

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 7

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

December 2024

WWW.AJERUZ.COM

International Scientific Journal
AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
December 2024

Tashkent 2024

TARBIYA PEDAGOGIKASI XUSUSIYATLARI

A.M.Mamatova

*Chirchiq davlat pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchi*

Аннотация. В статье рассмотрены особенности науки педагогики воспитания, ее специфика и объекты, представлены подходы авторов по данным вопросам.

Abstract. The article examines the features of the science of pedagogy of education, its specifics and objects, and presents the authors' approaches to these issues.

Ключевые слова: педагогика воспитания, особенность и специфика, теория и дидактика, воспитание и образование, воспитание и практика.

Key words: pedagogy of education, peculiarity and specificity, theory and didactics, upbringing and education, upbringing and practice.

“O‘zbekiston-2030” strategiyasining ijrosining ta’minlash jarayonida ta’lim tizimida amalda bo‘lgan va tarixiy-tajribadan o‘tib kelayotgan fanlarni takomillashtirish masalalari ham muhim o‘rin tutadi[1]. Shu ma’noda mamlakatimizda fanlar tipologiyasini takomillashtirish va ular vositasida ilm-fan, ta’lim hamda tarbiya jarayonini amalga oshirish vazifalari dolzarb bo‘lib turibdi. Bu o‘rinda ana shunday masalalardan biri Tarbiya pedagogikasi fanining o‘ziga xos xususiyatlari taxliliga e’tiboringizni tortamiz.

Tarbiya pedagogikasi – fan sifatida. O‘zbekiston pedagogik ta’lim va tarbiya tajribasida muayyan fanlarning tipologik takomillashuvi keyingi besh yil davomida muhim hodisa sifatida davom etmoqda. Shu jihatdan Davlatimiz rahbari tashabbusi bilan pedagogikamiz taraqqiyotida ilk bor Tarbiya o‘quv fani shakllantirilib, amaliyotga joriy etildi[2]. Mazkur tajriba tadriji davomida bugungi kunga kelib yangi Tarbiya pedagogikasi fani idrok etilmoqda. Tarbiya pedagogikasi yangi fan sifatida quyidagilarni qamrab olishini alohida eslatib o‘tish joiz:

- 1) fanning me’yoriy asoslari;
- 2) fanning nazariyasi;
- 3) fanning didaktikasi;
- 4) fanning metodologiyasi.

Mazkur asoslarga binoan bugungi kunda mamlakatimizda Tarbiya pedagogikasi fani tarkib topganligini e’tirof etish lozim. Shu sababli mazkur asoslarni ilmiy-nazariy va amaliy metodik jihatdan taxlil qilish dolzarb bo‘lib turibdi.

Tarbiya pedagogikasi fanining me’yoriy asoslarini uning mazmuni, huquqiy tayanchlari va ilmiy omillari tashkil qiladi. Bu masalalar batafsil taxlil qilinishi natijasida fanning aniq va asoslangan me’yoriy asoslari belgilab olinadi. Mazkur masalalar bo‘yicha pedagog olimlar va amaliyotchi o‘qituvchilarning yakdil yondashuvlarini shakllantirib

olish dolzarb bo'lib turibdi. Bu borada mamlakatimizda "Tarbiya" o'quv fani bo'yicha to'plangan milliy tajribaning yutuqlariga asoslanish bizningcha, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bu o'rinda eslatib o'tish joizki, tarbiya pedagogikasining nazariyasi, didaktikasi va metodologiyasi masalalari ishlab chiqilishi zaruriyat hisoblanadi.

Tarbiya pedagogikasining o'ziga xos xususiyatlari. Yangi Tarbiya pedagogikasi fani o'ziga xos xususiyatlarga ega hisoblanadi. Buning uchun quyidagilarga e'tibor berish Tarbiya pedagogikasining o'ziga xos xususiyatlarini idrok etish imkonini beradi:

- 1) Yangi O'zbekiston jamiyatida tarbiya g'oyasi;
- 2) tarbiya nazariyasining innovasion va zamonaviy asoslari;
- 3) zamonaviy tarbiya nazariyasining xorijiy tajribalari;
- 4) "Tarbiya ta'limi nazariyasi" masalalari;
- 5) tarbiya ta'limi innovatsiyasi;
- 6) tarbiya ta'limi tajribasi.

Mazkur xususiyatlar Tarbiya pedagogikasining negizini belgileydi. Shu sababli ushbu masalalar bo'yicha ham tadqiqot ishlarini yaratish muhim vazifakardan bo'lib turibdi.

Tarbiya pedagogikasining Yangi O'zbekiston jamiyatidagi tarbiya g'oyasi ham yangi tushunchalar ham, yondashuvlar va mazmunga asoslanishi kerak. Unga ko'ra, milliylikdan umuminsoniylik sari g'oyasining qabul qilinishi va bu g'oyaning tarkibi belgilab olinishi kerak.

Tarbiya pedagogikasining tarbiya nazariyasidan innovasion va zamonaviy asoslarni belgilab olish muhimdir. Unga ko'ra, milliy tarbiya g'oyasiga asoslanish shaxsni milliy qobiq iskanjasida qoldirmasligi yoki umuminsoniy tarbiya g'oyasiga asoslanish shaxsni milliy tarbiya negizlaridan begonalashtirmasligi kerak.

Tarbiya pedagogikasining zamonaviy tarbiya nazariyasidan xorijiy mamlakatlar tajribasi bo'yicha modellashtirilgan fikrlarga kelish maqsadga muvofiq bo'ladi. Unga ko'ra, asosiy e'tibor AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya kabi mamlakatlarning milliy tarbiya vositasida shaxsni umuminsoniy tarbiya qadriyatlariga sadoqat ruhida tarbiyalash bo'yicha tajribalarini o'rganish va uning yutuqlaridan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Tarbiya pedagogikasining muhim xususiyatlaridan biri uning ta'lim nazariyasidir. Unga ko'ra, tarbiya ta'limini amalga oshirish, tarbiyani o'qitish vositasida shaxsda tarkib toptirish va tarbiya ta'limining nazariyadan amaliyotga bog'liqlik mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turibdi. Shu sababli mazkur masala bo'yicha ham yangi tadqiqotlarni yaratish muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Tarbiya pedagogikasining muhim xususiyatlaridan biri tarbiya ta'limi asoslaniladigan innovatsiyadir. Unga ko'ra, tarbiya ta'limini amalga oshirish jarayonida o'qitishning yangi innovatsiyalari – raqamli, kompyuterli, axborot-kommunikasion,

individual texnik kabi innovasion o'qitish shakllariga asoslanishning mexanizmlarini ishlab chiqish taqozo etiladi. Bunda tarbiya ta'limi nazariyadan amaliyotga yoki amaliyotdan nazariyaga yondashuvlari asosida tashkil qilinishi tarbiya ta'limiga nisbatan butunlay yangi munosabatlar majmuini yuzaga keltirishini eslatib o'tish lozim.

Tarbiya pedagogikasining muhim xususiyatlaridan biri tarbiya ta'limi tajribasidir. Unga ko'ra, mamlakatimizda tarkib topgan tarbiyali o'qitish va ta'lim jarayonida tarbiyalash konteksti, xorijiy mamlakatlarning bevosita individual ta'lim asosida tarbiyani amalga oshirish konteksti tajribalari o'rganilishi, ulardan foydalanishning uyg'un metodikasi ishlab chiqilishi hamda tarbiyalanayotgan shaxsning bilim va fazilatlarini uyg'unligini baholashga erishish omillarini yaratish muhim ahamiyatga egadir.

E'tibor berilsa, Tarbiya pedagogikaning o'ziga xos xususiyatlari nazariy, fundamental va ilmiy-metodik jihatdan tadqiq etilishi bugungi kundagi muhim pedagogik vazifalardan biri bo'lib turibdi. Bunda Tarbiyaning ma'no-mazmuni tubdan o'zgaradi. Unga ko'ra, pedagogik olimlar tomonidan e'tirof etib kelinayotganidek, avval tarbiya, keyin ta'lim tashkil topgan tamoyili ilk rejaga chiqadi[3]. Mazkur tamoyilning mazmuniga ko'ra, insoniyat tamaddunida avvalo tarbiya yuzaga kelgan bo'lib, unda katta yoshlilar tomonidan bolalar yashash, muhit hamda o'zini anglash ko'nikmalariga moslashtirilgan, bu o'ziga xos tarbiya bo'lib, u keyinchalik ta'limning paydo bo'lishiga asos bo'lgan. Unda ta'lim tarbiyaning asoslari va ko'nikmalarini tarbiyalanuvchilarga tushuntirgan. Mana shu pedagogik tajriba bugungi kunda mamlakatimizda qaytadan tiklanganligini qayd etish lozim. Shu jihatdan bugungi kunda Tarbiya pedagogikasida aynan tarbiyaning ta'limiy asoslari idrok etilishi va tadqiq etilishi birlamchi vazifalardan hisoblanadi.

O'tgan asrning o'rtalaridan boshlab mamlakatimiz ta'lim tizimida bilim berish ustuvor darajada qabul qilinib, bunda ta'limning tarbiyadan ustuvorligi o'z ifodasini topdi. Natijada avval bilim, keyin tarbiya tamoyili kelib chiqdi. Bu o'z vaqtida ta'lim jarayonida tarbiyalash, tarbiyaviy tadbirlar vositasida tarbiyalash, individual tarbiyalash konseptlarining paydo bo'lishiga asos bo'ldi. Shu ma'noda bundan keyin Tarbiya pedagogikasi negizida tarbiyadan ta'limga yondashuvi tarkib topishi idrok etilmoqda. Shu jihatdan tarbiyada ta'lim, tarbiya vositasida o'qitish, tarbiyaviy tadbirlarda bilim va ko'nikmalarga yo'naltirish, tarbiyalanganlik darajasi asosida bilim va ko'nikmalarining ko'rsatkichlarini baholash yondashuvlari ustuvor darajada ifodalanib boradi. Bularning barchasi Tarbiya pedagogikasining o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydi.

Tarbiya pedagogikasining metodologiyasi. Tarbiya pedagogikasi me'yoriy asoslar, nazariya va didaktik omillar tayanchlariga ega bo'lgan holda, uning o'ziga xos metodologiyasi tarkib toptiriladi. Bu metodologiyada quyidagi yondashuvlarning ustuvor bo'lishi idrok etilmoqda:

- 1) "Maktab-oila bog'liqligi" metodi;

- 2) “Maktab-mahalla hamkorligi” metodi;
- 3) “Ta’lim jarayonida tarbiya” metodi;
- 4) “Tarbiya jarayonida ta’lim” metodi;
- 5) “Tarbiya texnologiyalari” metodi.

Bu metodlar mamlakatimizda Tarbiya pedagogikasining amaliyotga yo‘naltirilgan metodologiyaga asoslanishini ko‘rsatadi. Shu jihatdan tarbiya mazmunining ko‘lami kengayadi va u pedagogik masalalarning birlamchi asosi sifatida qabul qilinadi. Shu ma’noda mazkur metodlar bo‘yicha yangi ilmiy, nazariy va metodik ishlanmalarni yaratish dolzarb bo‘lib turibdi. Misol uchun, “tarbiya jarayonida ta’lim” metodiga ko‘ra, tarbiyaviy ishlarni amalga oshirish tadbirlari va ta’limi jarayonida shaxs tarbiyalanadi. Bunda taryubiya bevosita ta’limga asos bo‘luvchi vazifani bajaradi. Umuman olganda mazkur metod shaxs tarbiyasidan uning bilim va ko‘nikmalarini rivojlantirishga o‘tish tadjijini bajaradi.

E’tibor berilsa, Tarbiya pedagogikasining metodologiyasi nisbatan hozirgi zamon talablari bilan bevosita bog‘liqdir. Shu sababli Pedagogika fanimizda Tarbiya konseptini qaytadan idrok etish, uning ko‘lamini belgilab olish va shaxsda shakllantiriladigan tarbiyaviy fazilatlarining indikatorlarini ishlab chiqish dolzarb bo‘lib turibdi. Bu borada milliy pedagogik tajriba, xorijiy pedagogik an‘analarning yutuqlari o‘rganilgani holda, masalaga butunlay yangicha yondashish va qo‘yilgan muammolarni zamonaviy talablar asosida innovasion yechimlarini topishga e’tibor berish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Tarbiya pedagogikasi ta’lim va tarbiya jarayonimiz uchun mutlaqo yangi hodisa emas. Unda faqat tarbiyaning mazmuni, maqsad-muddaolari va vazifalari korreksiyalanib, yondashuvlar yangilanadi va tarbiya konseptining pedagogik ta’limda ustuvor qo‘yilishi amalga oshiriladi. Shu sababli bunday yondashuv bilan jamiyatimizda tarbiya masalasini butunlay yangilash, uning asoslarini Yangi O‘zbekiston g‘oyalariga moslashtirish, tarbiya jarayonidagi talab indikatorlarini qayta ko‘rib chiqish, shaxsni erkin tarbiyalashning me’yorlarini belgilash, shaxs va jamiyat tarbiya ehtiyojining hozirgi kundagi xolatlarini asoslash taqozo etiladi. Buning uchun mamlakatimiz pedagog olimlari va amaliyotchi pedagoglarning o‘zaro hamkorligi, yakdilligi hamda fundamental yondashuvga asoslanishi hodisasi tarkib toptirilishi kerak. Shunda bugungi kunda kun tartiga qo‘yilayotgan Tarbiya pedagogikasi konseptining asoslari aniq idrok etiladi.

Kezi kelganda shuni ta’kidlash lozimki, Tarbiya pedagogikasining xorijiy mamlakatlar pedagogik ta’limotlarida o‘ziga xos ko‘rinish va shakllari uchraydi. Milliy pedagogikamizda ham tarbiyadan ta’limga borish tajribasi mavjud. Aynan mana shu hodisalarni qiyosiy taxlil qilish, Tarbiya pedagogikasining aniq ob’yekti va vazifalarini belgilab olish taqozo etiladi.

Shunday qilib jamiyatimizda Tarbiya pedagogikasi ijtimoiy va pedagogik hodisais yangidan idrok etilmoqda. Bu borada amalga oshiriladigan tadqiqot ishlarining mushtaraklashgi hamda yondashuvlarning individualligi muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Buning uchun mamlakatimiz oliy pedagogik ta'lim muassasalari va ilmiy pedagogik tadqiqot markazlari yagona yondashuv asosida tadqiqot ishlarini amalga oshirishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Mazkur masala bo'yicha ilmiy, nazariy va metodik tadqiqotlar majmuini yaratish bugunig kundagi eng muhim pedagogik vazifalar sirasiga kiradi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi // www.ziyonet.uz
2. Jabborova O., Umarova Z. Boshlang'ich ta'limda Tarbiya fanini o'qitish metodikasi. – Toshkent, 2022
3. Bordovskaya N., Rean A. Pedagogika. – Sankt-Peterburg, 2001

**TA'LIM OLUVCHILARNI KASBGA YO'NALTIRISHDA RAQAMLI
TEKNOLOGIYALARNING ROLI**

Nurmatova Shaxnozaxon Shavkatbek qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasi o'qituvchisi

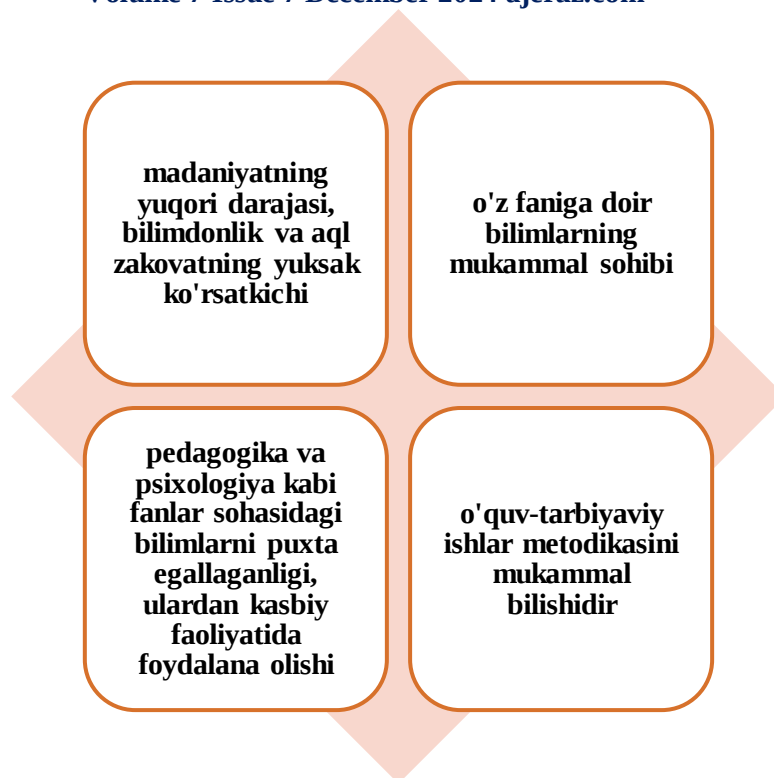
Dushamova Sharifa Rufat qizi
Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada o'qituvchining pedagogik mahorati, salohiyatini o'stirib borishi, o'z bilimlari ustida ishlashi, o'quvchilar bilan mohirona ishlay olishi uchun qanday bilim, malaka va ko'nikmalarni o'zlashtirishi zarurligi keng yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *bilim, pedagogik texnika, pedagogik insonparvarlik, pedagogik qobiliyat, kasbiy mahorat, ko'nikma, malaka, kasb-hunar, ensiklopediya, psixologiya, urf-odat.*

Bugungi kunda ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy sohalarida ulkan o'zgarishlar ro'y bermoqda. Ayniqsa, yoshlar ta'lim va tarbiyasiga e'tibor, ularga zamonaviy bilim berish, ma'lumotini, malakasini oshirish kabi dolzarb muammolar hal etildi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilinayotgan har bir qarorlarda, prezidentimiz farmonlarida yetuk va zamonaviy inson tarbiyasi va kasbiy mahoratini ta'lim muassasalarida oshirib borishga asosiy e'tibor qaratilmoqda. Shuning uchun ustozlarning saviyasini va bilimini uzluksiz oshirib borish uchun shart-sharoit yaratilishi zarur.

Oliy ta'lim muassasalarida ushbu muammolarning yechimini topishda kasbiy faoliyatning pedagogik asoslarini chuqur o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi zamon pedagogikasi va psixologiyasi kasbiy faoliyatning pedagogik asoslarini, ya'ni "Pedagogik mahorat" tushunchasiga turlicha izoh beradi. Jumladan, "Pedagogik ensiklopediya"da ta'rif quyidagicha izohlangan: "O'z kasbining mohir ustasi bo'lgan, yuksak darajada madaniyatli, o'z fanini chuqur biladigan, yondosh fanlar sohalarini yaxshi tahlil eta oladigan, tarbiyalash va o'qitish uslubiyatini mukammal egallagan mutaxassis"[1]. Ushbu ta'rifning mohiyatidan kelib chiqib ustozning pedagogik mahorati tushunchasi mazmunini shunday izohlash mumkin:

Pedagogik mahorat tizimi quyidagi o'zaro bir-biri bilan bog'liq bo'lgan asosiy komponentlardan iborat:

- 1) pedagogik insonparvarlik yo'nalishi;
- 2) kasbga oid bilimlarni boshqa fanlar bilan aloqadorlikda mukammal bilish;
- 3) pedagogik qobiliyatga ega bo'lish;
- 4) pedagogik texnika sirlarini puxta egallash.

Barcha kasblar orasida ustoz kasbi o'zgacha va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Zero, ustoz yosh avlod qalbi kamolotining me'mori, yoshlarga ta'lim-tarbiya beruvchi insondir. Bugungi kunda u yoshlarni g'oyaviy-siyosiy jihatdan chiniqtirib, tabiat, jamiyat, ijtimoiy hayot, tafakkur taraqqiyoti qonuniyatlarini o'rgatadi, yoshlarni mehnat faoliyatiga tayyorlab, kasb-hunar sirlarini puxta egallashlarida ko'maklashadi va jamiyat uchun muhim bo'lgan ijtimoiy-iqsodiy vaziyatlarni hal etadi. Ana shu ma'suliyat ustozdan o'z kasbining mohir ustasi bo'lishni, o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatib, ularning qiziqishi, qobiliyati, iste'dodi, e'tiqodi va amaliy ko'nikmalarini har tomonlama rivojlantirish yo'llarini izlab topadigan kasb egasi bo'lishni talab etadi. Buning uchun doimo ustozning kasbiy mahoratini, ko'nikma va malakalarini oshirib borish, g'amxo'rlik qilish, unga zarur shart-sharoitlar yaratish, kerakli moddiy va ilmiy-metodik hamda texnik yordam ko'rsatish, ustozning ijodiy tashabbuskorligini muntazam oshirib borishga ko'maklashish lozim. Shunga, asosan, "Pedagogik mahorat", "Pedagogik kompetentsiya", "Pedagogik hamkorlik" fanlari mahoratli ustozni tayyorlashga xizmat qiladi. U ustozlar va tarbiyachilarning kasbiy faoliyati sirlarini, mohirligini o'rgatuvchi va uni takomillashtirish to'g'risida ma'lumotlar berib boruvchi fan bo'lib, o'qituvchida

pedagogik mahoratning mohiyat mazmunini, hozirgi zamon talablari doirasida kasbiy faoliyatini rivojlantirishning yo'llarini, vositalarini, shakllarini o'rganadi.

Ustoz o'z pedagogik faoliyati jarayonida faoliyatning quyidagi tarkibiy qismlarini bilishi lozim: pedagogik faoliyatning maqsadi, pedagogik faoliyatning obyekti va subyekti, pedagogik faoliyatning vositasi. Pedagogik jarayonning mohiyatini anglamagan, bolaga nisbatan chuqur hurmatda bo'lmagan ustoz ta'lim-tarbiya samaradorligi va inson kamolotini ta'minlovchi fikrga ega bo'lmaydi. Pedagogik jarayonning vazifasi bilim berish, tarbiyalash, rivojlantirish bo'lib, ustozning faoliyat mezonini begilab beradi. Ustozning faoliyati pedagogik jarayonning harakat vositasidir. Pedagogik jarayonning obyektlari bo'lmish tarbiyalanuvchi o'quvchilar guruhiga hamda alohida o'quvchiga, pedagogik jarayonning subyektlari - ota-onalar, o'qituvchilar, tarbiyachilar, sinf jamoasi, pedagogik jamoa ma'suldirlar va ular jamiyat talablari asosida ta'lim-tarbiya berish faoliyatini bajaradilar [2].

Ustoz pedagogik faoliyatining ijobiy natijalari mehnat malakasini, ya'ni egallagan bilimlarini o'zining hayotiy va amaliy faoliyatida nechog'lik qo'llay bilishi bilan belgilanadi. Ustozning pedagogik faoliyati samarali bo'lishi uchun zarur bo'lgan qobiliyatlar tizimini: bilim, bolani tushuna olish, kuzatuvchanlik, nutq malakasi, tashkilotchilik, kelajakni ko'ra bilish, diqqatni taqsimlay olish, vaziyatni to'g'ri baholash, yuzaga kelish ehtimoli bo'lgan har xil ziddiyatlarni o'z vaqtida bartaraf etish, o'quvchilarni bilim olishga qiziqtirish kabilar tashkil etadi. Ma'lum bir fanning mazmunidan kasbga doir topshiriq va vazifalarni yechish uchun o'quv-tarbiya jarayonini boshqarish, unga rahbarlik qilishda pedagogik-psixologik ta'limot nuqtai-nazaridan yondashish, ta'lim-tarbiyani milliy an'alarimiz ruhida zamonaviy metodlar asosida modellashtirish, o'quv-tarbiyaviy jarayonda ilg'or pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish uchun ustoz mahoratining zarurligi haqidagi ma'lumotlar va ularni takomillashtirish tizimlari o'rin olgan. Shunga ko'ra, kasbga oid bilim va qobiliyatlarni o'qituvchilarda shakllantirish, ijodkorlikni tarbiyalash, mahorat, ko'nikma va malakalarni egallashlari uchun, pedagogik texnika, pedagogik hamkorlik, pedagogik nazokat, nutq madaniyati to'g'risida ma'lumotlar olib borish zarur. Bunda ko'nikma va malakalarni shakllantirish uchun pedagog quyidagi vazifalarni muntazam bajarib borish orqali amalga oshiradi:

1) ustozlar milliy urf-odat va an'alarimizda, O'rta Osiyo mutafakkirlarining boy ijodiy meroslarida aks etgan pedagogik mahorat sirlarini mustaqil egallashga nisbatan o'zlarida ehtiyoj hamda havasni rivojlantirib boradilar;

2) egallangan pedagogik-psixologik va metodik bilimlar, ko'nikma va malakalar to'g'risidagi ma'lumotlar asosida har bir ustoz o'zining shaxsiy pedagogik mahoratini shakllantiradi;

3) o'quv-tarbiyaviy jarayonni jahon andozalariga xos so'nggi zamonaviy metod va shakllar asosida tashkil etish, boshqarishni amalga oshirishning nazariy va amaliy asoslarini muntazam o'zlashtiradilar;

4) o'qituvchilar o'z kasbiy mahoratlarini takomillashtirish uchun shaxsiy-ijodiy malaka oshirishning shakl, usul va vositalarini egallaydilar;

5) yuksak zamonaviy axborot texnologiyalari va portal tizimidan foydalanish asosida o'z kasbiy mahoratlarini shakllantiradilar.

Bu maqsad va vazifalarning hal etilishi pedagogni zamon bilan hamnafas bo'lishga, yoshlarni tarbiyalash dardi bilan yashash va kelajakni aniq ko'ra olishga o'rgatadi. Har bir pedagog shaxsida mamlakatimizning dolzarb muammolarini, maqsad va vazifalarini vijdonan tasavvur qilib, aniq bajarib borishi uchun shijoat bilan o'z imkoniyati, bilimi, tajribalarini ishga solishga o'rgatadi hamda pedagogik faoliyatga ijodiy yondashish malakalariga ega bo'lishni tarbiyalaydi.

Pedagog olimlardan biri pedagogik mahoratni pedagogik san'atning bir qismi sifatida ta'riflab, shunday yozadi: "Pedagogik mahorat deganda, ustozning pedagogik-psixologik bilimlarni, kasbiy malaka va ko'nikmalarni mukammal egallashi, o'z kasbiga qiziqishi, rivojlangan pedagogik fikrlashi va intuitsiyasi, hayotga axloqiy-estetik munosabatda bo'lishi, o'z fikr-mulohazasiga ishonchi va qat'iy irodasi tushuniladi". Uning fikriga ko'ra, quyidagi to'rtta komponent pedagogik mahoratning asosiy tashkil etuvchilari hisoblanadi:

- o'qituvchilik kasbiga sadoqat;
- o'z fanini o'qitish metodikasini mukammal bilishi;
- pedagogik qobiliyatlarini namoyish eta olishi;
- pedagogik texnikani o'z o'rnida qo'llay bilishi [3].

Shuni alohida qayd etib o'tish zarurki, o'qituvchi kasbi murakkab va ma'suliyatli jarayondan iborat. Ushbu kasbning sharafliligi va murakkabligi shu bilan belgilanadiki, u doimo ongning yagona sohibi bo'lmish insonning ta'lim-tarbiyasi bilan shug'ullanib, u bilan muloqot olib boradi. Ongli va tirik jonzot esa, aqliy, ruhiy, jismoniy jihatdan doimo rivojlanishda bo'ladi

Yuksak pedagogik mahoratni shakllantirishni ta'minlovchi omillar quyidagilar: a) ixtisoslik bo'yicha o'quv predmetini, zamon, ilm-fan, texnika taraqqiyoti darajasida mukammal bilishi, uning boshqa o'quv fanlari bilan o'zaro aloqadorligini ta'minlash malakasiga ega bo'lishi; b) ta'lim oluvchilarning yosh, fiziologik, psixologik hamda shaxsiy xususiyatlarini hisobga olishi, ularning faoliyatini obyektiv nazorat qilishi va baholashi; v) ta'lim jarayonini demokratlashtirish va insonparvarlashtirish asosida o'z faoliyatini tashkil etishi; g) o'quv-tarbiyaviy jarayonni zamon talablari darajasida tashkil qilish uchun asosiy pedagogik-psixologik, metodik ma'lumotga ega bo'lishi; d) fanlarni o'qitish jarayonida zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan keng foydalanishni bilishi; e) jamoani "ko'ra bilish", o'quvchilarning qiziqishlari, intilishlari, ular uchraydigan qiyinchiliklarni tushunish va hamdard bo'la olish, o'z vaqtida ular fikrini anglay bilish, zukkolik bilan har bir bolaning xarakter xususiyati, qobiliyati, irodasini tushunish hamda ularga muvaffaqiyatli ta'sir ko'rsatishning shakl, usul,

vositalaridan xabardor bo'lishi; j) o'z shaxsiy sifatлари (nutqining ravonligi, tashkilotchilik qobiliyati, badiiy ehtiyoji, didi va hokazo)ni takomillashtirish malakasiga ega bo'lishi. Yuqorida sanab o'tilgan xislatlar barchasi pedagogda mujassam bo'lsa, mukammal darajadagi bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lgan o'qituvchi hisoblanadi. [4].

Xulosa qilib shuni ta'kidlab o'tmoqchiman, pedagogik mahoratga ega bo'lish, o'qituvchi uchun ta'lim-tarbiya samaradorligini ta'minlovchi zamin bo'lib qolmasdan, ayni vqtda uning jamiyatdagi obro-e'tiborini ham oshiradi, o'qituvchiga nisbatan hurmat yuzaga keladi. Kasbiy mahoratni oshirish yo'lida amaliy harakatlarni tashkil etish pedagogik faoliyatda yo'l qo'yilgan yoki qo'yilayotgan xatolardan holi bo'lish, o'quvchilar, hamkasblar hamda ota-onalar bilan munosabatda muvaffaqiyatlarga erishish imkoniyatini yaratadi. O'qituvchi barkamol avlod ta'lim-tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo'lib, nafaqat ma'naviy-axloqiy madaniyati bilan atrofdagilarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratni ham namoyon eta olishi yetuk o'qituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarur deb hisoblayman.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kan-Kalik V.A., Nikandrov N.D. Pedagogicheskoe tvorchestvo: Biblioteka uchitelya i vospitatelya. - M.: Pedagogika, 2010. - 144 s.
2. Karimov I.I. O'qituvchi, ustoz, murabbiy...: Talabalar va yosh o'qituvchilar uchun risola. - ukon: VDPI, 2009. - 99 b.
3. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. - T.: Iqtisod-moliya, 2010.
4. Kaykovus. Qobusnoma / Forschadan Muxdmmad-Rizo Ogaxiy tarjimasi, S.Dolimov. -T.: O'qituvchi, 2006. - 208 b.
5. Nurmatova, S., & Ilhomova, D. (2024). BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DARSGA IJOBIY MUNOSABATLARINI SHAKLLANTIRISHDA BOLALAR ADABIYOTINING ROLI. Interpretation and researches.

Egamberdiyeva Nigora Azizovna
CHDPU, Pedagogika fakulteti, Maxsus pedagogika kafedirasi o'qituvchisi
nigoraazizovna1991@gmail.com

Norova Durdona Yutpulla qizi
CHDPU, Pedagogika fakulteti talabasi
durdonanorova25@gmail.com

Аннотация: В данной статье отмечено значение логопедических игр в устранении дефектов речи у детей с нарушениями речи. Рассмотрены методы совершенствования учебно-воспитательного и коррекционного развития детей с нарушениями речи посредством логопедических игр.

Abstract: In this article, the importance of logopedic games in the elimination of speech defects in speech-impaired children is noted. Ways to improve the educational and rehabilitation development of speech-impaired children through speech therapy games are considered.

ключевые слова: логопедическая игра, алалия, дизартрия, экзогенное, эндогенное, коммуникативный диалог, эмоционально-волевая, педагогическая запущенность

Keywords: logopedic game, alalia, dysarthria, exogenous, endogenous, communicative dialogue, emotional-volitional, pedagogical neglect

Shuni ta'kidlab o'tishimiz kerak-ki mustaqillikka erishganimizdan so'ng hukumatimiz tomonidan o'sib ulg'ayayotgan bolajonlarimizning ma'naviy- axloqiy tarbiyasiga, uni amalga oshirishda asosiy omillardan sanaluvchi til o'qitish masalalariga kuchli e'tibor qaratish dolzarb muammolarga katta e'tibor qaratildi. Shuningdek hozirgi kunda maktabgacha va maktab yoshidagi bolalarda nutqning kechikishi kuzatilmoqda. Ayniqsa maktabgacha yoshidagi bolalarda nutq kechikishi aqliy rivojlanishning ortda qolishi ko'p hollarda kuzatilmoqda. Nutqning kechikishi va aqliy rivojlanishning ortda qolishi hozirgi kunda elektron gadjetlarga bog'lanib qolishi natijasida kuzatilmoqda. Buning oldini olish uchun bolalarni didaktik o'yinlar orqali bolalarni o'yinlarga jalb qilish kerak. Rivojlartiruvchi o'yinlar orqali gadjetlardan uzoqroq qilishimiz kerak.

Nutq – tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Nutq deganda uning og'zaki (ovozli) va yozma ravishda namoyon bo'lishidagi jarayonlar, ya'ni so'zlash jarayoni va uning natijasi (xotirada saqlangan yoki yozuvda qayd etilgan nutqiy fikrlar, asarlar) tushuniladi. Bolalar o'sib, ulg'aygani sari ularning nutgi ham rivojlanib boradi. Bu davrda

ba'zan nutqning ma'lum darajadagi buzilishlari kuzatilishi mumkin. Nutq kamchiliklarining kelib chiqishi sabablarini oilada har bir ota-ona, maktabgacha tarbiya muassasalarida tarbiyachilar, maktabda o'qituvchilar bilishlari zarur. Chunki nutq kishilarning til vositasi orqali aloqa jarayonining tarixan tarkib topgan formasidir. Shuningdek, nutq rang-barang ifodali tovushlarning majmuasidan iborat. Nutq bolalarda asta-sekin shakllanadi, bola o'sib rivojlanib boradi. Aslida bola nutqning o'sib borishidagi hal qiluvchi bosqich bir yarim yoshdan besh yoshgacha bo'lgan davrga to'g'ri keladi. Bu davrda bolaning nutqi muayyan sur'atda, besh yoshdan keyin esa nutq intensiv ravishda xilma-xil o'sib boradi. Biroq ayrim bolalarning nutqiy rivojlanishida bir qator kamchiliklar uchraydi va ma'lum bir sababga bog'liq bo'ladi. Nutq buzilishining ko'pgina turlari markaziy asab tizimining organik shikastlanishi bilan bog'liq bo'lib, u logoped va nevropatolog-shifokor yoki psixonevrologning hamkorlikda ishlashi bilan aniqlanishi mumkin. Bolalarda nutq buzilishini yuzaga keltiruvchi sabablar ichida tashqi (ekzogen) va ichki (endogen) omillar, shuningdek atrof-muhitning tashqi sharoitlari farq qilinadi. Nutqiy nuqsonning turli sabablarini ko'rib chiqishda evolyusion-dinamik yondoshiladi. Bu nuqsonning yuzaga kelish jarayonini tahlil qilishdan, anomal rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini va har bir yosh davrida nutqning rivojlanish qonuniyatlarini hisobga olishdan iboratdir (I. M. Sechenov, L. V. Vigotskiy, V. I. Lubovskiy).

Nutq buzilishlari sabablar orasiga S.M.Dobrogaev quidagilarni ajratib ko'rsatgan:

- 1.Oliy nerv faoliyati kasalliklari
- 2.Anotamik nutq apparatida patalogik o'zgarishlar
- 3.Bolalalikdan tarbiyaning yetishmaganligi
- 4.Organizmning umumiy nevropatik holati

Maktabgacha yoshudagi bolalarning asosiy faoliyati bu o'yin hisoblanadi. O'yin orqali bola ham aqlan, ham jismonan rivojlanadi. O'yin bolani eng asosiy faoliyat turi hisoblanadi. O'yin orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. Bolada predmetli-o'yin faoliyati jarayonida to'plangan tassurotlar yordamida nutq rivojlanishiga dastlabki zamin bo'lib hizmat qiladi. A.P.Usova shunday degan edi "Bolalar hayoti va faoliyatini to'g'ri tashkil etish – ularni tarbiyalash demakdir. Bolalarning tarbiyalanishining o'yin shakli shuning uchun ham samarali natija beradiki, o'yinda bola yashashni o'rganmaydi, balki o'z xayoti bilan yashaydi".

Bolalar bog'chasining pedagogik jarayonida o'yinning tutgan o'rni juda katta bo'lib, o'yindan maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalarni tarbiyalash va ularga ta'lim berishda keng foydalaniladi.

Zero:

- o'yin bolalarning mustaqil faoliyati bo'lib, unda bolaning ruhiyati namoyon bo'ladi;
- o'yin maktabgacha tarbiya yoshdagi bolalar hayotini tashkil etish shaklidir;

- o'yin bolalarni har tomonlama tarbiyalash vositalaridan biridir;
- o'yin bolalarga ta'lim va tarbiya bershining metod va usulidir;
- o'yin bolalarni o'quv faoliyatiga tayyorlash vositasidir;

Logopedik o'yinlar maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalar bilan olib boriladi. Logopedik o'yinlarni tashkil etish va o'tkazishda logoped turli nutq kamchiligiga ega bo'lgan bolalarning qobiliyatlarini e'tiborga olishi lozim.

Umumiy va nutq matorik asining buzilishlari bo'lgan bolalarning (dizartriklarda) o'yinda tez charchab qolishi kuzatiladi. Harakat bezovtaligi, o'ziga ishonchsizlik, nutqiy charchashlar, jamoada o'yinga kirishishda qiyinchilik tug'diradi. Alalik bolalarda, o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan o'yin mazmuni maqsadga yo'naltirilgan harakatni bildirmaydi. O'yin ularda bir xil mazmunni va taqlidni aks ettiradi. Duduqlanuvchi bolalarda o'yinda uyatchanlik, noto'g'ri nutqidan qo'rqib, o'yinga tez kirisha olmasliklarini kuzatamiz. Ular o'yinda ko'pincha tomoshabin bo'ladilar yoki ikkilamchi rollarni tanlaydilar. O'yin bolalarning aqliy axloqiy jismoniy va estetik rivojlanishida asosiy faoliyatlardan biridir. Bolalar bilan olib boriladigan logopedik o'yinlar tovushlar talaffuzi, lug'at, nutqning tempi va ravonligini normaga keltirish ustida ish olib boriladi.

Logopedik o'yinlarni o'tkazishning vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolalarni to'g'ri nafas olish va nafas chiqarishga o'rgatish;
2. Ovozni rivojlantirish. Past va baland ovozda gapirishga o'rgatish;
3. Eshituv diqqati va nutqni eshitishni rivojlantirish;
4. Tovushlar talaffuzidagi kam chiliklarni bartaraf etish;
5. Bolalarda logopedik o'yinlar orqali duduqlanishni bartaraf etish;
6. Bolalarda qo'lining mayda harakatlari, hamda umumiy harakatlarni rivojlantirish.

Xulosa qilib aytganda, logopedik o'yinlar bolalarda ham aqliy ham jismoniy rivojlanishiga katta yordam beradi. Logopedik o'yinlar bolalarda nutq rivojlanishiga ham yordam beradi. Bolalarda nutqni faqat mexanik ta'sir asosida chiqarish emas balki, o'yinlar orqali ham taqlid orqali ham chiqarsa bo'ladi. Bunda logoped tajribali bo'lishi kerak.

O'yin bola hayotida eng kerakli jarayon va faoliyat turi hisoblanadi. O'yin oldingi zamonlardan ya'ni ota-bobolarimizda bizga o'tib kelayotgan faoliyat hisoblanadi. O'yin bolani sog'liq taraflama ham rivojlanishiga yordam beradi. O'yinni to'g'ri tanlash va bolalar bilan to'g'ri o'tkazish juda muhim ahamiyatga ega. To'g'ri tashkil qilingan o'yin nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarda yangi so'zlarni qo'llash uchun ehtiyoj tug'diradi, ularning lug'at boyligi oshadi, nutqidagi kamchiliklar korrektsiyalanib boradi. O'yin mashqlari tortinchoq bolalarni faollashtirishga yordam beradi. O'yin bolalarning nutqini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega bo'lib, o'yin va mashqlarda nutqiy material ongli ravishda o'zlashtirilib, mexanik yodlashga yo'l qo'yilmaydi. Logoped o'yinlarni

o‘tkazish orqali bolada nutqidan uyalmaslik, muloqotga kirishishi, to‘g‘ri va ravon gapirish kabi sifatlarni rivojlantirib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1.M.Y.Ayupova. Logopediya. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi.-T.:O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019-yil

2.Islomova, O. (2022). NUTQ BUZILISHLARI PSIXOPROFILAKTİKASIDA TURLI XIL PSIXOLOGİK O‘YINLARNI TASHKIL ETISH. *Журнал Педагогикки и психологии в современном образовании*, 2(5). извлечено от

<https://ppmedu.jspi.uz/index.php/ppmedu/article/view/4821>

3. Ozoda Islomova, UMUMTA’LIM MAKTABLARI QOSHDAGI SHAXOBCHALARDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA KOMPLEKS LOGOPEDIK TIZIMLI ISHLARNI TASHKIL ETISH , Журнал Педагогикки и психологии в современном образовании: Том 2 № 6 (2022):

4. Malikaxon Qodirova, MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING BILISH QOBILİYATLARINI RIVOJLANTIRISH , Журнал Педагогикки и психологии в современном образовании: № 3 (2021): Zamonaviy ta’limda Pedagogika va psixologiya fanlari

ERTA YOSHDA LOGOPEDIK MUAMMOLARNI BARTARAF ETISHNING AFZALLIKLARI

Turdiqulova Jasmina Hasan qizi

CHDPU, Pedagogika fakulteti Logopediya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

turdiqulovajasmina2@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola, bolalik davrida logopedik muammolarni bartaraf etishning ahamiyatini va afzalliklarini tahlil qiladi.

Abstract. This article analyzes the importance and benefits of addressing speech problems in childhood.

Kalit so'zlar: logopedik yordam, erta yosh, nutq rivojlanishi, kommunikatsiya qobiliyatlari, o'qish va yozish, logopedik muammolar, davolash, terapiya, bolalar, individual yondashuv

Key words: Speech therapy, early age, speech development, communication skills, reading and writing, speech therapy problems, treatment, therapy, children, individual approach.

KIRISH: Bolalik davrida nutq va kommunikatsiya muammolarining yuzaga kelishi, bolaning umumiy rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Nutqning to'g'ri rivojlanishi, bola uchun faqat ijtimoiy va psixologik ahamiyatga ega emas, balki uning akademik muvaffaqiyatlari va kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Afsuski, dunyo bo'ylab bolalarning taxminan 5-10% i logopedik muammolar bilan yuzlashadi, va bu raqam ayrim mintaqalarda 15% gacha ko'tarilishi mumkin (World Health Organization, 2021). Ushbu muammolar orasida nutq kechikishi, talaffuz xatoliklari, so'z boyligining cheklanganligi va boshqa kommunikatsion qiyinchiliklar mavjud.

Erta yoshda logopedik muammolarni aniqlash va davolash, nafaqat bolaning nutq rivojlanishini qo'llab-quvvatlash, balki uning psixologik holati va ijtimoiy ko'nikmalarini yaxshilash uchun ham muhimdir. Erta davrda amalga oshirilgan logopedik yordam, bolaning o'zini anglashini oshiradi, boshqa bolalar bilan to'g'ri muloqot o'rnatishiga yordam beradi va o'qish hamda yozish qobiliyatlarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Maqolada ko'rsatilganidek, erta yoshda amalga oshirilgan logopedik terapiya orqali bolalarning kommunikatsiya ko'nikmalari faollashadi, va bu ular o'qishda muvaffaqiyatga erishishlariga, shuningdek, o'z-o'zini anglash darajasining oshishiga yordam beradi.

O'zining ijtimoiy va psixologik jihatlari bilan, logopedik muammolarni erta davolash bolalar uchun muhim imkoniyat yaratadi. Dunyo bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta yoshda nutq kechikishi va logopedik muammolarni bartaraf etishda muvaffaqiyat darajasi juda yuqori (American Speech-Language-Hearing Association, 2020). Bu davrda amalga oshirilgan logopedik yordam, bolalarda faqat nutq

va til ko'nikmalarini yaxshilash bilan birga, ularning ijtimoiy o'zaro aloqalarini ham mustahkamlaydi, bu esa keyingi o'qish jarayonlari va ijtimoiy integratsiya uchun zarur bo'lgan asosiy omillardir.

Shuningdek, so'nggi yillarda, logopedik xizmatlarning erta yoshda bolalarga taqdim etilishining afzalliklari ilmiy jihatdan chuqur o'rganilib, turli pedagogik yondashuvlar, individual muolajalar va texnologiyalarning ta'siri to'g'risida bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Ushbu maqola, erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etishning afzalliklari, uning bolaning umumiy rivojlanishiga ta'siri va muvaffaqiyatli terapiya strategiyalarini tahlil qilishga qaratilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ma'lumotlar tahlili:

Erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etishning afzalliklari haqida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar, logopedik yordamning samaradorligini ko'rsatmoqda. Dunyo bo'ylab nutq rivojlanishi kechikayotgan bolalar soni har yili ortib bormoqda. Misol uchun, Amerika Qo'shma Shtatlarida 3-5 yoshdagi bolalar orasida nutq va til bo'yicha rivojlanish kechikishi bilan bog'liq bo'lgan muammolar taxminan 7% ni tashkil etadi (American Speech-Language-Hearing Association, 2020). Yevropada esa, erta yoshda nutq va til kechikishi bilan bog'liq holatlar 5%-10% gacha tarqalgan (European Speech-Language Therapy Association, 2022).

O'zbekistonda ham bu masala ahamiyatli bo'lib, mamlakatdagi bolalar orasida logopedik muammolarni aniqlash va davolash uchun qo'llanilayotgan metodlarning samaradorligi har yili yaxshilanib borayotgan bo'lsa-da, bu sohada hali ham ko'plab muammolar mavjud. Statistika bo'yicha, O'zbekistonda 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar orasida nutq kechikishi bilan bog'liq muammolarning 12-15% tashkil etishi taxmin qilinadi (O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi, 2021). Ushbu ko'rsatkich, logopedik yordamni erta bosqichda taqdim etish zarurligini yana bir bor isbotlaydi.[1]

O'rganilgan ma'lumotlarga ko'ra, logopedik muammolarni erta davolash bolaning psixologik holatiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Nutq rivojlanishidagi kechikishlar, bolalarning o'zini anglashiga, ijtimoiy integratsiyasiga va o'ziga bo'lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta yoshda amalga oshirilgan logopedik yordam bolalarning ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini 40% gacha yaxshilashga yordam beradi (National Institute on Deafness and Other Communication Disorders, 2022). Bu, o'z navbatida, ularning akademik muvaffaqiyatlariga va umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Metodologiya:

Maqolada taqdim etilgan tahlil va yondashuvlar, bolalar orasida logopedik muammolarni bartaraf etishning samaradorligini o'rganish uchun amalga oshirilgan bir

qator ilmiy metodlarga asoslanadi. Ushbu tadqiqotda, logopedik terapiyaning ta'siri bo'yicha turli statistik ma'lumotlar, ilmiy tadqiqotlar va tahlil etilgan amaliyotlar hisobga olinadi. Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llaniladi:

Kvantitativ tahlil: Tadqiqotning birinchi bosqichida, turli davlatlarda o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlar va statistik ma'lumotlar tahlil qilinadi. Bu usul, logopedik yordamning samaradorligini o'lchashda foydalidir, chunki ma'lumotlar sonli ko'rsatkichlar yordamida o'lchanadi. Masalan, erta yoshdagi bolalarda nutq kechikishining tezligi, logopedik yordamni o'tkazishning vaqtincha samaralari, va ijtimoiy-muloqot ko'nikmalarining yaxshilanishi kabi ko'rsatkichlar aniqlanadi.

Eksperimental metod: Ushbu metod yordamida, o'ziga xos tajribaviy guruhlar asosida bolalar bilan o'tkazilgan logopedik terapiya seanslarining ta'siri o'rganiladi. Tadqiqotda guruhlar (terapiya olgan va olmaydigan) taqqoslanib, nutq rivojlanishining o'zgarishi, bolalar orasida nutq va til bo'yicha yutuqlar tahlil qilinadi. Bu metod yordamida, logopedik yondashuvning turli shakllarining samaradorligi va individual yondashuvlarining bolalar uchun qanday ijobiy natijalar keltirishi aniqlanadi.

Qualitative (Sifatli) tahlil: Logopedik terapiyaning psixologik va ijtimoiy ta'sirini o'rganish uchun, bolaning oilaviy muhitini, o'qish jarayonlarini va ijtimoiy aloqalarini kuzatish usulidan foydalaniladi. Bu metod yordamida, logopedik yordamning bolaning o'ziga bo'lgan ishonchi, o'zi bilan bo'lgan munosabati va jamiyatga moslashishi haqida chuqurroq tahlil qilinadi.

Anketalar va so'rovnoma: Tadqiqotda ishtirok etgan o'qituvchilar, ota-onalar va logopediya mutaxassislari bilan so'rovlar o'tkaziladi. So'rovnoma yordamida, logopedik terapiya metodlarining samaradorligi haqida fikrlar yig'iladi va bolalar o'rtasida muloqotning qanday o'zgarishiga erishilganligi baholanadi. Tadqiqotda amalga oshirilgan so'rovlar, umumiy ijtimoiy ko'nikmalar va akademik yutuqlarni o'lchashga imkon beradi.

Bu metodologik yondashuvlar, erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etishning samaradorligini chuqur tahlil qilish va turli yondashuvlarning ta'sirini aniqlash imkonini beradi. Ularning kombinatsiyasi, bolaning rivojlanishida ijobiy o'zgarishlar yaratish va logopedik yordamning ijtimoiy va psixologik afzalliklarini aniqroq ko'rsatishga xizmat qiladi.[2]

Erta Logopedik Yordamning Samaradorligi

Erta yoshdagi bolalarda logopedik yordamni taqdim etishning afzalliklari haqida ilmiy tadqiqotlar ko'plab ijobiy natijalarni ko'rsatmoqda. Misol uchun, 2021-yilda Amerika Qo'shma Shtatlarida o'tkazilgan bir tadqiqotda, 3 yoshdan 5 yoshgacha bo'lgan bolalarga erta logopedik yordam berilganida, ularning nutq va til rivojlanishi 35%-50% gacha yaxshilangani aniqlangan (American Journal of Speech-Language Pathology, 2021). Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, erta davrda nutq va til bo'yicha kechikishlarni

bartaraf etish, bolalarning o'qish va yozish qobiliyatlarini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi.

Biroq, ba'zi mutaxassislar, erkin o'qish va ijtimoiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashning muhimligini ta'kidlashmoqda, ammo logopedik yordamni erta yoshda boshlashning har doim ham muvaffaqiyatli bo'lishi mumkin emasligini aytadilar. Ayniqsa, ba'zi bolalar uchun nutq rivojlanishi faqat vaqt o'tishi bilan tabiiy ravishda yaxshilanadi, deb hisoblashadi. Shunday qilib, ba'zi holatlarda logopedik aralashuvlar ortiqcha bo'lishi va bolaning tabiiy rivojlanishiga xalaqit berishi mumkin. Erta logopedik yordamning samaradorligi haqida bahslar davom etmoqda, ammo umumiy tendensiya shuki, erta davrda muammolarni aniqlash va bartaraf etish bolalarda ijtimoiy va akademik yutuqlarga olib keladi.

Nutq Kechikishining Ijtimoiy Ta'siri

Nutq va til rivojlanishidagi kechikishlar bolalarning ijtimoiy muloqotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq va til bo'yicha kechikishi bo'lgan bolalar ko'proq ijtimoiy izolyatsiyani boshdan kechiradilar, bu esa ularning o'ziga bo'lgan ishonchini pasaytirishi va psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Biroq, bu bolalarga erta logopedik yordam berilishi ularning ijtimoiy integratsiyasi uchun zarur bo'lgan asosiy vositadir. O'rganishlar shuni ko'rsatadi: logopedik muolaja va nutq rivojlanishi bo'yicha mashqlar bilan shug'ullangan bolalar, nutqdagi kechikishni yengib o'tgandan so'ng, ijtimoiy muloqotga bo'lgan ishtiyoqini 40%-50% gacha oshirishadi (National Institute on Deafness and Other Communication Disorders, 2022). Bu, shubhasiz, erta logopedik yordamning eng katta afzalliklaridan biridir. Ammo ba'zi psixologlar, nutq va til rivojlanishidagi kechikishlarning ijtimoiy ta'siriga qaraganda, bolaning umumiy psixologik holati va oilaviy muhitning ahamiyatini ko'proq ta'kidlaydilar. Ular, nutq rivojlanishining kechikishi va ijtimoiy izolyatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni to'g'ri aniqlashda ehtiyotkorlikni tavsiya etadilar.

Logopedik Terapiyaning Muvaffaqiyatiga Ta'sir Etuvchi Faktorlar

Erta yoshdagi bolalarga logopedik yordamning samaradorligi ko'plab omillarga bog'liq. O'rganishlar shuni ko'rsatadiki, logopedik terapiyaning muvaffaqiyati faqat bolaning nutq kechikishining darajasiga bog'liq emas, balki ularning oilaviy muhitiga, ta'lim muassasalaridagi yondashuvlarga va logopedik yordamning individual xususiyatlariga ham bevosita ta'sir qiladi. Amerikada olib borilgan bir tadqiqotda, erta logopedik yordamga qatnashgan bolalar 50% holatlarda, ular oilaviy muhitda yuqori darajada qo'llab-quvvatlangan bo'lsa, muvaffaqiyatli natijalarga erishganini ko'rsatdi [3](American Speech-Language-Hearing Association, 2020). Shuningdek, bolalar o'qish tizimida qanday qo'llab-quvvatlangan bo'lsa, logopedik yordamning samaradorligi o'sha darajada bo'ladi. Agar o'qituvchi va logoped bolaga moslashuvchan va individual yondashuvni qo'llagan bo'lsa, natijalar ancha ijobiy bo'ladi.

Biroq, ba'zi mutaxassislar shuni ta'kidlaydiki, ba'zi oilaviy va ijtimoiy omillar bolalarning muvaffaqiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, iqtisodiy qiyinchiliklar yoki ijtimoiy yordam tizimlarining etishmasligi, bolaning logopedik yordamni olishiga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun logopedik terapiyaning samaradorligini aniqlashda faqat bolalarning nutq rivojlanishi emas, balki ularning ijtimoiy-psixologik holati ham hisobga olinishi zarur.[4]

Logopedik Yordamning Ta'limdagi Rolini Ko'rib Chiqish

Logopedik yordamning ta'lim jarayoniga ta'siri va uning muvaffaqiyatini ko'rib chiqish, erta davrda nutq kechikishi va boshqa logopedik muammolarni davolashning afzalliklarini yanada aniqroq ko'rsatadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarda logopedik muammolarni bartaraf etish, nafaqat ularning nutq rivojlanishiga, balki o'qish va yozish ko'nikmalarining tezda yaxshilanishiga ham yordam beradi. O'rganilgan ma'lumotlarga ko'ra, erta yoshda logopedik yordam olingan bolalar 30%-40% tezroq o'qish va yozish ko'nikmalarini egallashadi[5] (National Reading Panel, 2021).

Biroq, bu yondashuvning ham salbiy tomonlari bor. Ba'zi ta'lim muassasalarida logopedik yordamni taqdim etish uchun yetarli resurslar va mutaxassislar mavjud emas. Bu, ayniqsa, kam ta'minlangan hududlarda va rivojlanayotgan mamlakatlarda dolzarb muammo hisoblanadi. Logopedik yordamni keng tarqatish uchun ta'lim tizimining, davlatning va jamoatchilikning ko'proq e'tiborini jalb qilish zarurati mavjud.[6]

Xulosa

Ushbu maqolada, erta yoshda bolalardagi logopedik muammolarni bartaraf etishning ahamiyati va afzalliklari tahlil qilindi. Tadqiqotlar va statistik ma'lumotlarga ko'ra, erta logopedik yordam bolalarning nutq rivojlanishini faollashtirish, ijtimoiy integratsiyasini yaxshilash, o'qish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. 3 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarda logopedik muammolarni aniqlash va ularni erta davolash bolalarning psixologik va akademik rivojlanishiga bevosita ta'sir qiladi, bu esa ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlari uchun zarur asos yaratadi.

Erta logopedik yordamni taqdim etishning ijobiy natijalari faqat nutq va til rivojlanishining yaxshilanishi bilan cheklanib qolmaydi, balki bolalarda o'ziga bo'lgan ishonchni oshiradi, ijtimoiy muloqotda muvaffaqiyatni ta'minlaydi va psixologik farovonlikni yaxshilaydi. Biroq, bu jarayonda oilaviy muhit, ta'lim tizimi va ijtimoiy omillar muhim rol o'ynaydi, shuning uchun logopedik yordamning samaradorligi ko'p jihatdan individual yondashuv va holatga qarab o'zgaradi.

Logopedik terapiyaning samaradorligini oshirish uchun jamiyat, ta'lim tizimi va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash zarur. Bu, nafaqat logopedik xizmatlarni kengaytirish, balki bolalarning ijtimoiy muhitida ular uchun eng yaxshi sharoitlarni yaratish uchun ham muhimdir. Shunday qilib, erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etish, nafaqat nutq rivojlanishini, balki bolaning umumiy rivojlanishiga salbiy

ta'sir ko'rsatadigan omillarning oldini olishga xizmat qiladi, bu esa uning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlariga bevosita ta'sir qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA)

Sayt: <https://www.asha.org/>

Foydalanish: ASHA – nutq, til va eshitish bilan bog'liq masalalarni o'rganadigan ilmiy tashkilotdir. U erda logopedik muammolarni bartaraf etish, nutq rivojlanishining kechikishi, va boshqa muammolar haqida ilmiy maqolalar, tadqiqotlar va statistika mavjud.

2. National Institute on Deafness and Other Communication Disorders (NIDCD)

Sayt: <https://www.nidcd.nih.gov/>

Foydalanish: Bu saytda nutq, til va eshitish muammolari, shuningdek, logopedik yondashuvlar haqida keng ma'lumotlar mavjud. Erta yoshda logopedik yordamning samaradorligi va ta'siri haqida ilmiy ma'lumotlar olish mumkin.

3. American Journal of Speech-Language Pathology

Sayt: <https://pubs.asha.org/journal/ajslp>

Foydalanish: Bu ilmiy jurnal logopedik terapiya va nutq rivojlanishiga oid so'nggi tadqiqotlarni nashr etadi. Jurnalda erta yoshdagi bolalarda nutq va til kechikishiga qarshi olib borilgan tadqiqotlar haqida maqolalar mavjud.

4. European Speech-Language Therapy Association (ESLA)

Sayt: <https://www.esla.info/>

Foydalanish: Yevropada logopediya va nutq muammolarini o'rganadigan tashkilot bo'lib, erta yoshda logopedik yordamning samaradorligi haqida ilmiy ma'lumotlar taqdim etadi.

5. National Reading Panel Report (2000)

Sayt:

<https://www.nichd.nih.gov/health/topics/reading/conditioninfo/Pages/what.aspx>

Foydalanish: Bu hisobot, o'qish va yozish ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarga asoslanadi. Erta yoshda logopedik yordam bolalarning o'qish va yozish qobiliyatlarini qanday yaxshilashini tushuntiradi.

6. O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi

Sayt: <https://www.minzdrav.uz/>

Foydalanish: O'zbekistonda logopedik yordam va nutq rivojlanishidagi kechikish masalalari bo'yicha hukumat ma'lumotlari va statistikalarini olish mumkin. Mahalliy amaliyot va tadqiqotlar haqidagi ma'lumotlar mavjud.

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

Bekturdiyeva Marjona Qaxramon qizi
Chirchiq davlat pedagogika universiteti
Boshlang'ich talim fakulteti talabasi

Anatatsiya. Siz ushbu maqolada raqamli ta'lim muhitida boshlang'ich ta'limga innovatsion yondashuvlar bilan yondashish va o'quvchilarni fanga bo'lgan qiziqishini oshirish borasida ma'lumotlar olasiz.

Abstract. In this article, you will learn about innovative approaches to elementary education in a digital learning environment and how to increase students interest in science.

Kalit so'zlar : Raqamli ta'lim, muammoli ta'lim, Sun'iy intellekt, elektron darsliklar va texnologiyalar.

Keywords: Digital education, problem-based learning, Artificial intelligence, electronic textbooks and technologies.

Kirish Bugungi kunda biz o'z hayotimizning asosiy qismini virtual dunyoga o'tkazayapmiz: kompyuterlar, noutbuklar, planshetlar, smartfon va boshqa moslamalar. Biz u yerda suhbatlashamiz, do'stlar orttiramiz, ishlaymiz, fotosuratlar jo'natamiz, taassurotlar, fikrlarimizni almashamiz, o'yinlardan foydalanamiz, qiziqarli filmlar ko'ramiz, "like"lar bosamiz, malumotlar joylashtiramiz. Axborot resurslarining barcha toifadagi azosi hayotiga yosh bolalardan tortib, qariyalarigacha kirib borganligi–axborot texnologiyalari, zamonaviy jamiyatni qiziqtirgan barcha muammolarni hal qilishga qodir degan fikrni shakllantiradi. Elektron ta'lim tizimi yangi imkoniyatlar va yangi topshiriqlarni yaratmoqda. Zarur imkoniyatlar qatoriga ta'limga oid muammolarni hal qilish, ta'lim shaklini tanlashni kengaytirish, bilimlarni uzatish manbalarni ko'paytirish kiradi.

Mavzuning dolzarbligi Zamonaviy raqamli texnologiyalar butun dunyo bo'ylab hamma ta'lim muassasalarini rivojlantirish uchun yangi vositalarni taqdim etadi ya'ni, zamonavilashuvga asos boladi. Raqamlashtirish, o'rganilgan ta'limot va bilimlarni almashish uchun imkoniyatlar yaratib, odamlarga kengroq ma'lumot olish va kundalik hayotlarida to'g'ri qarorlar qabul qilish imkoniyatini beradi. Kelgusida, ta'lim muhitida raqamlashtirish bilan bog'liq katta o'zgarishlar kuzatilmoqda. Elektron ta'lim tizimi yangi imkoniyatlar va yangi topshiriqlarni yaratmoqda. Asosiy imkoniyatlar safiga ta'limga oid muammolarni hal qilish, ta'lim shaklini tanlashni kengaytirish, bilimlarni uzatish, vositalarini ko'paytirish kiradi. Raqamli texnologiyalarning zamonaviy ta'limdagi o'rni va rolini anglash muhimligi, maktabgacha va boshlang'ich ta'lim metodikasi va didaktikasi sohalaridagi zamonaviy tadqiqotlarda o'z aksini topishi kerak. Bugungi kunda maktabgacha va boshlang'ich ta'lim integratsiyasida raqamli texnologiyalarni qo'llash muammolari kelgusida rivojlanish strategiyasini va unga yo'naltirilgan yo'nalishni

saralash bilan bog'liq izlanishlarga sabab bo'ladi. Kelgusida raqobatdosh ta'lim va tadqiqot modeliga o'tish uchun raqamli transformatsiya dasturi bundan buyon ishlab chiqilishi kerakligi aniq. Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalar muhim rol o'ynaydi, chunki ular o'quv jarayonini yanada qiziqarli va samarali qiladi. O'quvchilarning ta'lim olish usullarini o'zgartiradi va ularga yangi ko'nikmalarni o'rganish imkonini beradi. Raqamli resurslar va o'quv jarayoni: raqamli resurslar, masalan, onlayn darsliklar, video darslar va interaktiv o'yinlar, o'quvchilarga o'z bilimlarini mustahkamlashda yordam beradigan ko'plab imkoniyatlar yaratadi. Bu resurslar orqali o'quvchilar tajribali va yuqori sifatli malumotlardan foydalana oladi. O'quvchilarning faoliyatini oshirish-raqamli texnologiyalar orqali o'quvchilar o'zaro hamkorlikda ishlashga va ijodiy fikrlashga undovchi muhitda oqiydilar. Bu ularga o'z fikrlarini ifoda etish, masalalarni hal qilishda yangi yondashuvlarni qo'llash imkonini beradi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar o'qituvchilar uchun darslarni boshqarishni osonlashtiradi va o'quvchilarning yutuqlarini kuzatib borish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, o'qituvchilar uchun bilimlarni individuallashtirish va o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash jarayonida katta yordam beradi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni foydalanuvchilarga yetarlicha talim berish va ularni katta ehtiyotkorlik bilan boshqarish zarurati bor, chunki bu sohada xavflar ham mavjud. Ta'lim va tarbiya jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanish, boshlang'ich sinf yoshidagi bolalar yutuqlarining kafolatlari va keyinchalik katta sinflarda ham muvaffaqiyatli o'qish kafolatlari haqida so'z yuritilgan. Ta'lim muhitini raqamlashtirish turli usullarda amalga oshirilishi mumkin: -mavjud o'quv materiallarini ,shu bilan birga ma'ruzalar, prezentatsiyalar, darsliklar, mustaqil ish uchun topshiriqlarni va bilimlarni boshqarish vositalarini elektron muhitni tarjima qilish: o'qituvchi va o'quvchi orasidagi o'zaro aloqalar uchun interaktiv elektron muhitni shakllantirish, shu jumladan o'qituvchilar uchun elektron sinflar yaratish, vebseminarlar, munozarli forumlar o'tkazish va yangi turdagi o'quv vositalarini yaratish: elektron darsliklar, elektron muammoli kitoblar, video ma'ruzalar, elektron topshiriqlar bazasi, kompyuter o'yinlari: - elektron muhit imkoniyatlaridan foydalangan holda ta'limning chuqur yangi shakllarini yaratish– axborotni hayoliy uzatish spektrini kengaytirish, rolli o'yinlar bosqichida turli vaziyatlarni modellashtirish, raqobatbardosh o'yinlarga taqlid qilish va hk:

Suniy intellekt imkoniyatlarini o'quv jarayoniga tadbqiq qilish lozim. Hozirgi kunda ta'lim tashkilotlarining aksariyat qismida ta'limni raqamlashtirish jarayonining dastlabki shakli amalga oshirilmoqda. Bu o'quvchilarning o'quv materiallariga kirishini yegillashtirish, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lmagan o'quv yuklamasini kamaytirish, oquv tartibi va o'quv jarayoni mazmuni ustidan nazoratni osonlashtirishga imkon beradi. Bundan tashqari, ushbu jarayon uzoqdan boshqarish pultini sezilarli darajada kengaytirishga imkon yaratmoqda. Maktab talimining zamonaviy shakli va mazmuni avvalgi ta'lim tizimidan tubdan farq qiladi. Ta'limni raqamlashtirish-bu elektron tizimga

o'tish bosqichining nomlanishi. Hozirgi vaqtda kelajakdagi o'zgarishlar haqida bir nima gapirish mushkul, ammo, hozir biz mana shu xato va kamchiliklarni tuzatishimiz hamda o'zgartirishimiz mumkin.

Muhokama qismi

Keyingi davrda o'quv materiallari, rejalar, sinf jurnallari-bularning hammasi onlayn korinishlarga o'tadi. Hozirgi kunda ham bilim olish uchun talaygina onlayn platforma va dasturlar yaratilgan. Mana shular yordamida o'quvchilar uydan chiqmasdan, internetdan foydalangan holda darslarni o'rganishlari hamda onlayn olimpiada va testlar orqali bilimlarini tekshirish imkoniyatiga egalar. Hozirgi kunda maktablar zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlanmoqda. Har bir ta'lim dargohlarida axborot tizimiga kirish uchun kompyuterlar, elektron doskalar bilan bir qatorda optik tolali internet bilan ham ta'minlanmoqda. Hozirgi kun o'qituvchilar yangilanayotgan va raqamlashtirilayotgan ta'lim tizimini yetarlicha o'rganishlari lozim. Negaki, ushbu kasb mohiyati chuqur o'zgaradi. Talim tizimining raqamlashtirilishi o'quv materiallarini yakka tartibda o'rganish imkonini beradi. Mana shu jarayonda o'qituvchi ko'makchi, yo'naltiruvchi vazifalarini bajaradi. Raqamli texnologiyalar bilan tashkil qilinadigan talim tizimi yakka tartibda ishlashni nazarda tutganligi sababli, o'quvchilar yoshligidan bilimga intilishi, o'z kuchi, mehnati bilan erishishi kerakligini tushunishadi. Ta'lim tizimining bunday raqamlashtirilishi kelgusida o'quvchilarning mustaqil fikr yuritish qobiliyatini yanada mustahkamlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rangli tasvirlar insonning ma'lumotni yaxshiroq yodda saqlab qolishiga yordam berar ekan. Bundan tashqari, ijodiy qobiliyatlarni yanada o'stirishga ham katta hissa qo'shadi. Shunday ekan o'quv qo'llanmalarini raqamli texnologiyalar orqali rang-barang tarzda berilishi o'quvchilar qiziqishini orttirishi bilan bir qatorda ma'lumotlarni xotirasida yaxshi saqlab qolish imkonini beradi. Aynan mana shu o'z navbatida ta'lim sifatini oshishiga katta hissa qo'shadi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytilishimiz mumkinki, hozirgi sharoitda shaxsni shakllantirish avvalgi an'anaviy usullardan ancha farq qiladi. Bu globallashtirayotgan axborot makonida uni boshlang'ich ta'lim integratsiyasida tatbiq qilishning darajasi jihatidan yangi modelini ishlab chiqishni, hozirgi sharoit uchun zarur bolgan va ularga mos keladigan umuman yangi usullarini o'zida jamlagan metodik ishlarni shakllantirishni talab qiladi. Nima bo'lganida ham, zamonaviy pedagogik raqamli texnologiyalarida to'g'ri foydalanish boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilarning yutuqlarini kafolatlaydi va kelgusida yuqori sinflarda muvaffaqiyatli o'qishini ta'minlaydi. Raqamlashtirilgan ta'lim tizimidan foydalanish, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining kelgusida raqamlashgan jamiyatga kirishishi uchun maqsadli auditoriya a'zosi bo'lishi uchun tayanch bo'lib xizmat qiladi. Bu, albatta, maktabning ta'lim bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga, qo'shimcha qiymat yaratishga va o'quvchilarni jalb

qilishga olib keladi. Ikkinchidan ta'limning holatini jahon standartiga moslashtiradi. Bugungi kunda yosh avlodni androidlardek, oqishga bo'lgan qiziqishini oshirishda raqamli ta'lim muhitining yaratilishi ta'lim sifatida ijobiy tasir ko'rsatadi. Dars davomida, mavzuni mustahkamlashda online testlardan foydalanish, o'quvchilar uchun sog'lom raqobat muhitini yaratadi. Ayniqsa o'quvchilar mustaqil ravishda malumotlarni izlash, tahlil qilishga bo'lgan intilishi ortadi. Zamonaviy adabiyotlar, darsliklarda QR kod olish imkoniyatini ma'lumotlarni batafsil yetkazish imkonini beradi. Yildan yilga darsliklardagi ilmiy yangiliklar ortib bormoqda. Bu ilmiy yangiliklar xalqaro baholash dasturlari PISA, STEAM, PIRLS nizomlariga to'liq javob beradigan darsliklar deb ayta olish mumkin. Bu kabi darsliklar bilan birgalikda dars o'tish uchun metodik qo'llanmalarni xam birdek yetkazib berish o'qituvchilar uchun xam qulaylik yaratadi. Dars o'tish jarayonini har tomonlama qo'llab quvvatlash maqsadida hukumatimiz tomonidan darsliklarning yillik foydalanish to'lovi bepul etilib belgilandi. Bu ham ta'limga qaratilgan e'tiborning natijasi o'laroq yuzaga kelgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. / www.ziyo.net.
2. Jabborova O.M, Saparboyeva D. Boshlang'ich ta'limda mustaqil talini tashkil etish metodikasi Chirchiq 2023.y
3. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Qayumho'jayeva Fazilat Dilshod qiz. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni o'qishga bo'lgan munosabati// -Journal of integrated education and research. Volume2 ,ISSUE 1 January 2023. pp 150-154.
4. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Rasulova Arofat Zafarjon qizi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarni aniq fanlarga qiziqishini oshirish metodikasi// -Conferencea virtual international. ARTICLES 2023.march pp 163-172.
5. Gulhayo Umarova Murodiljanovna, Xamraqulova Orasta Alisherv qizi. Inklyuziv ta'lim va uning bugungi kundagi rivojlanishi//Conferencea;2022;9thl CARHSE-england decabr108-111.

TARGETED APPROACHES OF THE TEACHER IN STUDENTS' UNDERSTANDING OF HISTORICAL REALITY

Usmanaliyeva Risolat Umaraliyevna

Senior teacher of the Surkhandarya regional pedagogical skills center

Abstract. *The article examines the science of history and its essence, historical reality, as well as what works and means are necessary for students to understand and feel historical reality not only during the lesson, but also in the general social environment. It also reveals our history, the great material and spiritual heritage left to us by our ancestors, our current opportunities, our future dreams and prospects, as well as pedagogical tasks on the way to achieving them.*

Key words: *thinking, creative thinking, socialization, historical reality, logical sequence, creativity, competence, intellectual, moral education, forecast, integration.*

INTRODUCTION.

As we know, the renewal of education, of course, involves the formation of a free, competent, selfless person through the educational process, who can vividly imagine the future of himself and his loved ones, who is conscious of his fate in this regard, and who can develop himself in his chosen professional activity. In the new Uzbekistan, ample opportunities are being created to educate young people who are able to think in a new way, who can freely and objectively respond to current events, who have learned the secrets of creative and critical communication [1]. Now educational institutions are faced with the task of forming not only an educated person, but also a rational and well-rounded person who can foresee events, has the ability to make the right decisions, and understands the need for self-development.

In today's information age, the formation of historical consciousness and historical thinking, the formation of a sense of respect for the history of our homeland and the national and universal values of the peoples of the world, the realization of the fact that the history of our national statehood is an integral part of world civilization, the formation of basic and relevant competencies in history are certainly among the most urgent issues of today. From this perspective, it is also very important to learn from the spiritual heritage and courage of our ancestors, to teach them to be worthy successors.

By directing them to perceive historical events, to understand their identity, to develop concepts that help them mature as individuals, and to educate them in the spirit of national and universal values, is also one of the most important tasks of today[10]

It is worth noting that a history teacher must be ready for active scientific research and professional methodological activities, be a researcher himself and know how to design research activities of his profession, and for this, the following is necessary in educational institutions:

to cultivate in himself the need to regularly familiarize himself with scientific and methodological literature;

to develop skills in performing various scientific and methodological works;

to cultivate the ability to think creatively;

to study the art of making rational and far-sighted decisions, taking into account the trends in the development of science.

LITERATURE REVIEW.

Russian scientist A.A. Verbitsky emphasizes: "Since professional activity is provided not with knowledge of a single, demonstrative subject, but with its system, this requires the integration of these academic disciplines. The didactic conditions of such integration require the emergence of advanced pedagogical technologies, organizing the educational process in new forms, which, together with traditional ones, require the emergence of advanced pedagogical technologies"[5].

Today, "the formation of an independent and free-thinking person capable of consciously participating in socio-political life, responsible for the fate of his country and family" is considered an important task. Therefore, ensuring the continuity of these pedagogical technologies depends, of course, on the pedagogical skills of the teacher[2].

According to N. Muslimov and Sh. Sharipov, in order to develop creative thinking, an individual approach to each of them is necessary. One of the most important methods of developing creative thinking is to involve students in solving problematic questions or tasks of different levels, and to teach them to independently find solutions to them[7]. In practice, problem questions or tasks can be used in the process of developing creative thinking.

ANALYSIS AND RESULTS.

There are many ancient, medieval, modern and modern great scholars' reflections on the problem of creativity in history. A special understanding of creativity arises in the Middle Ages, first of all, as "historical creativity".

According to the medieval imagination, history is a person's participation in the realization of the divine in the world. This makes creativity the basis for understanding creativity as the creation of something unique and irreversible. In this, the sphere of creativity is, first of all, historical creativity, moral and religious deeds. Artistic and scientific creativity serve as secondary[3].

A creative approach to education is an opportunity to fully implement person-oriented teaching[5]. Since there is freedom in creative imagination, it is interconnected with invention, because it contains an aspect of necessity (creativity), it is directly related to the ideas of intelligence and, ultimately, to the spiritual world.

The problems of creativity were studied by Joseph Schelling, who considered the creative faculty of imagination to be a unity of conscious and unconscious activity, since the most gifted possessing this faculty - genius - creates in a state of wonder, as in the

creation of nature, unconsciousness, the process is still reduced to the state of human subjectivity and, therefore, depends on his freedom[6]. According to Schelling, the work of the artist and philosopher represents the highest form of human life activity.

Important processes and situations such as being able to explain the meaning of historical toponymic terms that are important in describing historical reality, being able to use additional literature and sources to provide information about historical processes and events, adhering to information culture when using and responding to historical and artistic works and information provided in the media, independently studying historical sources, collecting additional information on the topic, drawing conclusions, evaluating, expressing an independent opinion, independently selecting historical literature on the topic, preparing independent works and presentations, and compiling one's own family tree are continuously taught to students during the educational period. And at the same time, students gradually develop a sense of understanding and feeling historical reality[4].

As science and technology develop rapidly, the scope of scientific concepts and ideas increases. On the one hand, it provides for the differentiation of new areas and departments of science and technology, and on the other hand, the integration of sciences occurs. Therefore, self-awareness begins, first of all, with knowledge of history. A person with historical memory is a strong-willed person, and without knowing the true history, it is impossible to create the future. In this sense, the science of history sets itself the following goals and tasks:

Teaching and explaining the science of history is carried out through the following tasks:

- to learn from the spiritual heritage and courage of our ancestors, to become worthy successors to them;

- to constantly encourage the preservation of ancestors and the heritage they left to their descendants;

- to understand the identity of listeners by directing them to perceive historical events;

- concepts that help a person to mature as a person, to educate in the spirit of national, universal values;

It is worth mentioning that in order to become a mature and qualified specialist, it is necessary to study our history in depth, and at the same time to learn from history as much as necessary.

Also, important tasks were set in the republican education system, such as “Continuous improvement of the quality and level of professional skills of pedagogical personnel”, training highly qualified, creative and systematic thinking personnel, able to make independent decisions based on international standards, creating conditions for the manifestation of their intellectual abilities and the formation of a spiritually mature person”[10].

In addition to knowing the content of historical events, students need to be able to compare historical events with each other, think independently and evaluate them, explain the essence of events, and express them in writing. It is important to be able to distinguish primary and secondary events, analyze them socially, and draw conclusions.

Based on the above considerations, the main purpose of studying history is clear:

to form historical thinking through the study of history, to understand oneself, and to prevent spiritual gaps;

to instill the fact that “History is the basis of people's spirituality” based on historical events and phenomena;

to form and develop a sense of responsibility for the fate of the homeland and nation, involvement, and respect for universal and national values;

to learn moral education and lessons from the deeds and feats of our great ancestors by understanding that the history of our country is a part of world history;

Instilling in them the need for every nation to protect its history from various influences and aggressions;

explaining that there is no future without historical memory, among other things.

CONCLUSION.

Information, conclusions, and a sense of pride from history are a source of confidence for a person to take a step into the future. Instilling a deep sense of respect for history is closely related to the pedagogical skills, potential, and deep knowledge and professional competence of us, history educators.

References:

1. Mirziyoyev Sh. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. “O‘zbekiston” T.: 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5847-son Farmoni. 2019yil 8-oktyabr // qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 09.10.2019-y., 06/19/5847/3887son.
3. Migranova E., Pozilova Sh. Kasbiy pedagogik faoliyatga kirish. T.: “Aloqachi”, 2017 y, 56 betlar.
4. Yarmatov R.B. Bo‘lajak tarix o‘qituvchilarining kasbiy metodik tayyorgarligini takomillashtirishda loyihalashtirishning amaliy asoslari. (O‘quv qo‘llanma). – T.: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi” 2022, 46 b
5. Вербицкий А.А. Гуманитарное образование в современной России // Высшее образование в России. 1996. -№1. –С. 79-84.
6. Qurbonov Sh. Ta’lim sifatini boshqarish. –T.: Turon-Iqbol, 2006. -592 b.

7. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchisini kasbiy shakllantirishning nazariy-metodik asoslari. Avtoref. dis. ...ped.fan.dok. – T.: TDPU, 2007.-47 b.
8. Umarova M. va boshqalar. Pedagogikaning taraqqiyot tendentsiyalari va innovatsiyalari. – T.: TDPU, 2016 – 124 b.
9. Tulenov J., Jabborov T. Tarixiy ongni rivojlantirish –davr talabi.- T.: Mehnat, 2000. -7 b.
10. Abdullayeva D.S. Milliy tarixiy xotiraning mohiyati va rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari (ijtimoiy-falsafiy tahlil).: Dis. ... fal.fan.nom. –T., 2006. – 115 b.

I.B.Madraximova
CHDPU, Boshlang'ich ta'lim fakulteti o'qituvchisi

M.M.Xudayberganova
CHDPU, Boshlang'ich ta'lim fakulteti talabasi

Annotatsiya: Siz ushbu maqolada o'zbek va jahon adabiyoti namunalari, she'riyati haqida ma'lumotlarga ega bo'lasiz. Bugungi kun bolalar yozuvchilari ijodiyoti haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: O'zbek va jahon adabiyoti namunalari, she'riyat, yozuvchilar uyushmasi, bolalar jurnallari.

Abstract. In this article, you will get information about examples of Uzbek and world literature, poetry. Information about the creativity of children's writers is presented today.

Key word: examples of Uzbek and world literature, poetry, writers' union, children's magazines.

Kirish. Boshlang'ich sinfi o'quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirishda she'rlar muhim rol o'ynaydi. She'riyat asrlar davomida insonlarning hayotida muhim o'rin tutgan. Ayniqsa o'zbek va jahon adabiyoti namunalari juda muhim. Alisher Navoiy g'azallari bunga yaqqol misol. Har bir asar, she'r o'sha vaqt insonlarini hayotini kechmishini, muammolarini yozuvchining qalb kechinmalarini ifodalagan. Bugungi kunda bolalar she'riyati alohida o'ringa ega deb ayta olaman. Chunki bolalar jurnallari, tahririyati yosh qalamkashlarning ijodini qo'llab quvvatlaydi. Bolalar yozuvchilari Po'lat Mo'min, Erkin A'zam, Usmon Nosir, Anvar Obidjon, Xudayberdi To'xtaboyev, Erkin Vohidov, Xurshid Davron kabi bir qator yozuvchilar bolalar uchun turli yo'nalishlarda she'rlari kitobxonlar tomonidan sevib o'qiladi. Bugungi kunda yozuvchilar uyushmasi tomonidan bolalar she'riyati yozuvchilari uchun bir qator imkoniyatlar yaratildi. Xususan ularning asarlari kitob xolida, elektron holida kutubxonalarda mavjud.

She'rlar, o'z navbatida, bolalarning tasavvurlarini kengaytiradi, she'rlarda shoir so'zlarni oson yengil xalqona ko'rinishidan foydalanishni kitobxonlarni qiziqishini oshiradi. Bu holat til ko'nikmalarini rivojlantiradi va emotsional intellektlarini oshiradi. Quyida she'rlarning boshlang'ich sinfi o'quvchilarining kreativ fikrlashidagi ahamiyati keltirilgan:

Tasavvur va ijodkorlikni rivojlantirish: She'rlar bolalarning tasavvurini kengaytiradi. Ular she'rlarni o'qish yoki yozish jarayonida yangi obrazlar, ranglar va his-tuyg'ularni tasavvur qilishlari kerak. Bu ijodkorlikni rag'batlantiradi va o'z fikrlarini ifodalashga yordam beradi.

Til ko'nikmalarini oshirish: She'rlar yangi so'zlar, iboralar va grammatik tuzilmalarni o'rganishga yordam beradi. Bolalar she'rlarni o'qish orqali lug'atlarini boyitadi va tilni yanada boyroq ishlatishni o'rganadilar.

Emotsional rivojlanish: She'rlar ko'pincha his-tuyg'ularni ifodalaydi. O'quvchilar she'rlar orqali turli his-tuyg'ularni tushunish va ifodalashni o'rganadilar, bu esa ularning emotsional intellektini rivojlantiradi.

Tahlil va tanqidiy fikrlash: She'rlarni o'qib, ularni tahlil qilish bolalarga matnni tushunish, uning mazmunini ochib berish va turli nuqtai nazarlarni baholash imkonini beradi. Bu tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Madaniyat va an'analarni o'rganish: She'rlar orqali bolalar o'z xalqining madaniyati, an'analari va tarixidan xabardor bo'lishadi. Bu ularning identitetini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Guruhda ishlash va hamkorlik: She'rlarni o'qish yoki yozish jarayonida bolalar birgalikda ishlashlari mumkin. Bu ularga jamoada ishlash, fikr almashish va bir-biriga yordam berishni o'rgatadi. She'r yozish jarayoni bolalarga o'z fikrlarini, his-tuyg'ularini va tajribalarini ifodalash imkoniyatini beradi. Bu o'z-o'zini anglash va shaxsiy rivojlanishga yordam beradi. Umuman olganda, she'rlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirishda muhim vosita bo'lib, ularni yanada ijodiy, o'z-o'zini anglaydigan va emotsional jihatdan rivojlangan shaxslar sifatida tarbiyalashga yordam beradi. Bolalar she'riyati, ularning tasavvurlari va his-tuyg'ularini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun bolalar she'rlarida quyidagi elementlarga e'tibor berish mumkin:

Bolalar she'riyatida rang-barang tasvirlar va metaforalar ishlatiladi. Masalan, "qushlar ko'kda uchib, bulutlar bilan o'ynaydi" kabi iboralar.

She'rlar odatda ritmik tuzilishga ega bo'ladi, bu bolalarga so'zlarni yodlash va ulardan foydalanishni osonlashtiradi.

Bolalar o'z his-tuyg'ularini ifodalashda erkin bo'lishlari kerak. Ular baxt, g'azab, qo'rquv kabi hislarni she'rlarida aks ettirishi mumkin. Bolalar uchun qiziqarli bo'lgan mavzular - tabiat, do'stlik, o'yinlar, hayvonlar va boshqa ko'plab narsalar. Har bir bola o'z fikrlarini va tasavvurlarini o'ziga xos tarzda ifodalashi mumkin. Bu ularning ijodiy fikrlashini yanada rivojlantiradi. Misol uchun, quyidagi oddiy she'r bolalar uchun yozilgan:

Bahor kelishi

Bahor keldi, qushlar kuyladi,

Gul-lar ochilib, yerni bezadi.

Quyosh porlab, samoda yaltiraydi,

Tabiat uyg'onar, hayot boshlanadi.

Bolalar she'riyatida kreativ fikrlashni rag'batlantirish uchun ularga o'z she'rlarini yozish yoki mavjud she'rlarni o'zlariga moslashtirishni taklif qilish mumkin. Bu ularda ijodiy fikrlash va o'z his-tuyg'ularini ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi.

Adabiyotlar tahlili.

Po'lat Mo'min o'zbek she'riyatida o'ziga xos o'rin tutgan shoirlardan biridir. U o'z asarlarida insoniy his-tuyg'ularni, tabiat go'zalligini va hayotning turli jihatlarini chuqur ifodalaydi. Uning she'rlari ko'pincha oddiy va samimiy, ammo bir vaqtning o'zida chuqur ma'noga ega bo'ladi. Po'lat Mo'min she'riyati, ko'pincha quyidagi mavzularni o'z ichiga oladi:

Tabiat: Tabiat go'zalligi, uning o'zgarishi va inson bilan aloqasi.

Insoniy his-tuyg'ular: Sevgi, do'stlik, umidsizlik va umid kabi his-tuyg'ular.

Hayot va o'lim: Hayotning ma'nosi, o'lim va uning inson hayotidagi o'рни.

Ijtimoiy masalalar: Jamiyatdagi muammolar va ularni hal qilish yo'llari.

Anvar Obidjon o'zbek she'riyatida o'ziga xos ovozga ega bo'lgan shoirlardan biridir. U o'z asarlarida inson ruhiyatini, hayotning murakkab jihatlarini va tabiatni chuqur tasvirlaydi. Anvar Obidjonning she'rlari ko'pincha zamonaviy hayot, ijtimoiy masalalar va insoniy his-tuyg'ular haqida bo'ladi. Inson va tabiati: Anvar Obidjon o'z she'rlarida insonning ichki dunyosini, uning tabiat bilan aloqasini va muammolarini chuqur tahlil qiladi. Sevgi: Sevgi, uning go'zalligi va og'irliklari shoirning ko'p asarlarida aks etadi. Hayot va umid: Hayotning turli qiyinchiliklari va ulardan chiqish yo'llari, umid va ishonch mavzulari ham uning she'riyati uchun muhimdir. Anvar Obidjon jamiyatdagi adolatsizliklar, muammolar va insonlarning o'zaro munosabatlarini o'rganadi.

Anvar Obidjonning she'rlari ko'pincha o'ziga xos ritm va melodiya bilan ajralib turadi. U oddiy, lekin chuqur ma'noli so'zlardan foydalanadi, bu esa uning asarlarini yanada ta'sirchan qiladi.

20-asr she'riyati tahlili

O'zbek she'riyati o'zining xilma-xilligi, yangilanishi va ijtimoiy-siyosiy voqealarga javob berishi bilan ajralib turadi. Ushbu davrda o'zbek she'riyatida ko'plab muhim o'zgarishlar va yangi yo'nalishlar paydo bo'ldi. Quyida 20-asr o'zbek she'riyati haqida ba'zi muhim jihatlar keltirilgan:

20-asrning dastlabki yillarida jadidchilik harakati o'zbek adabiyotida yangiliklarni olib keldi. Jadid shoirlari an'anaviy she'riyatni tanqid qilib, yangi shakl va mazmunni izladilar. O'zbek she'riyatida ijtimoiy adolatsizlik, urushlar, xalqning og'ir hayoti kabi mavzular keng yoritildi. Shoirlar xalqning dardini ifodalashga intildilar. O'zbek she'riyatida modernizm, simbolizm va boshqa zamonaviy yo'nalishlar paydo bo'ldi. Bu esa shoirlarning ijodida yangi shakl va uslublarni yaratishga olib keldi.

Abdulhamid Cho'lpon: O'zbek she'riyatining klassik an'analarini zamonaviy shakllar bilan birlashtirgan shoir. Hamid Olimjon: O'zbek adabiyotida romantik uslubni rivojlantirgan shoir. Erkin Vohidov: O'zbek she'riyatining eng mashhur

namoyandalaridan biri bo'lib, uning asarlari ko'p hollarda ijtimoiy va falsafiy mavzularni qamrab oladi. Muhammad Yusuf: O'zbekistonning zamonaviy shoirlaridan biri bo'lib, uning ijodi ko'plab avlodlarga ta'sir ko'rsatdi. Asrning oxirida O'zbekiston mustaqillikka erishgach, she'riyatda yangi mavzular va erkin ifoda shakllari rivojlana boshladi. Bu davrda shoirlar o'z milliy identitetini, tarixini va kelajagini aks ettirishga intildilar. Bu davrda o'zbek she'riyati o'zining boy tarixi va xilma-xilligi bilan ajralib turadi, bu esa uni o'rganish uchun juda qiziqarli qiladi.

Xulosa. Bolalar she'riyati bu bolalarning ruhiyatini, o'yin-kulgi va hayotga bo'lgan qiziqishini aks ettiruvchi, ularning tushunish darajasiga mos keladigan she'riyat turidir. Bolalar she'riyati ko'pincha o'yinchoq, tabiat, do'stlik, sevgi va hayotdagi oddiy, lekin muhim narsalar haqida bo'ladi. Ushbu she'rlar bolalarning tasavvurlarini kengaytirish, ularni tarbiyalash va estetik his-tuyg'ularini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

1. Sodda va tushunarli til: Bolalar she'rlari ko'pincha oddiy va tushunarli so'zlardan iborat bo'ladi, bu esa bolalarga ularni osonlik bilan anglash imkonini beradi.

2. Ritm: Bolalar she'rlari ko'pincha ritmik va rimaning o'ziga xos tuzilishi bilan ajralib turadi, bu esa ularni eslab qolishni osonlashtiradi.

3. O'yin-kulgi: Bolalar she'riyatida o'yin, kulgi va qiziqarli vaziyatlar ko'p uchraydi, bu esa bolalarni qiziqtiradi va ularga zavq bag'ishlaydi.

4. Tabiat va atrof-muhit: Ko'plab bolalar she'rlari tabiatni, hayvonlarni va ularning hayotini tasvirlaydi, bu esa bolalarda tabiatga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi.

5. Do'stlik va sevgi: Bolalar o'rtasidagi do'stlik, oilaviy munosabatlar va sevgi mavzulari ham ko'p hollarda yoritiladi.

O'zbek va jahon adabiyoti she'riyatida bolalar uchun yozgan shoirlar orasida Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Muhammad Yusuf, Anvar Obidjon, Xudayberdi To'xtaboyev va boshqa zamonaviy shoirlar mavjud. Ularning asarlari bolalar uchun qiziqarli va tarbiyaviy ahamiyatga ega.

Bolalar she'riyati bolalarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishda, ularning hissiyotlarini ifodalashda va estetik didlarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu she'rlar orqali bolalar dunyoni o'rganadilar, tasavvurlarini kengaytiradilar va hayotga bo'lgan qiziqishlarini oshiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Muhammad Yusuf she'riy to'plamlar Toshkent 2010 y.
2. Bolalar she'riyati Toshkent 2011y.
3. Bolalar she'riyati to'plami Toshkent 2015 y.
4. Anvar Obidjon she'rlar to'plami T .2017 y.
5. Internet sayt she'riyat uz .partali .

O'ZBEK MILLIY PEDAGOGIKASI

Yuldasheva Farzona

Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi

Аннотация: В данной статье говорится об узбекской педагогике, ее методах исследования и их видах. Педагогическая концепция находит отражение в научных статьях, периодических изданиях, темах конференций и докладах, а также освещаются научные труды ученых, занимающихся данной тематикой. Кроме того, разработаны выводы и предложения по повышению роли современных педагогических технологий в развитии педагогики.

Ключевые слова: отечественная педагогика, современные педагогические технологии, принципы обучения, методические разработки.

Annotation: This article talks about Uzbek pedagogy and its research methods and their types. Pedagogical concept is reflected in scientific articles, periodicals, conference topics and reports, and scientific works of scientists dealing with this subject are also covered. In addition, conclusions and suggestions on increasing the role of modern pedagogical technologies in the development of pedagogy have been developed.

Key words: national pedagogy, modern pedagogical technologies, educational principles, methodological developments.

KIRISH

O'zbek Xalq pedagogikasi uzoq tarixga ega va millatdagi eng konservativ, sekin o'zgaradigan, ana shu xususiyati tufayli xalqning o'ziga xos qiyofasi saqlanib qolishini ta'minlaydigan hodisa ekanligiga qaramay, o'z taraqqiyoti davomida bir qator o'zgarishlarni boshidan kechirdi. O'zbek Xalq pedagogikasi ning taraqqiyot tarixi islomgacha bo'lgan davr xalq pedagogika si, islom ta'siri davri xalq pedagogikasi, tashqi ta'sirlar davri xalq pedagogikasi, mustaqillik davri xalq pedagogikasi singari bosqichlardan iborat. O'zbek Xalq pedagogikasining bu tarzda davrlashtirishda xalq ruhiyati, yashash va fikrlash tarzidagi tub sifat belgilarining o'ziga xosligi hisobga olingan. Ko'p ming yillik tarixga ega o'zbek xalqi ilmiy va moddiy buyum tarzidagi dalillarga ko'ra, islom dini qabul qilingungacha bo'lgan vaqtda tamomila o'ziga xos tarzda hayot kechirgan.

Olam hodisalarini o'zgacha yo'sinda tushungan va izohlagan, hayotdan boshqacha ta'sirlangan va ta'sir ko'rsatgan, tiriklik va o'lim, u dunyo va bu dunyo, ezgulik va yovuzlik, go'zallik va xunuklik, savob va gunoh, halol va harom singari tushunchalar o'zgacha mazmun anglatgan. "Avesto" asari yuzasidan amalga oshirilayotgan tadqiqotlar, shuningdek, Selengur, Xorazm, Bolaliktepa, Issiqqo'rg'on, Chust, Rishton va Burchmulladan topilgan obidalar shundan dalolat beradi. Islom dinining qabul qilinishi o'zbek xalqining turmush tarzini tamomila o'zgartirib yubordi, uni olamning musulmonlar deb atalmish ko'p sonli qavmi bilan yaqinlashtirdi, xalqning turmush tarzi,

madaniyati, ma'naviyati, ruhiyati, iqtisodi va ijtimoiy turmushiga favqulodda katta ta'sir ko'rsatdi. Ayni vaqtda, xalq o'zining azaliy milliy qiyofasini ham saqlab qoldi. Chunki u qadimdan puxta shakllangan va qat'iy amal qilinadigan udumlar, odatlar, an'analar tizimiga ega edi. Xalq islomni qabul qilgandan keyin uning yashash, fikrlash, ta'sirlanish tarzida sodir bo'lgan o'zgarishlar Xalq pedagogikasida aks etdi. Endi xalq halol va harom, gunoh va savob, taqdir, qismat, u dunyo va bu dunyo, hayot, o'lim hamda qayta tirilish borasida tamomila yangi qadriyatlarni o'zlashtirdi, ularni hayot tarziga, udumlarga, urfodatlariga, an'analarga, marosimlarga, ya'ni pedagogikaga aylantirdi. Bu davrdagi xulqatvor, an'ana, udum, odatlar ma'naviy turmushdagi ayni shu jihatlarni aks ettiradigan bo'ldi.

O'zbek millati juda uzoq vaqg mobaynida islom dini ta'siridagi Xalq pedagogikasiga amal qilgan holda yashadi. XIX asrning 2-yarmiga kelib, Rossiya bosqini sababli o'zbek xalqining turmush tarzi, fikrlash yo'sini, tarbiya tamoyillarida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ldi. Faqat islom dini belgilagan turmush tarzi, akida, an'ana va odatlar bilangina yashash mumkin bo'lmay qoldi. Xalqning ongi, axloqi, fikri, turmushi o'zgarishi bilan uning pedagogikasi ham o'zgarishlarga uchradi. Yangi an'ana va odoblar paydo bo'ldi, ayrim pedagogik qadriyat, axloqiy aqidalar esa yo'qoldi. Xalq pedagogikasidagi yo'qotishlar, ayniqsa, sho'ro davrida keng tus oldi.

Xalq pedagogikasi tufayli shiddatli o'zgarishlar girdobida qolgan o'zbek millati o'z qiyofasini saqlab qola bildi. Istiqlol natijasida esa o'zbek xalqining fikrlash, yashash, olamni anglash va izoxlash yo'sini yangilandi, xalq ruhiyati, ma'naviy qiyofasi o'zgardi. Bu o'zgarishlar xalqning turmush tarzida paydo bo'layotgan yangi odat, an'ana, xulqatvor, urf va udumlar tarzida namoyon bulmoqda. Mustaqillik davri Xalq pedagogikasida ko'plab islomiy an'analar qayta tiklanib, amaliy tarbiya jarayoniga tatbiq etila boshlandi. Xalq pedagogikasi tarixiy tushuncha sifatida hozirgi kunda ham zamon talablariga moye ravishda boyib bormoqda va jiddiy amaliy tarbiyaviy ahamiyat kasb etmoqda. Xalq pedagogikasi - tarbiyaning maqsad va vazifalari borasida muayyan xalqning hayotiy tajribasi hamda turmush tarzida shakllangan amaliy qarashlar majmui; muayyan jamiyatda yashash uchun har bir odam amal qilishi shart sanalgan va urfodat, udum, xulqodob, marosim, an'ana, turmush tarzi, badiiy ijod, uyin singari empirik vositalarda namoyon buladigan amaliy faoliyat hamdir. Xalq pedagogikasi fanda etnopedagogika deb ham yuritiladi. Pedagogika fanida Xalq pedagogikasiga xos eng muhim belgilaridan biri uning qadimiyligidir. Har qanday xalq muayyan etnos sifatida mavjud bulishi uchun o'ziga xos qiyofaga ega bo'lishi kerak. Xalqning ijtimoiy, ma'naviy, intellektual qiyofasi esa uning pedagogika vositasidagina shakllanadi. Xalq pedagogikasi muayyan xalqning o'zi bilan birga dunyoga kelgani uchun ham uning tarixi xalq tarixi bilan teng. Xalq pedagogikasining ikkinchi belgisi uning to'liq amaliy xususiyatga egaligidir. Xalq ta'lim-tarbiya jarayoni va uning natijalariga pragmatik nazar

bilan qaragani uchun Xalq pedagogikasi g'oyalar shaklida emas, balki urfodat, an'ana, amal, udum, xulqodoblar tarzida namoyon bo'ladi.

Xalq pedagogikasi ta'limtarbiya haqidagi fikrlar yig'indisi emas, balki amal qilinishi majburiy bo'lgan va bajarilishi hamma tomonidan nazorat qilinadigan amaliy xulqiy ko'nikmalar va sh.k. majmuidir. Xalq pedagogikasining uchinchi xususiyati uning muallifi noma'lum, anonim pedagogika ekanligidir. Xalq pedagogikasi talablarining yaratuvchisi ma'lum bo'lmaganligi uchun ham muqaddas sanalgan va so'zsiz bajarilgan. Etnopedagogikaga doyr biror talabning muallifi ma'lum bo'lsa, uning ta'siri pasayib ketadi. Chunki u, kim bo'lsada, qandaydir bir odamning istagi sifatida qabul etiladi. Anonimlik esa urfodat, udum, xulqodatlarga sirlilik, muqaddaslik tusini beradi. Xalq pedagogikasining to'rtinchi belgisi uning sinkretik (qorishiq) xususiyatga egaligidir. Xalq hayoti ko'p qirrali ekani holda yaxlit bo'lgani singari uning pedagogikasi ham qorishiqdir. Xalqning turli yo'nalishdagi pedagogik tadbirlari sinkretik tarzda birvarakaiiga olib borilgani uchun Xalq pedagogikasiga alohidalik emas, umumiylik xosdir. Xalq pedagogikasining beshinchi belgisi uning keng yoyilganligidir.

Xalq pedagogikasiga oid amallar muayyan etnik birlikning hammasiga birday tatbiq qilinadi. Muayyan shaxslarning xohishi-rodasi qandayligidan qat'i nazar, xalqning har bir vakili uning tarbiya va yashash tarziga doyr talablariga rioya etishga majbur. Xalq pedagogikasi talablarini bajarishda tarbiyalanuvchining istaklari inobatga olinmaydi. Muayyan etnik birlikning turmush tarzida namoyon bo'lishi Xalq pedagogikasining oltinchi xususiyatidir. Xalq pedagogikasi empirik tabiatga ega bo'lib, jamiyat a'zolari hayotini yo'lga qo'yishga qaratilgan va uning qoidalari muhokama uchun emas, balki turmush mobaynida amal qilish uchundir.

Pedagog tarbiya jarayonining qonuniyatlari, tarkibi va uni tashkil etish mexanizmlarini tadqiq etadi, tarbiyaviy va o'quv ishlarining mazmuni, tamoyillari, ularni tashkil etish shakl, usul hamda yo'sinlarini belgilab beradi. Shaxsni tarbiyalash, o'qitish va shakllantirish Pedagogning asosiy funksiyasi hisoblanadi. Shaxsni tarbiyalash Pedagogikanidagi asosiy tushuncha sanalib, oila va jamiyatning barkamol shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan birgalikdagi faoliyatini anglatadi. O'qitish natijasida shaxs zaruriy bilimlar bilan ta'minlanib, kelgusida turli darajadagi maxsus ma'lumotni olish imkoniga ega bo'ladi. Tarbiyalash va o'qitish natijasida odamda muayyan shaxs sifatleri shakllantiriladi. Shaxe tarbiyalash va o'qitish orqali o'zida oldin bo'lmagan ma'naviy-intellektual sifatlarga ega bo'ladi. Bu hol shaxsning umri mobaynida uzluksiz davom etadi va uning rivojlanishiga omil bo'ladi. Inson va uni shakllantirishga doir fan sifatida Pedagogika falsafa, etika, estetika, madaniyatshunoslik, psixologiya, iqtisodiyot, siyosatshunoslik, demografiya, tarix, adabiyot, tibbiyot, matematika va boshqa fanlar bilan uzviy bog'liq. Pedagogika fani va amaliyoti taraqqiyotida bu fanlarning nazariy asoslari, tadqiqot metodlari, ilmiy xulosalarni aniqlash, taxlil qilish hamda umumlashtirish usullaridan foydalanadi.

Pedagogikada ta'lim va tarbiya jarayonlarining qaysi jihatlarini o'rganishdan kelib chiqadigan bir qancha soha va bo'limlar mavjud. O'qitishning maqsadi, vazifalari, tamoyillari, usullari bilan shug'ullanadigan sohasi didaktikadir. Shaxsning axloqiy sifatlarini tarkib toptirish, unda e'tiqod, dunyoqarash, axloq singari ma'naviy jihatlarni shakllantirish masalalarini pedagogikaning tarbiya nazariyasi va amaliyoti tarmog'i o'z ichiga oladi. Ta'lim-tarbiyani tashkil etish, uyushtirish va uni boshqarish singari tashkiliy-pedagogik ishlar qonuniyati pedagogikaning mak-tabshunoslik sohasi tomonidan ishlab chiqiladi. pedagogika hamisha muayyan yoshdagi, ma'lum hayotiy va akliy tajribaga ega bo'lgan kishilar bilan ish ko'radi. Shuning uchun ham pedagogikaning qonuniyatlarini belgilashda ta'limtarbiya oluvchining yosh xususiyatlarini hisobga olish hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi.

O'zbek P.si juda qad. tarixga ega bo'lib, uning dastlabki ildizlari Avestota, Urxun-Yenisey bitiklariga, Selungur madaniyatiga borib taqaladi. Ave-stodagi ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal haqidagi, kishilarga ko'ngil ma'rifa-ti berish borasidagi qarashlar yozma milliy pedagogik qarashlarning dastlabki namunasi bo'lib, yetuk insonni shakllantirishga yo'naltirilgan. Milliy Pedagogikaning taraqqiyotida islom dini va tasavvuf ta'limoti hal qiluvchi o'rin tutadi. Chunki Qur'oni karim, Xadisi sharif va tasavvuf ta'limo-ting markazida axloq, komil inson ma'naviyatini shakllantirish turardi. Komil inson ta'lim-tarbiya yordamida, ya'ni Pedagogika vositasida tarkib toptirilishi mumkin edi. Forobiyning 'Fozil odamlari', Beruniy, Ibn Sino falsafiy qarashlaridan o'rin olgan yetuk shaxslar, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugnakiy asarlarida tasvirlangan benuqson odamlar, Abduxoliq G'ijduvoni, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Alisher Navoiy, Bobur, Mashrab orzulagan komil inson uzbek P.sining markazida turardi. 17-asrdan boshlab, milliy Pedagogikada ta'lim-tarbiyaning mohiyatiga emas, balki tashqi jihatlariga e'tibor kuchaydi, turmush talablarini hisobga olmay, hayotiy zamindan uzilish sodir bo'ddi. Natijada, jamiyat taraqqiyoti susaydi, ijtimoiy-siyosiy hayotda ham tanazzulga yuz tutildi. P.dagi biqlik, beryoqlamalik kishilar ruhiyatiga ko'chdi, undan ijtimoiy tartibotlar va siyosiy qurilmalarga o'tdi. Butun bir davlat xonliklarga bo'linib ketdi. Xonliklarning har birining ichida bir-biri bilan kelishmovchilik hamda o'zaro janjallar avj oldi. Negaki, jamiyat va unda yashaydigan insonlarning ma'naviy o'rnaklari puxta tayin etilmagan edi.

XULOSA

O'zbekistonning mustaqillikka erishishi natijasida millim ong bo'g'uvdan, mafkuraviy qolipdan, buyruqqa muvofiq fiqolash zug'umidan qutuldi. Bu hol Pedagogikaning sog'lom aql, milliy ruhiyat va an'analarga moye tarzda yo'lga qo'yilishiga imkon yaratdi. Bugungi o'zbek Pedagogikasi millat ruhiyatidagi nozik jihatlarni hisobga olgan va dunyo tarbiyashunosligidagi eng so'nggi yutuqlarga tayangan qolda taraqqiy etmoqda. Zamonaviy o'zbek pedagogikasida barkamol insonni shakllantirish rasmiy ravishda bosh maqsad qilib belgilangan. Bu Pedagogika

ta'limtarbiya jarayonida ta'lim oluvchi va tarbiyalanuvchilarning faol ishtirok etishlarini ko'zda tutadi. Bolalar, yoshlar pedagogik jarayonning ob'yektigina emas, balki sub'yekti, ya'ni ijrochisi ham ekanligiga alohida e'ti-bor qaratilmoqda. Ayni vaqtda, barcha pedagogik tadbirlar ta'lim-tarbiya oluvchilarning mustaqil fiqolashlarini ta'minlash, ularda tarbiyalanish va o'qishga ehtiyoj uyg'otishga yo'naltirilgan xrla tashkil etilmoqda. Bugungi o'zbek Pedagogikasi uchun muayyan bilimlar yig'indisi emas, balki bola shaxsi bosh qadriyatga aylangan. Shuning uchun ham milliy P.da faqat bilimli o'quvchilar tayyorlashga emas, balki izlanuvchan, tashabbuskor shaxsni shakllantirishga asosiy e'tibor berilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-2909-son Qarori. 2017. 20 aprel.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida" PQ-3160-son Qarori. 2017. 28 iyul.
3. J.Yo'ldoshev, S.Usmonov, —Pedagogik texnologiya asoslari, T., 2004.
4. J.Yo'ldoshev, —Ta'lim yangilanish yo'lida, T., 2000.
5. Ptiyukov V.Yu., —Osnov pedagogicheskoy texnologi, M., 1999

Po‘latova Dilfuza Azamkulovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Eshqo‘ziyeva Gulira‘no Bahtiyorovna
Chirchiq davlat pedagogika universiteti talabasi
guliranobahtiyorovna83@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola defektologiya sohasining bir bo‘limi hisoblangan logopediyaning hayotimiz uchun, jamiyatimiz uchun qanchalik muhim rol o‘ynashini anglatish, singdirish, insonlar ongiga yetkazish. Logopedlarga sifatli kadr bo‘lib yetishishidagi yo‘llari. Umuman olganda logopediya sohasiga atalgan.

Annotation: This article aims to understand, inculcate, and bring to people's minds how important speech therapy, which is a branch of the field of defectology, plays for our life and society. Paths for speech therapists to become quality personnel. Generally referred to the field of speech therapy.

Kalit so‘zlar: logopediya, duduqlik, ilmiy, metodik, nutq, dinamika, diagnostika, differensiya, ruhiyat, tortinchoqlik, tuzatish, anatomiya, fiziologiya, etologiya, otorinologiya, psixolingvistika, nevropatologiya, pediatriya, patologiya.

Key words: speech therapy, stuttering, scientific, methodological, speech, dynamics, diagnosis, differentiation, psyche, shyness, correction, anatomy, physiology, ethology, otorhinology, psycholinguistics, neuropathology, pediatrics, pathology.

Maxsus pedagogika - jismoniy va ruhiy rivojlanishda nuqsoni bo‘lgan bolalarni tarbiyalash va o‘qitish haqidagi fan. Maxsus pedagogika jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning o‘ziga xos o‘quv ta‘lim faoliyatlarini hisobga olgan holda pedagogikaning umumiy tamoyillari asosida rivojlanadi. Maxsus pedagogikaning bosh vazifasi jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo‘lgan bolalarning ta‘lim-tarbiyasini tashkil etishning ilmiy va nazariy asoslarini yaratish hamda shunga mos defektolog kadrlarni tayyorlashdan iborat. Maxsus pedagogika, shuningdek, bolalarni psixik pedagogik va klinik jihatdan o‘rganish, nuqson sabablarini aniqlash, pedagogik tasniflash va turlarga ajratish, maxsus ta‘lim va tarbiya muassasalari sharoitida bolalarga individual muomala qilish, nuqsonli bolalarni jismoniy mehnatga tayyorlash kabi masalalarni ishlab chiqishdan iborat. Maxsus pedagogika qanday nuqsondagi bolalarni o‘rganishiga qarab surdopedagogika, oligofrenopedagogika, tiflopedagogika, logopediya kabi sohalarga bo‘linadi. Bularning har biri umumiy pedagogika tarmog‘ini va barchasi birgalikda defektologiyani tashkil etadi.

Logopediya (logos va yunoncha. paideia - tarbiyalash, o‘qitish) - pedagogika fani tarmog‘i; nutqdagi kamchilik (duduqlik, til rivojlanmaganligi, o‘qish va yozuvdagi

nuqson va boshqalar) sabablari, ularning oldini olish, tuzatish yo'llarini hamda nutq faoliyati buzilishi mexanizmlari, alomatlarini maxsus ta'lim va tarbiya vositasida o'rganadi.

Nutqdagi nuqsonlarni tuzatish masalalari dastlab 17-asrda Yevropa mamlakatlarida surdopedagogikaga oid ilmiy ishlarda tatbiq etila boshladi. 19-asr ning 2-yarmidan bu sohaga mustaqil ravishda, ammo tibbiyot nuqtai nazaridan yondashildi. Asta-sekin nutq faoliyatining tabiati haqidagi ilmiy tasavvur kengaya borib, logopediya yo'nalishi tubdan o'zgardi, pedagogik mazmun birinchi o'ringa qo'yiladigan bo'ldi. 20-asrga kelib logopediya mustaqil fan sifatida shakllandi, uning maqsad va vazifalari, metodik asos va tamoyillari, boshqa fanlar bilan aloqasi masalalari ishlab chiqildi. Zamonaviy logopediya maktabgacha yoshdagi bolalar logopediyasi, maktab yoshidagi bolalar logopediyasi, o'smirlar va katta yoshdagilar logopediyasiga bo'linadi. Logopediyaning asosiy maqsadi nutqida nuqsoni bor shaxslarni o'qitish, tarbiyalash va qayta tarbiyalashning ilmiy asoslangan tizimini ishlab chiqish, shuningdek, nutq nuqsonining oldini olishdan iboratdir. Logopediya fan sifatida katta nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lib, u tilning, nutqning ijtimoiy mohiyati, bolaning talaffuzi, leksik-grammatik tuzumi, tafakkuri va butun ruhiy faoliyati uzviy bog'liqligi bilan belgilanadi.

Logopediyaning asosiy vazifalari:

nutq buzilishining turli shakllarida nutq faoliyati ontogenezi o'rganish, nutq buzilishlarining keng tarqalgani, kelib chiqish sabablari, mexanizmlari, tuzilishi, alomatlari va darajalarini aniqlash;

nutqiy faoliyati buzilgan bolalarning o'z-o'zidan va biror maqsadga qaratilgan rivojlanish dinamikasini, shuningdek, nutqiy zaiflikni ularning shaxs sifatida yetishuviga, ruhiy rivojlanishiga, turli ko'rinishdagi faoliyatlarini namoyon qilishga, o'zlarini tutishlariga ta'sirini aniqlash;

rivojlanishda turli xil farqlar bo'lgan bolalarda (eshitish, ko'rish, fikrlash qobiliyati hamda tayanch-harakat apparatining buzilishi hollarida) nutqning shakllanishi va buzilishlari xususiyatlarini o'rganish;

nutq buzilishlarining pedagogik diagnostikasi metodlarini ishlab chiqish;

nutq buzilishlarini tartibga solish; nutq buzilishini bartaraf etish tamoyillari, differensiyalashgan metod va vositalarini ishlab chiqish; nutq buzilishining oldini olish metodlarini takomillashtirish;

logopedik yordamni tashkil etish masalalarini ishlab chiqish.

Logopediyaning yuqorida ko'rsatilgan vazifalarida uning nazariy va amaliy yo'nalishlari belgilab berilgan. Logopediya nazariy yo'nalishi nutqdagi buzilishlarni o'rganish, uning sabablarini aniqlash, oldini olish va tuzatishning ilmiy asoslangan metodlarini ishlab chiqish, amaliy yo'nalishi esa ana shu metodlarni tezroq tatbiq etib, mazkur nuqsonlar va ularni keltirib chiqaradigan sabablarni bartaraf etishdan iborat. Logopediyaning nazariy va amaliy vazifalari bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir.

Logopedlar ma'lum qilishicha, nutqdagi kamchiliklarning paydo bo'lishi, tabiati, inson ruhiyatiga ta'siri turlicha bo'ladi. Masalan, alaliya, duduqlanish, dizartriya kabi nutq nuqsonlari. Ular bilish jarayonini, atrofdagi kishilar bilan muomalani qiyinlashtiradi. Bu narsa bolaning faoliyatida, yurish-turishida aks etadi. Og'ir nutqiy buzilishlar esa insonning aqliy rivojlanishiga, ayniqsa, oliy bilish faoliyati darajalariga, shaxsning shakllanishiga ta'sir etadi, uning harakteridagi tortinchoqlik, qat'iyatsizlik, odamovilik, nomukammallik tuyg'usi kabi salbiy xususiyatlarni keltirib chiqaradi. Logopediyaning ahamiyati esa bolaning nutqidagi nuqsonlarni bartaraf etib, uning har tomonlama barkamol rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Logopediya nutq buzilishini o'rganish va tu-zatishda nutq bilan fikrning o'zaro bog'liqligi haqidagi, bola rivojlanishida umumiy va maxsus qonuniyatlarning o'zaro munosabati to'g'risidagi nazariy qoidalarga, nutq va faoliyatning hamohang rivojlanishi hamda ruhiy kamolotga erishishning harakatlantiruvchi kuchlari haqidagi nazariyaga tayanadi. Logopediya umumiy anatomiya va fiziologiya, nutq mexanizmlari, nutq jarayonining bosh miyada sodir bo'lishi haqidagi, nutq faoliyatida ishtirok etadigan analizatorlarning tuzilishi va harakatga kelishi to'g'risidagi bilimlardan foydalanadi.

M.Ayupova: "nutqdagi nuqsonlarning alomatlarini, ularning etiologiyasi, mexanizmlari, nutq faoliyati buzilishi tarkibida nutqiy alomat bilan nutqsiz alomatning munosabatini bilish uchun logopediya boshqa fanlar bilan hamkorlikda ish yuritadi. Jumladan, u tilshunoslik, otorinolaringologiya, psixolingvistika, umumiy va maxsus psixologiya, psixodiagnostika, nevropatologiya, psixopatologiya, oligofreniya klinikasi, pediatriya bilan uzviy aloqada ishlaydi" deb ta'kidlagan¹. Masalan, nutq va eshitish a'zolarining patologiyasi nutqdagi buzilish etiologiyasini aniqlashdan tashqari tibbiy ta'sir vositasida bo'ladigan logopedik ishlarni to'g'ri qo'shib olib borish uchun ham imkon beradi. O'zbekistonda yordamchi maktablar, bolalar poliklinikalari, bolalar bog'chalari va boshqa muassasalarda logopedik yordam ko'rsatiladi. Bundan tashqari, nutqida nuqsoni bor bolalar uchun alohida bog'chalar, maxsus maktablar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. V.A.Kalyagin Logopsixologiya: ucheb. posobie dlya stud. vqssh. ucheb. zavedeniya / V.A.Kalyagin, T.S.Ovchinnikova. — M.: Akademiya, 2006.
2. Ksenova Sotsialnaya pedagogika v spetsialnom obrazovanii. Izdatelstvo. Akademiya. M., 2001 g.
3. I.M.Nazarova Spetsialnaya pedagogika. M., 2002 g.

¹ V.A.Kalyagin Logopsixologiya: ucheb. posobie dlya stud. vqssh. ucheb. zavedeniya / V.A.Kalyagin, T.S.Ovchinnikova. — M.: Akademiya, 2006.

Shoyusupova Shakhzoda
*Lecturer, Department of Methodology of Primary Education, Chirchik State
Pedagogical University*

Qo'chqorova Zarina
*Student, Department of Methodology of Primary Education, Chirchik State
Pedagogical University*

Abstract: *This article is dedicated to studying the theoretical and practical foundations of improving primary school students' skills based on the principle of collaboration. It highlights the importance of collaborative learning as a modern pedagogical approach and analyzes its role in developing communication, teamwork, and problem-solving skills in young children. The article also includes recommendations for enhancing effective teaching methods in primary education.*

Keywords: *primary education, principle of collaboration, collaborative learning, communication skills, teamwork.*

Introduction

In today's modern education system, the primary goal is not only to equip students with theoretical knowledge but also to develop their communication, teamwork, and problem-solving skills. These skills are considered essential for shaping a successful individual in the 21st century. Special attention should be paid to the social and personal development of students, particularly at the primary education level. In this process, education based on the principle of collaboration plays a crucial role.

The principle of collaboration is a pedagogical approach that involves students working together, exchanging ideas, and acquiring knowledge through collective activities. This principle not only makes the learning process more engaging and effective but also fosters mutual respect, responsibility, and creativity among students. Collaborative methods, especially when working with young learners, offer great opportunities for creating a cooperative environment and enhancing students' social skills.

In Uzbekistan's new phase of development, creativity and modernization based on innovation have become essential tasks in the process of reforms across every sector and newly evolving structure. Creativity and creative collaboration are among the most critical characteristics for a transforming society. To achieve this, it is vital to comprehensively support young people, provide employment opportunities, create conditions for them to acquire modern knowledge and skills, and develop their talents and abilities. Alongside these efforts, it is equally important for the government to ensure

suitable conditions for these initiatives. Therefore, it is necessary to foster collaborative skills in students starting from primary education.

Collaboration refers to the partnership of two or more individuals working together to achieve a common goal. Collaboration in primary education implies a learning and educational process based on students' creative cooperation and partnership.

This article examines the theoretical foundations and practical methods for enhancing the collaborative skills of primary school students based on the principle of collaboration. Furthermore, it highlights the effectiveness of this method in the educational process based on research findings and provides recommendations for its broader implementation in the primary education system.

Collaborative skills are a set of abilities, knowledge, and competencies required to successfully participate in teamwork. These include:

- **Communication skills:** The ability to engage in clear and effective conversations with primary school students.
- Communication skills are the ability to express one's thoughts clearly and understandably, listen to and comprehend others' perspectives, and engage in effective dialogue. These skills are an integral part of children's social development and are essential not only for academic success but also for overall success in life.

Developing and enhancing communication skills in primary school students holds special importance because, at this age, they:

- Learn how to work in teams;
- Begin to understand and respect each other;
- Develop their ability to express their thoughts through oral and written communication.

In this process, the role of the teacher and the educational environment is significant. Properly organized lessons create favorable conditions for students to develop effective communication skills.

Teamwork skills: Improving the ability to effectively solve complex tasks and exercises. Teamwork skills refer to an individual's ability to collaborate effectively with others to achieve a specific goal, fulfill their responsibilities, and work in harmony with others. These skills are considered one of the key factors for social and professional success in the modern world.

Developing teamwork skills in primary school students not only enhances their academic performance but also lays the foundation for their future personal and professional success. From an early age, children need to learn how to work together, show mutual respect, take responsibility, and solve problems collectively.

Listening skills: The ability of primary school students to understand the teacher's ideas and solve complex tasks through attentive listening.

Listening skills involve the ability to carefully hear and understand others' thoughts, emotions, and messages. This is one of the essential aspects of communication and a vital condition for effective interaction. Especially for primary school students, listening skills play a crucial role in shaping their learning activities and social relationships.

The importance of listening skills in primary school:

- ✓ *Ensuring learning:* Through listening, students perceive and assimilate new information. This strengthens their reading, writing, and thinking skills.
- ✓ *Developing communication culture:* Students learn to listen to others and develop the skill of communicating respectfully.
- ✓ *Social integration:* Effective listening helps children build good relationships with their classmates.
- ✓ *Enhancing thinking skills:* Listening activates logical thinking and information processing abilities.

All these skills contribute to successful classroom activities, ensuring teamwork and effective collaboration.

Collaboration plays a significant role in students' development for several reasons:

- *Support:* When a student struggles to express their ideas or makes mistakes in a group, another student can help by clarifying or completing their topic.
- *Professional growth:* A topic is assigned to the group, and instead of a single student working on it, everyone collaborates on the topic. They share their ideas with one another, which fosters growth compared to other groups.
- *Encouragement:* By listening to other groups and acknowledging their ideas, students can support and encourage each other.
- *Knowledge sharing:* Collaboration is important for sharing knowledge and ideas among students. They can learn from each other's acquired knowledge.
- *Team building:* Collaboration helps create strong, supportive teams among students during games or other activities. These teams foster connections and reduce interpersonal tensions.

Developing Collaboration Skills in Primary School Students: Interactive Methods

Enhancing students' collaboration and expanding the number of knowledgeable learners is crucial for the development of schools. By working together, we strengthen students' unity.

When forming collaborative skills in primary school students, the following tasks can be addressed:

- Equipping students with theoretical knowledge to understand collaboration as a set of conscious actions aimed at creating innovation, rooted in socio-cultural values.

- Introducing the axiological, intellectual, and functional foundations of collaboration and providing an understanding of the factors that facilitate its implementation.
- Developing an understanding of collaboration as a social and creative nature of students, as well as its manifestation in specific professional activities.
- Cultivating the ability to propose creative ideas and analyze the processes of their implementation.
- Fostering the skills to demonstrate creativity and apply them in practice.
- Encouraging students to internalize the values of creative collaboration while identifying and enhancing their necessary individual potential in creative activities.

Based on the priority features of forming collaborative skills in primary school students, the issue of creative collaboration encompasses many independent aspects and defines several conceptual principles.

In conclusion, developing students' creative collaboration skills remains one of the essential social demands of today. Therefore, conducting research on effective pedagogical models and conditions for developing creative collaboration skills in primary school students and creating targeted educational technologies is one of the key tasks.

Interactive Methods to Develop Collaboration Skills

Here are some interactive methods for developing collaboration (teamwork) skills:

1. **Group Problem-Solving:** Assign students tasks that require joint efforts to find solutions, encouraging brainstorming and shared decision-making.
2. **Role-Playing Games:** Students can assume roles in scenarios where teamwork is essential, promoting communication and mutual understanding.
3. **Project-Based Learning:** Assign collaborative projects that require students to work together over an extended period to achieve a common goal.
4. **Peer Teaching:** Allow students to teach each other in pairs or small groups, fostering mutual learning and cooperation.
5. **Collaborative Story Writing:** Encourage students to work together to create and write a story, which enhances their ability to share and build on each other's ideas.
6. **Think-Pair-Share:** Students think individually, discuss their ideas in pairs, and then share their conclusions with the group, fostering active participation and collaboration.
7. **Debate Teams:** Organize debates in which students must work as a team to prepare and present their arguments.
8. **Creative Workshops:** Design activities where students collaboratively create artwork, crafts, or other projects, focusing on shared effort and creativity.
9. **Problem-Based Scenarios:** Present students with real-life challenges they must solve collaboratively, developing critical thinking and teamwork skills.

10. Reflection Circles: After collaborative activities, have students discuss their teamwork experience, highlighting what worked well and areas for improvement.

Conclusion:

The development of collaborative skills based on the principle of collaboration is one of the most important requirements of the modern education system. This principle not only increases students' participation in the learning process but also significantly contributes to their social and emotional development. The theoretical and practical research conducted in this article leads to the following key conclusions:

1. Enhancing Knowledge Acquisition and Analysis Skills: Involving primary school students in collaborative activities significantly improves their ability to acquire and analyze knowledge. The process of working in teams helps develop skills such as mutual understanding, support, and respect among students.

2. Communication Skills Development: Through collaborative activities, students acquire communication skills such as listening to others, expressing their thoughts clearly, and engaging in meaningful discussions. Moreover, teamwork helps develop responsibility, patience, and problem-solving abilities.

3. Increased Engagement and Interest in Learning: Activities such as games, role-playing exercises, and group tasks help students approach their studies with greater interest. Collaboration transforms students from passive listeners into active participants, which enhances their success levels.

4. Social Value Formation: A collaborative environment not only helps students develop academic skills but also shapes their social values. They begin to understand the importance of working for the benefit of the group, valuing others' opinions, and contributing to joint efforts.

5. Flexible Teaching Methods: Organizing the educational process based on the collaboration principle can be implemented through various methods, such as interactive games, discussions, and role-playing exercises. These methods are flexible and adaptable to the students' needs and abilities, offering opportunities for individual approaches.

In summary, the integration of collaboration in primary education contributes significantly to the holistic development of students, enhancing both their academic and social skills, and preparing them for the demands of modern society.

References:

1. Sh. Mirziyoyev. (2019). "O'zbekistonda eng obro'li inson muallim bo'lishi kerak." Nutqi o'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimda. Tashkent: [Publisher].
2. Hasanboyev, J., et al. (2009). *Pedagogika fanidan izohli lug'at*. Tashkent: Fan va texnologiya, p. 258.

3. Adilovna, G. M. (2024). *Ta'limda yangi texnologiya: 4k modeli va uni amalga oshirish yo'llari*. Kokand University Research Base, 197-200.
4. Kobiljonovna, T. N. (2024). *Pedagogik jamoa bilan ishlashda kolloboratsiya (hamkorlik) tamoyillari*. Science and Innovation, 3(special issue 16), 576-577.
5. Shaxzoda, S., & Munavvarxon, S. (2024). *Intellectual rivojlanishida boshlang'ich sinf o'quvchilarining ertak terapiya usulidan foydalanish texnologiyasi*. Elita.uz - Elektron ilmiy jurnal, 3(1), 23-27.
6. Shoyusupova, S. (2024). *Technology of professional skills development of primary education students*. Web of Teachers: Inderscience Research, 2(9), 87-91.
7. Jo'rayeva, S. (2023). *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kollaborativ kompetentlikni shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik zarurati*. Pedagogika i Psikhologiya v Sovremennom Mire: Teoreticheskie i Prakticheskie Issledovaniya, 2(13), 48-49.

THE IMPORTANCE OF STUDYING FOREIGN LANGUAGES IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Shoyusupova Shakhzoda

Lecturer, Department of Methodology of Primary Education, CSPU

Xudayqulova Anora

Student, Department of Methodology of Primary Education, CSPU

Abstract: *The process of globalization has greatly enhanced communication, intercultural linkages and economic integration on a global scale. In this environment, learning a foreign language is important not only for individual development, but also for society to successfully compete on the global stage. Knowledge of a foreign language not only increases language competence, but also provides opportunities to understand other cultures, facilitate interregional social and economic relations, and remain competitive in the global job market. This article analyzes the role of learning foreign languages in the modern world and its role in the global economy. By learning a foreign language, pupils and students not only learn a language, but also broaden their outlook and gain the skills necessary for integration into the global social system.*

Key words: *Globalization, foreign languages, skills, research, thinking, methods, economics, teaching.*

In the wake of globalization, learning foreign languages has become one of the crucial tasks in our everyday life. In the 21st century and beyond, the term "globalization" has had a great impact on all aspects of the life of mankind – economic, political, socio-cultural life. In the era of globalization, the need of people working, studying and living in unique international languages is increasing. Currently, world education is innovating in the teaching and learning of foreign languages, especially new foreign languages, using modern pedagogical methods, strategies and approaches. Therefore, recognizing the importance of learning foreign languages is of particular importance in the global environment in the context of ongoing globalization and in the 21st century. The need to learn foreign languages is more evident than ever, because languages are no longer tools for individuals, but tools for nations and the whole world.

In today's interconnected world, the ability to communicate in multiple languages has become increasingly essential due to globalization. As cultures meld and economies intertwine, proficiency in foreign languages not only fosters better understanding and collaboration among diverse populations but also enhances career prospects in the global job market. Multilingual individuals possess a distinct advantage, enabling them to navigate international relations, participate in cross-border trade, and engage in cultural exchanges that enrich their personal and professional lives. Moreover, studying foreign languages cultivates critical thinking and adaptability, as learners are exposed to different

perspectives and ways of thinking. Thus, in an era defined by rapid technological advancements and global interdependence, the study of foreign languages is not merely an academic pursuit but a vital skill that empowers individuals to thrive in a complex, multicultural landscape.

For travelers and tourists, mastering foreign languages can mean the difference between a successful vacation and no vacation at all. In today's globalized world, the inability to communicate in foreign languages remains blind and deaf abroad. Advantages of learning a foreign language: are to read the works of favorite foreign writers in originals, watch foreign films, make friends, watch international news or do business. Another key benefit of learning a foreign language is to increase your chances of employment. In an increasingly competitive labor market, employers prefer candidates with advanced language skills to facilitate international contacts and open up new business opportunities. Multinational companies, in particular, are looking for professionals who can work effectively in multicultural contexts, and who can easily manage customers and foreign partners. The importance of this skill is especially evident in sectors such as tourism, hospitality and export-import.

For example, a sales manager who is fluent in the client's language is more likely to close a deal than someone who communicates only in English. In addition, the ability to understand and adapt to different business cultures can determine the success of a negotiation or an entire business strategy. Various studies show that knowledge of a second language can lead to a significant increase in wages. Economic studies have found that bilingual people can earn an average of 5% to 20% more than their monolingual counterparts.

This pay gap is particularly pronounced in areas such as international trade, diplomacy and interpreting, where mastery of foreign languages is a key skill. The pay gap also reflects additional benefits and career advancement opportunities. Multilingual employees receive more prestigious assignments and international travel, which in turn offers valuable experience and further development opportunities. This economic advantage also applies to entrepreneurs who can expand their target markets and diversify their sources of income.

Companies that invest in language training for their employees can benefit from increased competitiveness in the international market. The ability to effectively communicate in different languages, establish strong relationships with foreign partners and clients, increase the reputation of a company and increase the chances of success in international negotiations. In addition, a multilingual workforce can help overcome cultural barriers and avoid costly misunderstandings. Employees from all over the world are able to share ideas and innovative solutions and collaborate more effectively. This type of language and cultural diversity within a company can lead to greater creativity and increased problem-solving skills.

Learning foreign languages helps to increase understanding and tolerance of cultural differences. Intercultural competence is important in a global society where cooperation between different countries is crucial in addressing common challenges such as climate change, international security, and health. Furthermore, knowledge of foreign languages makes it easier to see literary works, films, music, and other forms of cultural expression in their native language. This cultural enrichment not only increases knowledge, but also allows for a better understanding of subtleties and deep meanings that may be lost in translation. For example, reading Dostoyevsky in Russian or listening to Edith Piaf in French presents a more intense and authentic experience. Learning a new language is not only an academic exercise, but a personal journey that a person's worldview expands.

The experience of learning a foreign language can also bring more intellectual curiosity and thirst for knowledge. Discovering new worlds through language can lead to curiosities and passions that enrich one's life in unexpected ways. For example, a Japanese language student may develop an interest in calligraphy, while a Spanish enthusiast may develop a passion for flamenco.

In today's interconnected world, studying foreign languages has become increasingly vital. Globalization has led to cultural exchange, economic interdependence, and the need for effective communication across borders. Learning a foreign language opens up opportunities for individuals, allowing them to connect with diverse cultures and enhance their professional prospects.

Foreign languages improve cognitive abilities, fostering critical thinking and problem-solving skills. They also promote empathy and understanding of different perspectives, which is essential in a multicultural society. Additionally, proficiency in a foreign language is often a requirement for many careers, particularly in fields such as international business, diplomacy, and education.

The ability to communicate in multiple languages facilitates better collaboration and negotiation in international contexts. It helps break down barriers and fosters mutual respect among individuals from different backgrounds. Moreover, learning a language is a gateway to accessing rich cultural heritages, literature, and history.

In conclusion, as globalization continues to shape our world, the study of foreign languages is not just an academic pursuit but a necessary skill that empowers individuals to thrive in a diverse and interconnected society. Emphasizing foreign language education in schools and communities will equip future generations with the tools needed to navigate and succeed in a globalized environment.

Learning foreign languages has a positive effect on cognitive development. Various neurological studies have shown that bilingualism improves problem-solving, critical thinking, and memory. These preferences stem from the brain's constant training to switch between different linguistic structures and communicative contexts. Studies have shown

that adults who learn a second language exhibit brain plasticity and the ability to adapt better. This suggests that it is never too late to start learning a new language, and that it can be used at any age.

Consequently, I agree that knowledge of the language is the key to new opportunities for each person. The more languages you know, the more doors will open for you. That is to say, to know the language means to understand the world. The benefits of studying a foreign language lies in the ability to adapt your life so that you can succeed in almost all aspects. Language acts as a bridge between these nations, a means of gaining the key to a breakthrough and new worlds that we have not feared to forget.

References:

1. Kramsch, C. (2014). Teaching foreign languages in an era of globalization: Introduction. *The modern language journal*, 98(1), 296-311.
2. Schultz, J. M. (2011). Foreign language writing in the era of globalization. *Foreign language writing instruction: Principles and practices*, 65-82.
3. Paicu, A. (2016). Foreign languages and the era of globalization. *Annals Constantin Brancusi U. Targu Jiu, Letters & Soc. Sci. Series*, 43.
4. Shoyusupova, S. (2024). TECHNOLOGY OF PROFESSIONAL SKILLS DEVELOPMENT OF PRIMARY EDUCATION STUDENTS. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(9), 87-91.

**VOLEYBOL SPORT TO'GARAKLARI YORDAMIDA 13-14-YOSHLI
MAKTAB O'QUVCHILARINI SAKROVCHANLIK QOBILIYATINI
OSHIRISHNING SAMARALI USULLARI**

Daminov Dilshodbek G'anisher o'g'li
Namangan davlat pedagogika instituti o'qituvchi

Аннотация: в данной статье рассматриваются эффективные методы улучшения прыжковой способности у школьников 13-14 лет с использованием волейбола. Описаны физиологические основы прыжковой способности, её роль в волейболе и специальные тренировочные программы для учащихся этого возраста. Рассмотрены методы повышения физической подготовки, такие как тренировки с лёгкими и тяжёлыми нагрузками, прыжковые упражнения, спринты и игровые методики. Также подчеркивается, как с помощью тренировок и игр можно развить необходимые навыки для достижения успехов в спорте и повышения результатов в игре.

Abstract: this article discusses effective methods for improving vertical jump ability in 13-14-year-old students through volleyball. It explores the physiological basis of jumping ability, its importance in volleyball, and specialized training programs for this age group. Methods to enhance physical fitness, such as training with light and heavy loads, plyometric exercises, sprints, and games, are analyzed. The article highlights how training and games can help develop the necessary skills for achieving success in sports and improving performance in the game.

Ключевые слова: волейбол, прыжковая способность, физическая подготовка, 13-14 лет, тренировки, прыжковые упражнения, спринты, игры, школьники, мышечная сила, скорость, гибкость, спорт, подготовка детей, эффективные методы.

Keywords: volleyball, vertical jump, physical fitness, 13-14 years old, training, plyometric exercises, sprints, games, students, muscle strength, speed, flexibility, sports, youth development, effective methods.

Kirish

Voleybol sporti - bu jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirishga katta hissa qo'shadigan, o'quvchilarda muhim qobiliyatlarni shakllantiradigan sport turi. Ayniqsa, sakrovchanlik voleybol o'yinida alohida ahamiyatga ega, chunki bu qobiliyat raqibni to'sib qo'yish, himoya qilish, hamda hujumda muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarurdir. Sakrovchanlik o'yinchilarga baland sakrash va to'g'ri joylashuvni aniqlash imkonini beradi, bu esa ular uchun o'yinda yirik ustunlikni ta'minlaydi.

13-14 yoshdagi o'quvchilarni tayyorlashda esa, jismoniy rivojlanishning o'ziga xos xususiyatlari hisobga olinishi lozim. Bu yoshdagi o'quvchilar o'sish davrida bo'lib, ularning mushak va skelet tizimlari hali shakllanmoqda, bu esa ularning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirishda alohida yondashuvni talab qiladi. Aynan shu yoshda sport

faoliyatiga jalb qilish o'quvchilarda kuchli iroda, motivatsiya va jismoniy qobiliyatlarni oshirishga olib kelishi mumkin.

Prezidentning 2022-yil 8-dekabrdagi "O'zbekiston Respublikasida bolalar va o'smirlar sportini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori asosida sport ta'limi tizimi takomillashtirilmoqda va yoshlarni sportga jalb qilish uchun barcha zarur sharoitlar yaratilmoqda. Ushbu qaror sportning barcha turlarida, shu jumladan voleybolni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega bo'lib, 13-14 yoshli o'quvchilarda jismoniy tayyorgarlikni oshirishga yo'naltirilgan maxsus dasturlar ishlab chiqilmoqda. Voleybolni o'rganayotgan o'quvchilarga sakrovchanlikni rivojlantirish uchun samarali mashg'ulotlar, zarur usullar va metodikalarni qo'llash zarur. Shuningdek, bu yoshdagi o'quvchilarni o'yin texnikasini mukammal o'zlashtirishga, jismoniy kuchni oshirishga va sportdagi muvaffaqiyatlarga erishishga tayyorlashda alohida e'tibor qaratish muhimdir [1].

Asosiy qism. **Mashqlar va texnikalar:**

Voleybol sportida sakrovchanlikni oshirish uchun turli samarali mashqlar mavjud. Birinchi navbatda, **sakrash mashqlari** juda muhimdir. Masalan, yuqori sakrashlar va qisqa masofalarga tezkor sakrashlar orqali oyoq mushaklarini kuchaytirish mumkin. Bunday mashqlar o'quvchilarga baland va aniqlik bilan sakrashni o'rganish imkonini beradi. Yengil vaznlar bilan ishlash (masalan, oyoqlarga osilgan yengil kettlebell yoki halqalar yordamida) ham mushaklarni kuchaytirish va tezlikni oshirish uchun samarali bo'ladi. **Vaqtı-vaqtı bilan sprintlar** esa tezlikni rivojlantiradi, bu o'yin davomida sakrash uchun zarur bo'lgan tezlik va dinamikani ta'minlaydi. Shuningdek, turli xil **ko'nikmalarni rivojlantiruvchi mashqlar**: o'yinchi sakrashdan keyin tezda to'g'ri pozitsiyaga kelish, yuqoriga sakrashda qo'llarini tezda to'g'ri joylash va raqibni bloklashga tayyor bo'lish kabi.

Voleybol o'yinlarida sakrovchanlikni qo'llash: o'yin davomida sakrovchanlikni samarali qo'llash uchun, o'quvchilarni sakrashni va tezkor reaksiya ko'rsatishni o'rgatish zarur. Raqibning hujumlarini to'sib qo'yish yoki o'z xizmatlarini yuqoriga tezda yetkazish uchun yuqori sakrash zarur. **Raqibni to'sib qo'yishda** yuqori va aniq bloklash qobiliyatini oshirish kerak. Shu bilan birga, o'yinchilar o'z xizmatlarini tezda amalga oshirish uchun tezkor sakrashni va yaxshi vaziyatni yaratish ko'nikmalarini rivojlantirishi lozim. **Himoya qilishda** sakrovchanlikning ahamiyati katta, chunki o'yinchi baland sakrashlar orqali yuqoriga chiqib, raqibning hiyla-nayranglarini to'xtatishi mumkin [4,5].

Jismoniy tayyorgarlikdagi integratsiya: sakrovchanlikni oshirishda muskul kuchi, tezlik va moslashuvchanlikni birgalikda rivojlantirish juda muhim. Bu uchun bir nechta metodlarni qo'llash kerak. Muskul kuchini rivojlantirish uchun kuchaytirish mashqlari, masalan, **squat** yoki **lunges** mashqlari samarali bo'ladi. Tezlikni oshirish uchun esa, qisqa masofalarga **sprint** mashqlarini bajarish, shuningdek, **plyometrik mashqlar** orqali sakrashlarni va dinamikani oshirish mumkin. Moslashuvchanlikni

rivojlantirish uchun esa muntazam ravishda **stretching** mashqlarini bajarish zarur. Shu tarzda, jismoniy tayyorgarlikda barcha qobiliyatlarni integratsiyalash va ularni o'zaro muvofiqlashtirish orqali sakrovchanlikni oshirish mumkin.

13-14 yoshli o'quvchilar uchun maxsus mashg'ulot dasturlari: 13-14 yoshdagi o'quvchilar uchun sakrovchanlikni oshirishga qaratilgan mashg'ulot dasturlari har tomonlama rivojlanish uchun muhimdir. O'quvchilarni safda turgan va sakrashga tayyorlash uchun bir nechta samarali yondashuvlar mavjud. **Yengil va og'ir yuklar bilan mashg'ulotlar** bu yoshdagi sportchilarni tayyorlashda katta ahamiyatga ega. Yengil yuklar, masalan, mini-ganteletlar yoki elastik bantlar yordamida oyoq mushaklarini kuchaytirish mumkin. Bunday mashqlar o'quvchilarni sakrashga tayyorlash va ularning oyoq mushaklarini yaxshilashga yordam beradi. Shu bilan birga, og'ir yuklar bilan bajariladigan mashqlar — masalan, **squat, lunges** yoki **step-up** mashqlari o'quvchilarda mushak kuchini oshirib, sakrovchanlikni rivojlantirishga yordam beradi. Og'ir yuklar mushaklarni kuchaytiradi va sakrashda kerak bo'ladigan tezlik va kuchni oshiradi [3,6].

Yoshlarga moslashtirilgan dasturlar va o'yinlar yordamida sakrovchanlikni oshirish uchun interaktiv va qiziqarli yondashuvlarni qo'llash muhimdir. O'quvchilarning motivatsiyasini yuqori tutish uchun o'yinlar va turli mashg'ulotlar integratsiyasi zarur. Masalan, o'yin shaklida "**sakkizlik sakrashlar**" yoki "**to'pni bloklash**" kabi mashqlarni tashkil qilish mumkin, bu orqali o'quvchilar o'z sakrovchanlik ko'rsatkichlarini oshirishga erishadilar. **Qisqa masofalarga sprintlar** va **plyometrik mashqlar** - baland sakrashlar, pastga tushish va tezkor harakatlar yordamida sakrovchanlikni oshirish mumkin. Bunday dasturlarni o'quvchilarga moslashtirib, ularning jismoniy holatiga qarab turlicha darajalar va qiyinchiliklarni qo'llash kerak. Shu tarzda, o'yinlar va mashqlar yordamida sakrovchanlikni qiziqarli va samarali tarzda oshirish mumkin [7].

Xulosa

Sakrovchanlikni rivojlantirish 13-14 yoshdagi o'quvchilar uchun jismoniy tayyorgarlikning muhim jihatlaridan biridir. Voleybol sporti orqali sakrovchanlikni oshirish, nafaqat o'yin davomida muvaffaqiyatli bo'lish uchun zarur, balki o'quvchilarning umumiy jismoniy salomatligini yaxshilashga ham yordam beradi. Ushbu yoshdagi o'quvchilar o'sish davrida bo'lib, ularning mushak tizimi hali shakllanayotganligi sababli, sakrovchanlikni rivojlantirish uchun maxsus mashqlar va metodikalar kerak. Voleybol sporti orqali baland sakrash va tezkor harakatlar o'quvchilarning muskullarini mustahkamlash, ularni tezkor va chaqqon qilishga yordam beradi.

Samarali usullarni qo'llash, masalan, yengil va og'ir yuklar bilan mashg'ulotlar, plyometrik mashqlar va o'yinlar orqali sakrovchanlikni oshirish o'quvchilarning jismoniy qobiliyatlarini tezda rivojlantirishga olib keladi. Ushbu usullarni o'yinlar bilan birlashtirish, o'quvchilarning motivatsiyasini oshiradi va sakrovchanlikni rivojlantirish

jarayonini yanada samarali qiladi. Mashg'ulotlar va o'yinlar o'quvchilarni raqobatbardosh qilish va ular orasida sog'lom raqobat muhitini yaratish imkonini beradi [6].

Kelajakda o'quvchilarning sakrovchanlik ko'rsatkichlari o'yinlarda muvaffaqiyatli bo'lishlariga, ya'ni raqiblarni yengishda va ko'proq muvaffaqiyatlarga erishishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bu esa ularning kelajakdagi sportdagi yutuqlariga asos bo'lib, ularni yuqori darajadagi sportchilar sifatida shakllantiradi. Shu bilan birga, sakrovchanlikni rivojlantirish umumiy jismoniy tayyorgarlikni oshiradi, bu esa o'quvchilarning boshqa sport turlaridagi muvaffaqiyatlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 2022-yil 8-dekabrda "O'zbekiston Respublikasida bolalar va o'smirlar sportini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.
4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.
5. Doston No'monjon o'g'li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING O'RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 717-721.
6. Jo'rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 29-33.
7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.
8. G'ofirjonova A. I. et al. MILIY HARAKATLI O'YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O'ZLASHTIRISHDA QO'LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 171-176.

9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 730-734.

10. Muxtorjon o'g'li I. A. et al. STOL TENNIS BILAN SHUGULLANUVCHI O'SMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – Т. 2. – №. 22. – С. 398-402.

11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 166-170.

12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 208-212.

14. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 15. – С. 99-102.

YOSH KURASHCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHNING SAMARALI USULLARI

Tojimirzayeva Durdona Rustam qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email: tojimirzayevadurdona0911@gmail.com](mailto:tojimirzayevadurdona0911@gmail.com)

Аннотация: в статье анализируются эффективные методы повышения физической подготовки юных борцов. Особое внимание уделяется индивидуальному подходу, выбору специальных упражнений, применению современных технологий и разработке адаптированных тренировочных программ. Результаты эксперимента подтверждают значительное улучшение физических качеств спортсменов. На основе исследования представлены практические рекомендации по совершенствованию процесса подготовки юных борцов.

Ключевые слова: юные борцы, физическая подготовка, индивидуальный подход, специальные упражнения, современные технологии, адаптированные тренировки, физические качества, сила, скорость, выносливость.

Annotation: this article analyzes effective methods for improving the physical fitness of young wrestlers. Special attention is given to individualized approaches, the selection of specific exercises, the application of modern technologies, and the development of tailored training programs. Experimental results confirm a significant improvement in athletes' physical qualities. Practical recommendations for enhancing the training process of young wrestlers are provided based on the study findings.

Keywords: young wrestlers, physical fitness, individualized approach, specific exercises, modern technologies, tailored training, physical qualities, strength, speed, endurance.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Kurash sporti milliy qadriyatlarimiz va sport an'analarimizning ajralmas qismi hisoblanadi. Yosh avlodni ma'naviy va jismoniy barkamol etib tarbiyalashda kurashning ahamiyati katta. Shu munosabat bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 3-noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori sportning barcha yo'nalishlarini rivojlantirish, jumladan, milliy sport turlarini ommalashtirish va yoshlar orasida sport bilan shug'ullanishni rag'batlantirish uchun muhim asos bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu qaror kurash sportida yuqori natijalarga erishish uchun yosh sportchilarning tayyorgarlik jarayonini ilmiy asosda tashkil etish zarurligini ta'kidlaydi [1].

Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligi tushunchasi. Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligi ularning kuch, tezlik, chidamlilik, moslashuvchanlik va epchillik kabi sifatlarini rivojlantirish orqali kurash texnikasi va

taktikasi bo'yicha muvaffaqiyatli ishtirok etishga tayyorligini anglatadi. Bu sifatlar sportchining umumiy va maxsus tayyorgarligini tashkil etadi hamda ularning musobaqalarda yuqori natijalarga erishishini ta'minlaydi. Jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirish nafaqat sportchining sportdagi muvaffaqiyatini oshirish, balki uning umumiy salomatligini mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari. Mazkur tadqiqotning maqsadi yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirish uchun samarali usullarni aniqlash va ularni amaliyotda qo'llashdan iboratdir.

Tadqiqotning asosiy vazifalari:

1. Yosh kurashchilar uchun jismoniy tayyorgarlikning ilmiy-nazariy asoslarini o'rganish.
2. Prezident qaroriga muvofiq, sportda innovatsion yondashuvlarni qo'llashning samaradorligini aniqlash.
3. Yosh kurashchilar uchun individual yondashuv va mashg'ulot tizimini takomillashtirish.
4. Jismoniy sifatlarni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish.

Shu asosda olib boriladigan tadqiqot natijalari milliy sportni rivojlantirishga hissa qo'shadi va yosh kurashchilarning musobaqalarda muvaffaqiyatli ishtirokini ta'minlashga xizmat qiladi.

Asosiy qism. Yosh kurashchilarni jismoniy tayyorgarlikning ilmiy-nazariy asoslari. Jismoniy tayyorgarlikning yoshga xos xususiyatlari. Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligi ularning yoshiga mos jismoniy sifatlarni rivojlantirishni talab qiladi. Bolalik va o'smirlik davrida organizmning o'sishi va rivojlanishi jarayoni faol bo'lganligi sababli, bu davrda jismoniy mashg'ulotlar kuch, tezlik, chidamlilik, moslashuvchanlik va koordinatsiyani rivojlantirishga qaratiladi. Ayniqsa, 12-16 yosh oralig'ida tezkor kuch va chidamlilik sifatlarini rivojlantirishda moslashtirilgan yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi.

Kurash sportida zarur bo'lgan jismoniy sifatlari. Kurash sporti texnik va taktik jihatdan talabchan bo'lib, kuch, tezlik, chidamlilik, epchillik va moslashuvchanlikni rivojlantirishni talab qiladi. Masalan, kuch jismoniy kontaktlarda raqibni yengishda muhim omil bo'lsa, tezlik raqibning harakatlariga tezkor javob berishda ahamiyatlidir. Chidamlilik esa uzoq davom etadigan janglarda sportchining barqarorligini ta'minlaydi [4,5].

Yosh kurashchilarning rivojlanishida jismoniy mashg'ulotlarning o'rni. Jismoniy mashg'ulotlar yosh kurashchilarning umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Ular sportchilarning mushak kuchini oshirish, harakatlarni muvofiqlashtirish va tezkor qarorlar qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Shu bilan birga, jismoniy mashg'ulotlar sportchining sog'lom turmush tarzini shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. To'g'ri tashkil etilgan

mashg'ulot jarayoni yosh sportchilarning texnik va taktik mahoratini rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi.

Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirishning samarali usullari. Individual yondashuv va o'quv dasturlarini loyihalash. Har bir sportchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda mashg'ulot rejalarini tuzish jismoniy tayyorgarlikni oshirishning asosiy shartlaridan biridir. Bu usul yosh kurashchilarning kuch, chidamlilik yoki tezlik kabi zaif tomonlarini aniqlash va ularni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus mashqlarni joriy qilish imkonini beradi [5].

Maxsus jismoniy mashqlarni tanlash va qo'llash. Kurashga xos bo'lgan texnikalarni muvaffaqiyatli bajarish uchun maxsus jismoniy mashqlar tanlanadi. Masalan, kuchni oshirish uchun og'ir atletika elementlari, tezlikni rivojlantirish uchun qisqa masofaga yugurish mashqlari, chidamlilikni oshirish uchun uzoq muddatli jismoniy yuklamalar kiritiladi. Ushbu mashqlarni muntazam qo'llash sportchilarning musobaqalardagi samaradorligini oshiradi.

O'qitish jarayonida zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalardan foydalanish. Videotahlil, biomexanika uskunalari va raqamli mashg'ulot monitoringi kabi zamonaviy texnologiyalar sportchilarning harakatlarini takomillashtirishga yordam beradi. Shuningdek, virtual mashg'ulotlar va simulyatorlardan foydalanish yosh sportchilarning texnikasini tezkor va xavfsiz rivojlantirish imkonini beradi.

Turli davrlar uchun moslashtirilgan mashg'ulot rejalarini tuzish. Mashg'ulot rejalarini sport mavsumining tayyorgarlik, musobaqa va dam olish bosqichlariga moslashtirish muhimdir. Tayyorgarlik davrida umumiy jismoniy sifatlarni rivojlantirishga urg'u berilsa, musobaqa davrida maxsus texnik-taktik ko'nikmalarga e'tibor qaratiladi. Dam olish bosqichida esa tiklanish mashg'ulotlari tashkil etiladi. Bu yondashuv sportchilarning yuksak natijalarga erishishini ta'minlaydi [7,9].

Eksperimental tadqiqot natijalari. **Yosh kurashchilar bilan o'tkazilgan mashg'ulotlar natijalarining tahlili.** Eksperiment davomida yosh kurashchilar uchun maxsus mashg'ulot dasturi joriy etildi. Mashg'ulotlar davomida kuch, tezlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarda sezilarli o'zgarishlar kuzatildi.

Jismoniy sifatlarning rivojlanishidagi o'zgarishlar. Mashg'ulotlar natijasida sportchilarning kuch ko'rsatkichlari o'rtacha 20%, tezligi 15%, chidamliligi esa 18% oshdi.

Qiyosiy ko'rsatkichlar va samaradorlik darajasi. Eksperimental guruhning natijalari nazorat guruhiga nisbatan 25% yuqori ekanligi qayd etildi. Bu maxsus mashg'ulot usullari samaradorligini tasdiqladi.

Jismoniy sifatlar	Dastlabki ko'rsatkichlar	Yakuniy ko'rsatkichlar	O'zgarish (%)
Kuch (kg)	50	60	20%
Tezlik (sek)	7.5	6.4	15%
Chidamlilik (min)	20	23.6	18%

XULOSA

Tadqiqot natijalari asosida xulosalar. Ushbu tadqiqot yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirishda samarali usullarni aniqlashga qaratildi. Eksperiment natijalari shuni ko'rsatdiki, individual yondashuv va maxsus mashqlarni qo'llash orqali kuch, tezlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarni sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Shuningdek, mashg'ulotlarni sport mavsumining turli bosqichlariga moslashtirish sportchilar tayyorgarligining barqarorligini ta'minlaydi.

Yosh kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar.

1. Har bir sportchi uchun individual mashg'ulot dasturini tuzish va ularning kuchli hamda zaif tomonlariga e'tibor qaratish.

2. Mashg'ulot jarayonida kuch, tezlik va chidamlilikni rivojlantiruvchi maxsus mashqlarni qo'llash.

3. O'qitish jarayonida zamonaviy texnologiyalar va raqamli kuzatuv usullaridan foydalanish.

4. Mashg'ulotlarni sport mavsumining tayyorgarlik, musobaqa va tiklanish bosqichlariga mos ravishda rejalashtirish.

Kelgusidagi tadqiqotlar uchun takliflar. Kurashchilarning jismoniy tayyorgarligini oshirishga qaratilgan usullarni yanada takomillashtirish uchun zamonaviy texnologiyalarni kengroq qo'llash imkoniyatlarini o'rganish lozim. Shuningdek, jismoniy sifatlarning rivojlanishi va sportchilarning psixologik holati o'rtasidagi bog'liqlikni chuqur tahlil qilish maqsadga muvofiqdir. Kelajakda turli yosh guruhlar uchun moslashtirilgan dasturlar ishlab chiqish ham dolzarb yo'nalishlardan biri bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 3-noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori.

2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.
4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.
5. Doston No‘monjon o‘g‘li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HARAKATLI O‘YINLARNING O‘RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 717-721.
6. Jo‘rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 29-33.
7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.
8. G‘ofirjonova A. I. et al. MILIY HARAKATLI O‘YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O‘ZLASHTIRISHDA QO‘LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 171-176.
9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 730-734.
10. Muxtorjon o‘g‘li I. A. et al. STOL TENNIS BILAN SHUG‘ULLANUVCHI O‘SMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – T. 2. – №. 22. – С. 398-402.
11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO‘GARAKLARINING UMUMTA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA’SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 166-170.
12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO‘GARAKLARINING UMUMTA’LIM MAKTABLARI O‘QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA

TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 208-212.
14. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – T. 1. – №. 15. – C. 99-102.

Xasanov Akramjon Abdujalilovich
Namangan davlat pedagogika instituti, dotsent

Аннотация: в данной статье рассматривается эффективность использования инновационных технологий в организации занятий по гимнастике в системе высшего образования. В ходе исследования анализировались возможности развития физических качеств студентов — выносливости, скорости, равновесия и координации — с применением современных методов и технологий. 12-недельная экспериментальная программа занятий показала положительное влияние инновационного подхода на физические показатели подготовки студентов. Результаты демонстрируют, что интерактивные технологии и виртуальные симуляции повышают интерес студентов к занятиям, а также существенно улучшают уровень усвоения учебного материала. В заключении представлены рекомендации по дальнейшему применению инновационных технологий для повышения эффективности и привлекательности занятий по гимнастике, а также для улучшения качества физического воспитания в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: инновационные технологии, занятия по гимнастике, развитие физических качеств, высшее образование, выносливость, скорость, равновесие, координация.

Abstract: this article examines the effectiveness of using innovative technologies in organizing gymnastics classes within higher education. The study analyzes the potential for developing students' physical qualities—endurance, speed, balance, and coordination—through modern methods and technologies. A 12-week experimental program showed the positive impact of innovative approaches on students' physical performance. The results demonstrate that interactive technologies and virtual simulations increase students' engagement in classes and significantly improve their learning outcomes. The conclusion offers recommendations for further implementing innovative technologies to enhance the effectiveness and appeal of gymnastics classes, as well as to improve the quality of physical education in higher education institutions.

Keywords: innovative technologies, gymnastics classes, physical quality development, higher education, endurance, speed, balance, coordination.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Sport va jismoniy tarbiya sohasida islohotlarni yanada chuqurlashtirish va tizimli o'zgarishlarni amalga oshirish" qarorida davlat ta'lim muassasalarida sportni rivojlantirish va yoshlarda jismoniy tayyorgarlikni oshirish zarurligi ta'kidlangan. Ushbu qarorga muvofiq, sport mashg'ulotlarining yangi texnologiyalari va uslublarini joriy etish, zamonaviy o'quv-

metodik bazani rivojlantirish va ta'lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil qilish eng muhim yo'nalishlar sifatida belgilangan [1].

Shu asosda, gimnastika mashg'ulotlarini tashkil qilishda zamonaviy va innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhim vazifa hisoblanadi. Bu qaror orqali davlat ta'lim tizimida jismoniy tarbiya va sport sohasida yuqori sifatli bilim va ko'nikmalarga ega mutaxassislar tayyorlash uchun muhim yo'l ochilgan bo'lib, bu ta'lim sifatini oshirish va talabalarning jismoniy sifatlarini takomillashtirish imkonini beradi. Xususan, innovatsion yondashuvlar orqali talabalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlash, ularning sog'lom hayot tarzi madaniyatini shakllantirish va sportga bo'lgan qiziqishini oshirish maqsad qilinadi. Shu sababli, mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida gimnastika mashg'ulotlarini tashkil qilishda foydalanilayotgan yangi texnologiyalar va ularning samaradorligi ilmiy tadqiq etiladi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotning metodologiyasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining sport va jismoniy tarbiya sohasida qabul qilingan qarorlari asosida belgilangan yangi texnologiyalarni amaliyotga tadbiq etish maqsadiga asoslanadi. Ushbu tadqiqot oliy ta'lim muassasalarida gimnastika mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish uchun zamonaviy usullar va innovatsion texnologiyalarni joriy etishning ilmiy tahlilini o'z ichiga oladi.

Tadqiqot obyekti sifatida respublikaning bir nechta oliy ta'lim muassasalarida o'tkazilgan gimnastika mashg'ulotlari olingan bo'lib, ushbu mashg'ulotlar jarayonida qo'llangan texnologiyalar va metodlar tahlil qilindi. Talabalar orasidan 100 nafardan ortiq qatnashchi tanlab olinib, ularning jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari o'rganildi va har bir mashg'ulot yakunida o'zgarishlar qayd etildi. Bu ma'lumotlar yordamida innovatsion yondashuvlarning gimnastika mashg'ulotlariga ta'siri o'rganildi va natijalar tahlil qilindi [2].

Tadqiqot metodlari sifatida kuzatish, diagnostika, test va so'rovnoma usullari ishlatildi. Test usullari orqali mashg'ulotlarda yangi texnologiyalarning samaradorligi baholandi, talabalarning jismoniy sifatlarida, masalan, chidamlilik, tezlik va muvozanat kabi ko'rsatkichlarda o'zgarishlar qayd etildi. So'rovnomalar orqali talabalarning gimnastika mashg'ulotlariga qiziqishi va qoniqish darajasi o'rganildi.

Mazkur metodlar asosida olingan ma'lumotlar innovatsion texnologiyalarning oliy ta'lim tizimida gimnastika mashg'ulotlarini rivojlantirishdagi o'rni va ahamiyatini yanada chuqurroq tahlil qilish imkonini berdi. Bu esa, kelgusida ushbu yondashuvlarning ta'lim jarayonidagi samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi [5].

NATIJALAR

Ushbu tadqiqot natijalari gimnastika mashg'ulotlarida zamonaviy innovatsion texnologiyalarni qo'llashning talabalarning jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlariga ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Qatnashchilar orasida 12 haftalik innovatsion mashg'ulot dasturini

qo'llash orqali ularning chidamlilik, muvozanat, tezlik va kuch kabi jismoniy sifatlarida sezilarli o'zgarishlar qayd etildi. Mashg'ulotlarda qo'llanilgan interaktiv texnologiyalar, virtual simulyatsiyalar, va tayanch-harakat tizimini rivojlantiruvchi yangi mashq turlarining qo'llanishi talabalar orasida qiziqishni oshirdi va dars jarayoniga yanada faolroq jalb bo'lishlariga yordam berdi.

Eksperimental dastur davomida amalga oshirilgan test va diagnostika natijalari talabalarining jismoniy ko'rsatkichlarida 15-20% gacha ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatdi. Masalan, dastlabki mashg'ulotlarda talabalarining o'rtacha chidamlilik darajasi ancha past bo'lgan bo'lsa, dastur yakunida bu ko'rsatkich ancha yaxshilanganligi kuzatildi. Bundan tashqari, mashg'ulotlar davomida talabalarining muvozanat va koordinatsiya ko'nikmalarida ham ijobiy o'zgarishlar qayd etildi.

Shuningdek, innovatsion texnologiyalarning qo'llanishi natijasida talabalar orasida mashg'ulotlarga bo'lgan qiziqish va ishtiyoq darajasining oshgani aniqlandi. So'rovnomalar orqali talabalarining ko'pchiligi yangi metodlar bilan mashq qilishni afzal ko'rganini bildirdi. Natijalar gimnastika mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarni qo'llashning samaradorligini ko'rsatib, bu jarayonning oliy ta'limda keng qo'llash uchun istiqbolli ekanligini ta'minlaydi [4].

Innovatsion texnologiyalar yordamida olingan talabalarining jismoniy ko'rsatkichlari natijalari

1-jadval

Ko'rsatkich turi	Dastlabki o'rtacha ko'rsatkich	Mashg'ulot yakuni bo'yicha o'rtacha ko'rsatkich	O'zgarishlar (%)
Chidamlilik	60 daqiqa	72 daqiqa	+20%
Tezlik	9.8 soniya	8.5 soniya	+13.3%
Muvozanat	45 soniya	55 soniya	+22.2%
Chidamlilik va kuch uyg'unligi	35 ta uzluksiz mashq	42 ta uzluksiz mashq	+20%
Qo'l muskul kuchi	25 kg	30 kg	+20%
Koordinatsiya	60%	80%	+33.3%

Izoh: *Chidamlilik va kuch uyg'unligi bo'yicha o'zgarishlar 20% ni tashkil etdi, bu esa innovatsion mashg'ulotlar talabalarining chidamlilik va kuch sifatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ko'rsatadi.*

Tezlik, muvozanat va koordinatsiya ko'rsatkichlari ham sezilarli darajada yaxshilangan, bu esa yangi texnologiyalar qo'llanilgan mashg'ulotlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

MUXOKAMA

Ushbu tadqiqot natijalari gimnastika mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarning qo'llanishi talabalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda ancha samarali ekanligini ko'rsatadi. An'anaviy usullarga nisbatan, interaktiv texnologiyalar va virtual simulyatsiyalar talabalar uchun yanada qiziqarli va amaliy ko'nikmalarni tezroq o'zlashtirish imkoniyatini yaratadi. Natijalardan ko'rinib turibdiki, innovatsion yondashuvlar yordamida qisqa muddat ichida jismoniy sifatlarning sezilarli darajada o'sishi ta'minlanadi.

Bundan tashqari, innovatsion texnologiyalarni qo'llashning ijobiy natijasi sifatida talabalarning mashg'ulotlarga qiziqishi ortib, darslarga qatnashish darajasi yuqorilganligi kuzatildi. Mazkur usullar o'quv jarayonini jonlantirib, talabalar orasida faol qatnashuvni kuchaytirishga xizmat qildi. Bu jarayon, ayniqsa, oliy ta'lim tizimida jismoniy tarbiya fanlarini yanada yuqori sifat darajasida o'rgatishga imkon beradi.

Biroq, innovatsion texnologiyalarning mashg'ulotlarda qo'llanilishi bilan bog'liq ba'zi kamchiliklar ham kuzatildi. Masalan, texnologiyalardan noto'g'ri foydalanish xavfi, ularning yuqori texnik va moliyaviy xarajatlar talab qilishi va ba'zi talabalar uchun o'zlashtirish qiyinligi kabi omillar mavjud. Shu sababli, innovatsion uslublarni joriy etishdan oldin ta'lim muassasalarida pedagoglar uchun maxsus tayyorlov dasturlari tashkil etish va ushbu uslublarni individual talabalarni hisobga olgan holda moslashtirish zarurdir.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot oliy ta'limda gimnastika mashg'ulotlarini rivojlantirish uchun innovatsion texnologiyalarning katta imkoniyatlarga ega ekanligini ko'rsatadi. Bu yondashuv kelgusida jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlarida ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi [7].

XULOSA

Mazkur tadqiqot oliy ta'lim tizimida gimnastika mashg'ulotlarini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarning ta'sirchanligini namoyish etadi. Tadqiqot davomida qo'llangan zamonaviy texnologiyalar va interaktiv yondashuvlar talabalarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda samarali ekanligi aniqlandi. Eksperimental dastur yordamida qisqa muddatda talabalarning chidamlilik, tezlik, muvozanat kabi jismoniy sifatlarda sezilarli o'zgarishlar kuzatildi.

Innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi o'quv jarayonini talabalarga yanada qiziqarli va faoliyatga boy qilib, darslarga ishtiyoq bilan qatnashishga rag'batlantirdi. Bu jarayon oliy ta'lim tizimida gimnastika mashg'ulotlarini yuqori sifat darajasida tashkil qilish imkonini berdi, bu esa talabalarning jismoniy tayyorgarligini oshirishga hissa qo'shdi. Innovatsion yondashuvlar orqali talabalarning nafaqat jismoniy, balki psixologik rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatish imkoniyati yaratiladi.

Tadqiqot davomida aniqlangan kamchiliklarni hisobga olgan holda, kelgusida innovatsion texnologiyalarni mashg'ulotlarga joriy etishda pedagog va murabbiylar

uchun maxsus tayyorgarlik dasturlarini yo'lga qo'yish, shuningdek, innovatsion yondashuvlarni talabalar ehtiyojlariga moslashtirish tavsiya etiladi. Shu bilan birga, texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini yanada kengaytirish va ularning texnik, moliyaviy jihatlarini hisobga olgan holda qo'llash maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, gimnastika mashg'ulotlarida innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi oliy ta'lim tizimida jismoniy tarbiya darslarini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi va talabalarni yanada faol, jismoniy rivojlangan shaxslar sifatida tarbiyalashda muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "Sport va jismoniy tarbiya sohasida islohotlarni yanada chuqurlashtirish va tizimli o'zgarishlarni amalga oshirish" qarorida

2. Azizov, S. V., Mahmudjonov, A. A., & Oripov, A. F. (2024). SPRINTLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI. Экономика и социум, (6-2 (121)), 85-90.

3. Azizov S. V. et al. SPORTCHILARDA O 'YIN JARAYONINI YUQORI DARAJADA IDROK QILISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH INTELLEKTUAL TAYYORGARLIKNING ASOSIY VAZIFASI //Экономика и социум. – 2024. – №. 9 (124). – С. 82-86.

4. Болтобаев С. А. и др. ВЛИЯНИЕ ПЕРЕЖИВАНИЙ, ТРЕВОГИ И СТРЕССА НА СОРЕВНОВАТЕЛЬНУЮ УСПЕШНОСТЬ У СПОРТСМЕНОВ И ИХ ПРЕОДОЛЕНИЕ //SCIENCE AND WORLD. – 2013. – Т. 24.

5. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.

6. Makhmudovich, G. A. (2024). METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS. INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY, 735-739.

7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.

8. Makhmudovich, G. A. (2024). THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY, 730-734.

9. Muxtorjon o'g'li, I. A., Doston No'monjon o'g'li, E., & Abduvoxid o'g'li, M. A. (2024). STOL TENNISI BILAN SHUG'ULLANUVCHI O'SMIRLARNING

HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(22), 398-402.

10. Jo‘rayev, T. T., A. A. Mahmudjonov, and M. F. Shamsitdinova. "THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS." MASTERS 2.3 (2024): 29-33.

11. G‘ofirjonova, Asila Ismailjonovna. "MILIY HARAKATLI O‘YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O‘ZLASHTIRISHDA QO‘LLASHNING SAMARADORLIGI. “INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING”1.9 (2022): 171-176.

Asqarova Dilnoza A'zamjon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email: fenomenn20@icloud.com](mailto:fenomenn20@icloud.com)

Аннотация: в данной статье рассматриваются теоретико-методические основы развития физических качеств быстроты и выносливости посредством занятий гандболом. Анализируется эффективность тренировочных технологий, направленных на развитие данных качеств, включая короткие спринтерские пробежки и упражнения на реакцию для повышения быстроты, а также интервальные и анаэробные упражнения для развития выносливости. Подчеркивается роль индивидуального и дифференцированного подхода в тренировках по гандболу. Результаты исследования подтверждают, что гандбол является эффективным средством развития физических качеств не только у профессиональных спортсменов, но и в системе общего физического воспитания.

Ключевые слова: гандбол, быстрота, выносливость, физические качества, тренировочные технологии, индивидуальный подход, интервальные упражнения, упражнения на реакцию, анаэробные упражнения, подготовка спортсменов.

Annotation: this article explores the theoretical and methodological foundations for developing physical qualities of speed and endurance through handball training. The effectiveness of training technologies aimed at enhancing these qualities is analyzed, including short-distance sprints and reaction exercises for improving speed, as well as interval and anaerobic exercises for building endurance. The role of individualized and differentiated approaches in handball training is emphasized. The study results confirm that handball is an effective tool for developing physical qualities not only among professional athletes but also within general physical education systems.

Keywords: handball, speed, endurance, physical qualities, training technologies, individualized approach, interval exercises, reaction exercises, anaerobic exercises, athlete preparation.

KIRISH

Bugungi kunda sport va jismoniy tarbiya jamiyatda sog'lom turmush tarzini shakllantirish va aholining salomatligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega. Bu borada Prezidentimiz tomonidan qabul qilingan qaror va farmonlar mamlakatimizda sportni rivojlantirishga keng yo'l ochib bermoqda. Jumladan, 2019-yil 24-oktyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish to'g'risida"gi PF-5718-sonli qarori sportning barcha darajadagi turlarini rivojlantirish, yoshlarni muntazam sport bilan shug'ullanishga jalb etish va sport infratuzilmasini rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan. Ushbu qaror gandbol kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan sport turlari ahamiyatini yanada oshirdi [1].

Gandbol sport turi murakkab jismoniy faoliyatni o'z ichiga olgani sababli tezkorlik, chidamlilik, koordinatsiya va kuch kabi sifatlarni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, gandbol o'yin jarayonida o'yinchilardan yuqori darajadagi tezkorlik va chidamlilik talab etiladi. Ushbu sifatlarni nafaqat sport natijalarini yaxshilash, balki umumiy jismoniy tayyorgarlikni oshirishda ham muhim omil hisoblanadi.

Tezkorlik va chidamlilikni rivojlantirishning nazariy asoslariga ko'ra, ushbu sifatlarni o'zaro bog'liq bo'lib, ular maxsus mashqlar va treninglar orqali takomillashtiriladi. Tezkorlikni rivojlantirish uchun qisqa muddatli intensiv mashqlar, chidamlilikni oshirish uchun esa uzoq davom etadigan va qiyin sharoitlarda o'tkaziladigan treninglar muhim ahamiyatga ega. Bu borada individual yondashuv va gandbolning o'ziga xos harakat tizimi asosida tayyorlangan dasturlar samarali bo'ladi.

Gandbol sport turi nafaqat professional sportchilarni tayyorlash, balki yosh avlodni jismoniy va ma'naviy jihatdan kamolga yetkazishda ham muhim vosita hisoblanadi. Prezidentimiz qarorlarida belgilangan vazifalar gandbol orqali yoshlarda sog'lom turmush tarzini shakllantirish va ular orasida sportni ommalashtirishga ko'maklashmoqda [4].

Asosiy qism. Tezkorlik va chidamlilik jismoniy sifatlarini rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari. Tezkorlik va chidamlilik jismoniy sifatlari sportning barcha turlarida, ayniqsa gandbolda, yuqori natijalarga erishishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ushbu sifatlarni rivojlantirish sportchilarning umumiy tayyorgarligini oshirish, ularning harakat tezligi va uzoq muddat yuqori samaradorlikda faoliyat ko'rsatish qobiliyatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Tezkorlik – bu sportchining qisqa vaqt ichida harakatlarni amalga oshirish qobiliyati bo'lib, gandbol o'yinida tezkor reaksiya, tez qaror qabul qilish va muvofiq harakatlar bajarishda muhim ahamiyat kasb etadi. Tezkorlikni rivojlantirish uchun qisqa masofaga yugurish, tezlikni oshiruvchi intervalli mashqlar, koordinatsiyani yaxshilashga qaratilgan murakkab topshiriqlar qo'llaniladi [5].

Chidamlilik esa sportchining uzoq vaqt davomida yuqori samaradorlikda faoliyat olib borish qobiliyatidir. Bu sifat gandbol o'yinlarida uzoq davom etadigan raqobat sharoitida muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun muhim ahamiyatga ega. Chidamlilikni rivojlantirish uchun aerob va anaerob mashqlar, uzoq masofaga yugurish, qiyin sharoitlarda o'tkaziladigan treninglar qo'llaniladi.

Nazariy jihatdan tezkorlik va chidamlilik bir-birini to'ldiruvchi sifatlarni bo'lib, ular sportchining umumiy jismoniy tayyorgarlik darajasiga bog'liq. Shu bois, ushbu sifatlarni rivojlantirish uchun individual va differensial yondashuv asosida mashg'ulot dasturlarini tuzish zarur [2].

Metodik jihatdan esa sportchilarning yoshiga, jismoniy holatiga va tajribasiga mos keladigan trening usullari va vositalaridan foydalanish samaradorlikni oshiradi. Bu

yondashuv nafaqat sport natijalarini yaxshilash, balki umumiy sog'liqni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Gandbol mashg'ulotlari orqali tezkorlik va chidamlilikni rivojlantirish texnologiyasi. Gandbol mashg'ulotlari tezkorlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun samarali vositalardan biridir. Ushbu mashg'ulotlar maxsus mashqlar, o'yin elementlari va muvofiqlashtiruvchi harakatlar orqali amalga oshiriladi. Tezkorlikni rivojlantirish uchun qisqa masofaga yugurish, tezkorlikni oshiruvchi reaksiya mashqlari va to'p bilan bajariladigan texnik topshiriqlar samarali hisoblanadi.

Chidamlilikni oshirish uchun uzoq davom etadigan yugurishlar, intervalli mashqlar va anaerob uslubdagi mashg'ulotlar qo'llaniladi. Ayniqsa, gandbol o'yinlarida intensiv harakatlar va dam olish davrlarini birlashtiruvchi o'yin uslubi sportchilarning nafas olish va yurak-tomir tizimini mustahkamlaydi.

Gandbol mashg'ulotini tashkil etish texnologiyasi (90 daqiqa)

1-jadval

Bosqich	Faoliyat turi	Davomiyligi (daqiqa)
Yozishma mashg'uloti	Engil yugurish, cho'zilish mashqlari	10
Asosiy qism: Tezkorlik	Qisqa masofaga yugurish (10x20 m), reaksiya mashqlari	30
Asosiy qism: Chidamlilik	Intervalli yugurish (5x400 m), anaerob mashqlar	30
Yakunlovchi qism	Cho'zilish va tiklanish mashqlari	20

Izoh: mazkur jadvalda keltirilgan mashg'ulot rejasi gandbolchilarda tezkorlik va chidamlilik sifatlarini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Mashqlarni muntazam ravishda o'tkazish sportchilarning umumiy jismoniy tayyorgarligini oshirish va ularning sport natijalarini yaxshilashga imkon beradi.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, gandbol mashg'ulotlari tezkorlik va chidamlilikni rivojlantirish uchun samarali vosita hisoblanadi. Maxsus mashqlar va o'yin elementlariga asoslangan dasturlar sportchilarning reaksiya tezligi, harakat muvofiqlashtirish qobiliyati va uzoq davom etuvchi jismoniy yuklamalarga bardoshlilikini sezilarli darajada yaxshilaydi. Ayniqsa, intervalli va anaerob mashqlarni qo'llash orqali nafaqat jismoniy sifatlari, balki yurak-tomir va nafas olish tizimlari faoliyati ham mustahkamlanadi.

Tadqiqot jarayonida gandbol mashg'ulotlariga individual yondashuv qo'llanishi sportchilarning rivojlanish darajasini yanada oshirishga xizmat qilishi aniqlangan. Ushbu texnologiya nafaqat professional sportchilarda, balki umumiy jismoniy tarbiya tizimida ham keng qo'llanilishi mumkin.

Kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun tavsiyalar sifatida gandbol mashg'ulotlarida texnik-taktik harakatlar va jismoniy sifatlarni birgalikda rivojlantirishga yo'naltirilgan yangi mashq tizimlarini yaratish zarurligi ta'kidlanadi. Bundan tashqari, yosh guruhlari va jismoniy imkoniyatlari turlicha bo'lgan sportchilar uchun moslashtirilgan mashg'ulot dasturlarini ishlab chiqish bo'yicha tadqiqotlar olib borilishi lozim. Ushbu yo'nalishlar gandbolning ta'sirchanligini yanada oshirishga va jismoniy sifatlarni rivojlantirishda yangi metodik yondashuvlarni shakllantirishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekistoon Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan qaror va farmonlar mamlakatimizda sportni rivojlantirishga keng yo'l ochib bermoqda. Jumladan, 2019-yil 24-oktyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish to'g'risida"gi PF-5718-sonli qarori.

2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.

3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.

4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.

5. Doston No'monjon o'g'li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HAKATLI O'YINLARNING O'RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 717-721.

6. Jo'rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 29-33.

7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.

8. G'ofirjonova A. I. et al. MILIY HAKATLI O'YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O'ZLASHTIRISHDA QO'LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 171-176.

9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 730-734.

10. Muxtorjon o'g'li I. A. et al. STOL TENNISI BILAN SHUGULLANUVCHI OSMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – Т. 2. – №. 22. – С. 398-402.

11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 166-170.

12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 208-212.

**YOSH KURASHCHILARNI MUSOBAQAOLDI TEXNIK-TAKTIK
TAYYORGARLIGINI REJALASHTIRISH**

Tojimirzayeva Durdona Rustam qizi
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
e-mail: tojimirzayevadurdona0911@gmail.com

Аннотация: в данной статье рассматриваются эффективные методы планирования предсоревновательной технической и тактической подготовки юных борцов. Анализируются преимущества организации технической и тактической подготовки с использованием инновационных технологий, индивидуального подхода и анализа стратегий соперника. На основе экспериментального исследования выявлены значительные изменения в технических и тактических показателях спортсменов. Также представлены практические рекомендации по планированию предсоревновательной подготовки и обозначены направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: предсоревновательная подготовка, техническая и тактическая подготовка, юные борцы, инновационные технологии, индивидуальный подход, стратегия соперника, модельные тренировки, контрольные поединки, результаты спортсменов.

Annotation: this article explores effective methods for planning pre-competition technical and tactical training for young wrestlers. The advantages of organizing technical and tactical preparation using innovative technologies, individual approaches, and opponent strategy analysis are examined. Significant improvements in athletes' technical and tactical performance were identified based on experimental research. Practical recommendations for planning pre-competition training and future research directions are also provided.

Keywords: pre-competition training, technical and tactical preparation, young wrestlers, innovative technologies, individual approach, opponent strategy, model training sessions, control matches, athlete performance.

KIRISH

Bugungi kunda sport sohasida muvaffaqiyatga erishish uchun sportchilarning musobaqaoldi tayyorgarligi samaradorligini oshirish dolzarb masala hisoblanadi. Ayniqsa, yosh kurashchilar uchun texnik-taktik tayyorgarlikni to'g'ri rejalashtirish musobaqalarda yuqori natijaga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 3-iyundagi "Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori yosh sportchilarning mahoratini oshirish, ularni xalqaro musobaqalarga tayyorlash va yangi avlod sportchilarini tarbiyalash bo'yicha keng imkoniyatlar yaratganini alohida ta'kidlash lozim [1].

Mazkur tadqiqotning maqsadi – yosh kurashchilarni texnik-taktik jihatdan tayyorlashning optimal usullarini aniqlash va amaliyotda qo'llashdir. Texnik-taktik tayyorgarlikning samarali rejalashtirilishi nafaqat musobaqa jarayonida muvaffaqiyatli

ishtirok etishni, balki sportchilarni jismoniy va ruhiy tayyorlik darajasini oshirishni ham ta'minlaydi. Bu esa nafaqat kurashchilarni, balki barcha murabbiy va pedagoglarni sportga oid yangicha yondashuvlarni qo'llashga undaydi.

Tadqiqot natijalari nafaqat yosh sportchilarni tayyorlashni takomillashtirishga, balki trenerlar va pedagoglar uchun ilmiy-uslubiy qo'llanmalarni ishlab chiqishga zamin yaratadi. Shuningdek, mazkur ish musobaqaoldi tayyorgarlikni ilmiy asosda tashkil qilishga va sportchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning muvaffaqiyatli rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan. Shu bilan birga, Prezident qarorida belgilangan vazifalar asosida kurash sporti rivojlanishini yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatini beradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi O'zbekiston milliy sport tizimini rivojlantirish va xalqaro sport maydonida raqobatbardosh sportchilarni yetishtirish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois yosh kurashchilarni musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini rejalashtirish bo'yicha chuqur ilmiy izlanishlarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Asosiy qism. Musobaqaoldi tayyorgarlikning nazariy asoslari. Musobaqaoldi tayyorgarlik jarayoni sportchilarni musobaqalarda yuqori natijalarga erishish uchun maqsadli tayyorlashni ko'zda tutadi. Bu jarayonning asosiy vazifalari qatoriga sportchining jismoniy, psixologik va texnik-taktik ko'nikmalarini takomillashtirish kiradi. Yosh sportchilar uchun bu bosqich muhim ahamiyatga ega, chunki ularning rivojlanishida psixologik barqarorlik va jismoniy ko'rsatkichlarning uyg'unligi hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Yosh sportchilarning musobaqaoldi tayyorgarligi, avvalo, ularning yoshiga mos psixologik va jismoniy xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Bu bosqichda sportchining individual texnik va taktik ko'nikmalari rivojlantiriladi, raqib bilan bo'ladigan janglarni muvaffaqiyatli boshqarish uchun zarur tayyorgarlik ko'riladi. Texnik va taktik elementlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash esa musobaqa jarayonida harakatlarni samarali amalga oshirish uchun asosiy shart hisoblanadi [6,7].

Texnik-taktik tayyorgarlik jarayonini rejalashtirish tamoyillari. Musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarlikni rejalashtirish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Bu jarayon makro- va mikrosikllarga bo'linib, har bir bosqichda aniq maqsadlar belgilab olinadi. Masalan, dastlab sportchilarning jismoniy tayyorgarligi mustahkamlanadi, keyinchalik esa texnik-taktik ko'nikmalarga e'tibor qaratiladi.

Individual yondashuv musobaqaoldi tayyorgarlikda muhim tamoyildir. Sportchilarning darajasi, imkoniyatlari va individual xususiyatlarini hisobga olish natijada mashg'ulotlarning samaradorligini oshiradi. Mashg'ulot jarayonida nazorat va tahlilning ahamiyati ham katta. Bu trenerlarga sportchilarning holatini baholash, mashg'ulot rejalarni to'g'irlash va zarur o'zgarishlarni kiritishga imkon beradi.

Shu tarzda rejalashtirilgan tayyorgarlik jarayoni musobaqaoldi davrida sportchilarning yuqori natijalar ko'rsatishiga yordam beradi [5].

Musobaqaoldi tayyorgarlik usullari va texnologiyalari. Musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarlik jarayonida innovatsion yondashuvlar sportchilarning ko'nikmalarini samarali rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda videoanaliz texnologiyalari, simulyatsion dasturlar va individual monitoring tizimlari kurashchilarning texnik-taktik tayyorgarligini takomillashtirishda keng qo'llanilmoqda.

Raqibning strategiyasini o'rganish va unga moslashish musobaqada muvaffaqiyatga erishishning muhim omillaridan biridir. Raqibning o'yin uslubi, tezlik va taktik yondashuvlarini tahlil qilish, mashg'ulotlarni ushbu ma'lumotlarga asoslangan holda rejalashtirish kerak. Model mashg'ulotlar va nazorat janglari esa sportchilarning musobaqa holatiga moslashuvchanligini oshiradi. Bu jarayon sportchilarning texnik ko'nikmalarini sinash va real jang sharoitida ularning samaradorligini aniqlash imkonini beradi. Shu tariqa, sportchilar musobaqada o'zlarini erkin va ishonchli his etishga erishadi [2].

Musobaqaoldi tayyorgarlikning bosqichlari va usullari jadvali

1-jadval

Bosqichlar	Faoliyat turi	Usullar va vositalar
Tahlil bosqichi	Raqibning kuchli va zaif tomonlarini o'rganish	Videoanaliz, ma'lumotlar yig'ish
Texnik-taktik tayyorgarlik	Sportchilarning individual texnik va taktik ko'nikmalarini rivojlantirish	Simulyatsion mashqlar, taktik o'yinlar
Model janglar	Musobaqa sharoitida tayyorgarlik o'tkazish	Model mashg'ulotlar, real jang holatlarini yaratish
Natijalarni tahlil qilish	Mashg'ulot natijalarini baholash va rejalashtirishni qayta ko'rib chiqish	Individual monitoring, murabbiylar tahlili

Eksperimental tadqiqot natijalari. Rejalashtirilgan mashg'ulotlar yosh kurashchilarning texnik-taktik tayyorgarligini sezilarli darajada oshirganini ko'rsatdi. Eksperiment davomida o'quv mashg'ulotlari individual yondashuv va innovatsion texnologiyalar asosida tashkil etildi. Natijada, sportchilarning texnik uslublarni bajarish aniqligi 15% ga, taktika tanlash va uni qo'llash samaradorligi esa 20% ga oshdi. Nazorat va eksperiment guruhlarini taqqoslashda, innovatsion metodlardan foydalanilgan guruhda natijalar sezilarli ravishda yuqori bo'ldi. Bu esa texnik-taktik tayyorgarlikni

rejalashtirish va nazorat qilishning samarali usullari amaliyotda yuqori natija berishini tasdiqladi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot yosh kurashchilarni musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini rejalashtirishning samarali usullarini aniqlashga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mashg'ulotlarni individual yondashuv asosida rejalashtirish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish va raqib strategiyasini o'rganish sportchilar natijalarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Model mashg'ulotlar va nazorat janglari sportchilarni musobaqa sharoitiga moslashishga yordam beradi, bu esa ularning ishonchini va samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot davomida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Musobaqaoldi tayyorgarlikni rejalashtirishda sportchilarning individual jismoniy va psixologik xususiyatlarini hisobga olish.
2. Innovatsion texnologiyalarni, jumladan videoanaliz va simulyatsion mashg'ulotlarni mashg'ulot jarayoniga keng joriy qilish.
3. Raqibning strategiyasini o'rganish asosida taktika ishlab chiqish va uni amalda qo'llash.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017-yil 3-iyundagi "Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori.
2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.
4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.
5. Doston No'monjon o'g'li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HAKAKATLI O'YINLARNING O'RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 717-721.
6. Jo'rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – С. 29-33.

7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 751-754.

8. G'ofirjonova A. I. et al. MILIY HARAKATLI O'YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O'ZLASHTIRISHDA QO'LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 171-176.

9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 730-734.

10. Muxtorjon o'g'li I. A. et al. STOL TENNISI BILAN SHUGULLANUVCHI O'SMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – Т. 2. – №. 22. – С. 398-402.

11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 166-170.

12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 208-212.

14. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – Т. 1. – №. 15. – С. 99-102.

**AUTIZM SINDROMLI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA
TAYYORLASHNING SAMARALI METODLARI**

Raxmatullayeva Madinaxon Murodjon qizi

Chirchiq davlat Pedagogika universiteti Pedagogika fakulteti
Maxsus pedagogika surdopedagogika yo'nalishi 1-kurs magistranti

Anatatsiya. Bugungi kunda autizm sindromiga chalingan bolalarni o'qitish bo'yicha mavjud amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, ushbu toifadagi bolalar uchun ularning imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos keladigan ta'lim olish huquqini maksimal darajada oshirish uchun turli xil o'qitish modellari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi kerak.

Autizm sindromli bolalarda muloqotning buzilishi odatda ijtimoiy o'zaro ta'sirning buzilishi bilan bog'liq. Autizm sindromli bolalar o'zlarining diqqatini tortadigan narsalarni ko'rsata olmaydilar. O'zgalarning hissiy holatini tushuna olish, bolalarda imitatsiya harakatlarni taqlid qilish va takrorlashda ba'zi qiyinchiliklarga duch keladilar.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashdagi muammolarga, shuningdek, sensor sferasining o'ziga xosligi, kiyim tanlashda yoki oziq-ovqatlarni yeyishda selektivlik ham kiradi.

Darsning samaradorligi va uning davomiyligi o'qituvchining dars boshida bo'layotgan voqealarga bolalar e'tiborini jalb qilishda qanchalik muvaffaqiyatli bo'lganiga bog'liq.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda o'qituvchi qanchalik tanish harakatlarni ishlatsa, bolalar o'zlarini shunchalik ishonchli his qiladilar.

Maqolada autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning samarali metodlari yoritib berilgan.

Annotation. Today, practical experience in educating children with autism spectrum disorder shows that various teaching models must be developed and implemented to maximize the educational rights of these children, tailored to their abilities and potential.

Children with autism spectrum disorder often experience communication difficulties that are usually linked to impairments in social interaction. They may struggle to indicate things that attract their attention and face challenges in understanding the emotional states of others, as well as in imitating and replicating actions.

The issues in preparing children with autism for school include the peculiarities of their sensory sphere, as well as selectivity in choosing clothes or foods. The effectiveness and duration of a lesson depend on how successfully the teacher can engage the children's attention at the beginning of the class.

When preparing children with autism for school education, the more familiar actions the teacher uses, the more confident the children will feel. The article discusses effective methods for preparing children with autism for school education.

Kalit so'zlar : Autizm sindromi, o'yin, tarbiya, muloqot, ko'nikma, harakat, ta'lim, muammo, faoliyat.

Key words: *Autism syndrome, game, behaviout, communication, skill, action, education, problem, activity.*

So'nggi paytlarda ta'limda inklyuziv amaliyotning faol rivojlanishi nogiron bolalarning tobora murakkab toifalari, xususan, autizm sindromli bolalar inklyuziya sub'yektlari bo'lishiga olib keldi. Ushbu sohada erishilgan muvaffaqiyatlarga qaramay, me'yoriy-huquqiy bazaning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi va metodik ta'minotning yetarli emasligi bilan bog'liq ko'plab muammolar mavjud.

Bugungi kunda autizm sindromiga chalingan bolalarni o'qitish bo'yicha mavjud amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, ushbu toifadagi bolalar uchun ularning imkoniyatlari va qobiliyatlariga mos keladigan ta'lim olish huquqini maksimal darajada oshirish uchun turli xil o'qitish modellari ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi kerak, bu ularga ushbu bolalarning salohiyatini ro'yobga chiqarishga imkon beradi. Shuni tushunish kerakki, bu muammoni ma'muriy qarorlar va maktab o'quv fanlariga alohida ta'limga muhtoj bolalarni kiritish orqali hal qilib bo'lmaydi.

Bolalarning o'quv-bilish faoliyatini tushunish, maxsus pedagogika va psixologiya borasidagi tadqiqotlar R.D.Shodiyev, L.R.Mo'minova va boshqalar tomonidan olib borilgan [4, 3].

K.Gilberg va T.Peters [1] autizmida nutq va til buzilishi haqida izlanishlar olib borgan. Autizmida nuqson asosan muloqotni tushunishning buzilishiga asoslanadi. Asosiy muammo - bu insonning muloqotning ma'nosini tushunish, ya'ni: ikki kishi o'rtasida ma'lumot almashish (bilim, his-tuyg'ular) qobiliyatining cheklanganligi bilan belgilanadi. Bu qobiliyat odatda disfaziya cheklangan bo'ladi.

K.S.Lebedinskaya va O.S.Nikolskaya [2] larning fikricha, hatto nutqning dastlabki «nutqdan oldingi» ko'rinishlari ham ko'pincha uning kommunikativ funksiyasining kamchiligini ko'rsatadi. G'ong'irlash o'z vaqtida paydo bo'ladi, lekin ko'pincha tovushlarda intonatsiya bo'lmaydi va g'ong'irlash bosqichi zaif ifodalanadi yoki bola g'ong'irlashdan darhol so'zlarni talaffuz qilishga o'tadi. Ba'zan birinchi so'zlar ma'lum bir nutq bosqichi uchun odatiy bo'lmagan holda qo'llaniladi.

Ko'pincha frazaviy nutq umuman rivojlanmagan, ammo qizg'in vaqtda bunday bola kutilmaganda qisqa iborani aytishi mumkin bo'ladi. Ba'zi bolalar tovush talaffuzidagi buzilishlarni aniq ko'rsatadilar, ular faqat ma'lum bo'g'inlarni talaffuz qiladilar. Bular autizmli bolalarda nutqni rivojlantirish va nutq buzilishlarining xususiyatlari hisoblanadi. Autizm sindromida to'rtta asosiy xususiyatni ajratib ko'rsatish mumkin:

- 1) nutqning yetishmasligi;
- 2) uning buzilishi (atrof-muhit bilan o'zaro ta'sir qilish va autostimulyasiyaga qaratilgan affektiv nutqni tezlashtirishga xizmat qiluvchi turli komponentlarning rivojlanmaganligi kombinatsiyasi);
- 3) ko'pincha o'ziga xos og'zaki iste'dodning mavjudligi;

4) mutizm yoki nutqning buzilishi.

Autizm spektrining buzilishi bo'lgan bolalarning yuqorida qayd etilgan xususiyatlari ularni an'anaviy yondashuvlarda o'qitishni tashkil etishda asosiy to'siqdir. Mahalliy mutaxassislarning sa'y-harakatlari bilan ishlab chiqilgan va yaratilgan hissiy-irodaviy sohada nuqsoni bo'lgan bolalarga ixtisoslashtirilgan yordam tizimi kognitiv faoliyat buzilishlarini tashxislash va tuzatish muammolarini hal qilishda ma'lum muvaffaqiyatlarga erishdi.

Ko'pgina tadqiqotchilar nafaqat autizmli bola maktabga kirishda, balki uning oilasi va uning ta'limi bilan shug'ullanadigan mutaxassislar duch keladigan juda ko'p muammolarni ta'kidlaydilar.

Autizm spektrining buzilishi bilan og'rigan bolalarda maktabga moslashishning bir necha sabablari bor. Birinchidan, maktabga borishning boshlanishi bilan autizm sindromi bilan og'rigan bolaning hayotiga ko'plab yangi elementlar kiritiladi, ular xatti-harakatlar va tartiblarning qattiq stereotiplarini shakllantirishga moyil bo'ladi. Maktab binosining o'zi, sinf xonasi, ko'plab kattalar va tengdoshlar notanish va shuning uchun qo'rqinchli ko'rinadi. Bunga onadan yoki boshqa muhim kattalardan uzoq vaqt davomida ajralish qo'shiladi.

Ko'pgina hollarda, kattalar bolaning atrofidagi dunyoga yo'l boshchi, uning shafatchisi va tarjimoni, boshqa odamlar bilan aloqa qilishning asosiy vositasi bo'lishi zarur. Yolg'iz qolgan bola, kommunikativ va ijtimoiy sohalarida buzilishlarning to'liq spektrini namoyish etadi. U o'z istaklari va ehtiyojlarini zo'rg'a shakllantira oladi, shuningdek, ularni boshqalarga tushunarli tarzda ifodalaydi.

Autizm sindromli bolalarda muloqotning buzilishi odatda ijtimoiy o'zaro ta'sirning buzilishi bilan bog'liq. Autizm sindromli bolalar o'zlarining diqqatini tortadigan narsalarni ko'rsata olmaydilar. O'zgalarning hissiy holatini tushuna olish, bolalarda imitatsiya harakatlarni taqlid qilish va takrorlashda ba'zi qiyinchiliklarga duch keladilar.

Autizm sindromli bolalarda muloqot ko'nikmalarni o'zlashtirishda buzilishlar, shuningdek, xulq-atvor bilan bog'liq bo'lgan bir qator qiyinchiliklar birga keladi. Ko'pincha bolalarga o'zi nima qilishni bilsa o'sha xatti-harakatni o'rgatish osonroq. Autizm sindromli bolalar uchun harakatlarni o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar o'ziga xosdir. Bunda bolalarning xatti-harakatlarni mustaqil ravishda boshlashi, bir harakatdan ikkinchisiga o'tish qiyinligini ko'rish mumkin.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashdagi muammolarga, shuningdek, sensor sferasining o'ziga xosligi, kiyim tanlashda yoki oziq-ovqatlarni yeyishda selektivlik ham kiradi. Bunday bolalar umumiy ta'lim maktabining inklyuziv sinfida o'qishiga to'sqinlik qiladigan asosiy xususiyatlari quyidagilardir:

- o'z faoliyati va xulq-atvorini, xususan, samarali ta'lim faoliyatini tashkil etishdagi qiyinchiliklar;

- psixik funksiyalar rivojlanishining notekisligi va o'ziga xosligi;

- umuman bilish faoliyati rivojlanishining o'ziga xosligi va yetarli emasligi;
- boshqalar bilan samarali aloqalarni o'rnatishda qiyinchilik;
- ijtimoiy-emosional o'zaro ta'sirda sezilarli qiyinchiliklar;
- ta'lim makonini maxsus tashkil etishga bo'lgan ehtiyoj;
- ularni o'qitishda maxsus texnika va usullardan foydalanish zarurati va boshqalar kiradi.

Ko'pgina qiyinchiliklar bolalarning umumiy ta'lim muhitida turli xil ta'lim sharoitlariga uzoq vaqt moslashishga muhtojligi bilan bog'liq va hatto ushbu moslashish davrida badiiy spektrning buzilishi bo'lgan bolalar noto'g'ri xatti-harakatlar, affektiv portlashlar, hatto og'zaki va bo'lmagan harakatlarni boshdan kechirishi mumkin.

Shuning uchun bunday bolani umumiy ta'lim muhitiga kiritish yoki integratsiyalash uchun shartlar va tashkiliy shakllarni ishlab chiqish, o'qituvchilar bilan o'ylangan va yaxshi tashkil etilgan tashkiliy-metodik ishlarni olib borish zarur.

Bundan tashqari, autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashning samarali metodlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- bolaning aqliy funksiyalarining rivojlanish xususiyatlari va darajasini har tomonlama o'rganish;
- inklyuziv sinflarda ishlaydigan o'qituvchilar uchun tegishli malaka oshirish;
- o'quv dasturlarini o'zgartirishning optimal usullarini topish;
- Yangi uslubiy yondashuvlar, usullar, o'qitish usullarini ishlab chiqish;
- yagona ta'lim makonida barcha bolalarning o'z xususiyatlari, imkoniyatlari va ehtiyojlariga muvofiq ta'lim jarayonida ishtirok etishiga imkon beradigan didaktik muhitlarni ishlab chiqish;
- muayyan bolaga yordam ko'rsatadigan barcha yordamchi mutaxassislarining (logopedlar, defektologlar, psixologlar, tibbiyot xodimlari) harakatlarini muvofiqlashtirish;
- ota-onalar bilan yaqin va samarali hamkorlik;
- maktab muhitida imkoniyati cheklangan bolalarga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish.

Ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari tomonidan bola va uning atrof-muhit bilan zarur bo'lgan ishini tushunish zarur. Agar autizm sindromi bo'lgan bola umumiy ta'lim muassasasi boshlang'ich sinfida bo'lsa, fanga asoslangan ta'lim tizimi bola oldida sezilarli darajada qiyin moslashish vazifalarini qo'yadi. Boshlang'ich sinfdan yuqori sinfga o'tish odatda rivojlanayotgan bolalar uchun juda muhim davr hisoblanadi. Shuning uchun autizm sindromi bilan og'rigan bolalarning xususiyatlarini va ularning aqliy rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlarini tushunish ayniqsa muhimdir.

Bu davrda juda xushmuomalalik va pedagogik sabr-toqat kerak. Bu bosqich vaqt bilan cheklanmasligi kerak. Bu davrda eng muhimi, bolaning muammolarini, uning qo'rquvini, xatti-harakatlaridagi o'zgarishlarning sabablarini tushunish zarur, shunda

keyingi bosqichlarda unga ushbu muammolarni yengishga yordam berish mumkin. Ushbu bosqichda o'qituvchining vazifasi bolaning muvaffaqiyatsizligini yumshatish va unga o'zini ishonchli his qilishiga yordam berishdir.

O'quv jarayoni rasmiy bo'lmashligini ta'minlash uchun birinchi navbatda bolalarning o'rganishga qiziqishini uyg'otish kerak. Dastlab, har bir bolaning sevimli mashg'ulotlari haqida ma'lumot olish muhimdir; ehtimol, kimdir "ortiqcha baholangan" qiziqishlarga ega (lampalar, simlar, geografiya, yovvoyi tabiat, sharbat, qutilar va boshqalarga qiziqish) bo'lishi mumkin. Mustaqil ishlash uchun so'zlar, kartochkalar, rasmlar, topshiriqlar ushbu qiziqishlardan kelib chiqqan holda tanlanishi kerak.

Darsning samaradorligi va uning davomiyligi o'qituvchining dars boshida bo'layotgan voqealarga bolalar e'tiborini jalb qilishda qanchalik muvaffaqiyatli bo'lganiga bog'liq.

Har bir dars uch qismdan iborat bo'lishi zarur.

1-qism - diqqatni jalb qilish. Odatda dars o'qituvchi yoki bolaning sinf eshigi oldida turib, musiqa chalishi bilan boshlanadi. Bolalar sinfga yig'ilib, stollariga o'tirishadi. Dars qo'llar uchun mashqlar yoki she'rlar aytish mashqlari bilan boshlanadi

2-qism - tarbiyaviy. Bu vaqtda o'qituvchi bolalarga yangi materialni tushuntiradi, bolalar birgalikda topshiriqlarni bajaradilar, o'qituvchining savollariga javob berishadi va doskaga chiqishadi.

3-qism - bolalarning mustaqil ishi. Odatda bu qog'oz varag'idagi vazifa, keyinroq esa daftarda bo'ladi.

Dastlab, birinchi qism dars vaqtining deyarli yarmini oladi va o'qitish qismi juda kichik vaqtni egallaydi. Asta-sekin, bolalarning o'quv va mustaqil ishlarining ulushi ortadi va umumiy dars vaqti ham oshadi. Agar birinchi sinfdan dars bir necha daqiqa davom etsa, to'rtinchi sinf oxirida u maktabdagi kabi 30-35 daqiqa davom etadi.

Birinchi sinfdan vazifalar har doim bolalarning manfaatlari bilan bog'liq bo'ladi. Avvaliga bu juda oddiy vazifalar: sichqoncha dumini, mashina g'ildiraklarini chizishni tugatish va hokazo bo'lishi mumkin. Asta-sekin vazifalar murakkablashadi. Uchinchi bosqichda bolalar daftarlarga yozishni boshlaydilar, vazifalarning o'zi yanada kattaroq va murakkabroq bo'ladi, lekin hech qachon bolaning imkoniyatlaridan oshmaydi.

Hech biriga ustunlik bermasdan, maktabda mavjud faoliyatning barcha turlaridan foydalanish kerak. Barcha harakatlar bir-biri bilan o'zaro bog'liq: rasm chizish paytida bolalar ertak aytib berishadi va yangi narsalarni o'rganishadi, o'ynab, yozish va hisoblashni o'rganadilar. Bolalarni yozish, o'qish va hisoblashni o'rgatishda bir vaqtning o'zida boshqa muhim vazifalar hal qilinadi: bolalarni bir-biri bilan muloqot qilishga o'rgatiladi. Maktabda dars soati, keyin tanaffus, keyin boshqa dars borligiga ko'nikishiga yordam berish, sinfdan o'tirish kerakligi, dars tugamaguncha stoldan turmaslik o'rgatiladi. Dars davomida o'qituvchini tinglash, uning savollariga javob berish, topshiriqlarni bajarish, doskaga chiqish kerakligi uqtiriladi.

Dastlab, bola doimo o'qituvchi bilan birga ishlaydi va yil oxirigacha bolalarning imkon qadar mustaqil ishlashini ta'minlashga harakat qilish kerak bo'ladi.

Bola charchaganida yoki juda qiyin vazifani olganida o'qituvchi uni his qilishi ayniqsa muhimdir. Buning uchun dam olish vaqti, keyinroq davom etish mumkinligi, vazifani keyingi safar yakunlash mumkinligini aytish zarur. O'qituvchi har doim bolaning nima yaxshi qila olishini va unga nima sabab bo'layotganini va noto'g'ri xatti-harakatlarni qo'zg'atishi mumkin bo'lgan qo'shimcha qo'rquvni payqashi kerak.

Ishning birinchi bosqichlaridagi asosiy qiyinchiliklardan biri bu deyarli barcha bolalarning diqqatini rivojlantirmaganligi - ular uchun bir necha soniyadan ko'proq vaqt davomida diqqatni jamlash yoki diqqatni bir turdagi ishdan boshqasiga o'tkazish qiyin kechadi. Bu qiyinchiliklar bola dars soati va maktab kunining tuzilishiga o'rganib qolganda kamayadi. Bolaning konsentratsiyasi vaqti asta-sekin o'sib boradi va o'qituvchiga ta'lim jarayonini boshlash, uni asta-sekin kengaytirib, murakkablashtirish imkoniyatini beradi.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda o'qituvchi qanchalik tanish harakatlarni ishlatsa, bolalar o'zlarini shunchalik ishonchli his qiladilar. Va bu ularning faol e'tiborini uzoqroq saqlashga imkon beradi.

Maktab anjomlari bolalarga sinf xonasi, qo'ng'iroq, parta, doska, ryukzak, uy vazifasi va baholashni o'z ichiga olgan tayyorgarlik guruhida belgilangan tartibga ko'nikishga yordam beradi. Har bir bola sinfda doimiy joyni egallaydi, uning xaltasida har doim dars uchun zarur bo'lgan narsalar (daftar, albom, qalam va boshqalar) bo'lishi kerak, har bir bajarilgan vazifa uchun u baho olishi kerak.

Bolalarning faol e'tiborini saqlashning ikkinchi muhim nuqtasi - bu o'qituvchining nutqi hisoblanadi. Tushuntirish qisqa, tushunarli bo'lishi kerak va "Uni olib tashla, qo'y, och ..." kabi qisqacha harakat ko'rsatmalarini o'z ichiga olishi kerak, chunki so'zlashuv bolalarni nima bo'layotganini tushinishiga yordam beradi. O'qituvchining har bir ko'rsatmasi vizual tarzda mustahkamlanishi kerak. Vazifalar va o'yinlar bolalar allaqachon biladigan va yoqtiradigan narsalar bo'lishi mumkin.

Oldinga harakat qilish uchun shoshilishning hojati yo'q. Vazifalar bolalar uchun qiziqarli bo'lishi kerak, lekin har xil bo'lmasligi kerak. Ularni takrorlash, ranglarni o'zgartirish va qoidalarni tartibga solish yaxshiroqdir.

Autizm sindromli bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda vazifani tezda bajaradigan bolalar borligi, boshqalari esa ko'proq vaqt talab qilishini e'tiborga olish muhim. Bola dars davomida bo'sh qolmasligi uchun buni har doim hisobga olish kerak.

Tarbiyaviy ishlar bilan bir vaqtda o'yin terapiyasiga katta e'tibor berilishi kerak. O'yin orqali bolalarning ko'plab muammolarini hal qilish mumkin. Bolalar bilan o'yinlarning aksariyati yakka tartibda o'tkaziladi, ammo o'quv yilining oxiriga kelib, bolalar allaqachon ikki yoki uch kishilik guruhlarda o'ynash uchun birlashishlari mumkin.

Shuningdek, maktabda o'qish jarayonida bolalar ko'plab yangi qoidalarni o'rganishlari kerak bo'ladi. Bunga nafaqat ijtimoiy o'zaro ta'sir sohasidagi buzilishlar, balki faoliyatni ixtiyoriy tartibga solish va o'zini o'zi boshqarish funksiyasining etishmasligi ham to'sqinlik qilishi mumkin. Buning uchun propedevtik tayyorgarlik bosqichi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Gilbert K. Autizm.: Medisinskoye i pedagogicheskoye vozdeystviye: [Tekst]: kn. dlya pedagogov-defektologov / K. Gilbert, T. Pipers ; [per. s angl. O.V. Deryayevoy]. - Moskva: Gumanit. izdat. syentr Vlados, 2005 (OAO Tip. j 9). - 144 s.
2. Lebedinskaya K. Diagnostika rannego detskogo autizma [Tekst]: nachalnye proyavleniya / K. S. Lebedinskaya, O. S. Nikolskaya. - Moskva: Prosveshcheniye, 1991. - 96, [1] s.
3. Mo'minova L.R. va boshqalar. Maxsus psixologiya. -T.: "Noshir", 2013 y.
4. Shadiyev R.D. Didakticheskiye osnovy realizatsii problemy ponimaniya v uchebno poznavatelnoy deyatel'nosti. Dissertatsiya na soiskaniye uchenoy stepeni doktora pedagogicheskix nauk.: 13.00. 01 - Tashkent. 2004. - 267s.

IMKONIYATI CHEKLANGAN BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINI JISMONIY RIVOJLANISHIDA YENGIL ATLETIKANING O'RNI

Abduraxmonova Xurshida Abdujabborovna
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email:abduraxmonovaxurshida98@gmail.com](mailto:abduraxmonovaxurshida98@gmail.com)

Аннотация: в данной статье анализируется роль и значимость легкой атлетики в физическом развитии учащихся начальных классов с ограниченными возможностями. Занятия легкой атлетикой способствуют развитию таких физических качеств, как выносливость, скорость, ловкость и сила. В процессе занятий применяются индивидуальный подход, дифференцированные методы и педагогико-психологическая поддержка, что способствует улучшению физического и психологического состояния учащихся. Статья, основанная на экспериментальных исследованиях, подтверждает положительное влияние легкой атлетики на детей с ограниченными возможностями. Результаты показывают, что занятия повышают социальную адаптацию детей и укрепляют их уверенность в себе. В будущем научные исследования будут направлены на дальнейшее совершенствование методических подходов.

Ключевые слова: ограниченные возможности, легкая атлетика, физическое развитие, выносливость, скорость, ловкость, индивидуальный подход, педагогико-психологическая поддержка, дифференцированные методы, социальная адаптация.

Annotation: this article analyzes the role and significance of athletics in the physical development of primary school students with disabilities. Athletics activities contribute to the development of physical qualities such as endurance, speed, agility, and strength. The use of individual approaches, differentiated methods, and pedagogical-psychological support improves both the physical and psychological well-being of students. Based on experimental research, the article proves the positive effects of athletics on students with disabilities. The results show improvements in social adaptation and increased self-confidence. Future research will focus on further improving methodological approaches.

Keywords: students with disabilities, athletics, physical development, endurance, speed, agility, individual approach, pedagogical-psychological support, differentiated methods, social adaptation.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda imkoniyati cheklangan bolalar uchun sifatli ta'lim va tarbiya tizimini yaratish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Ularning jismoniy rivojlanishini ta'minlash orqali nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirish, balki ijtimoiy moslashuvni ham kuchaytirish mumkin. Shu nuqtai nazardan, jismoniy tarbiya tizimida yengil atletika mashg'ulotlarini samarali tashkil qilish alohida ahamiyat kasb etadi.

Yengil atletika bolalarning jismoniy sifatlarini, masalan, kuch, chaqqonlik, tezkorlik va chidamlilikni rivojlantirishda muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalar uchun ushbu sport turi jismoniy rivojlanish bilan birga, ularning psixologik va ijtimoiy moslashuviga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bu jarayonni samarali tashkil etish esa zamonaviy pedagogik va metodik yondashuvlarni talab etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi imkoniyati cheklangan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining jismoniy rivojlanishida yengil atletikaning o‘rmini tahlil qilish va bu borada samarali metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Vazifa esa yengil atletika orqali jismoniy sifatlarni rivojlantirish usullarini o‘rganish, ilmiy-tadqiqot va amaliy natijalarni asoslashdir.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-iyundagi “Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish to‘g‘risida”gi PQ-3031-son qarorida jismoniy tarbiyaning barcha ijtimoiy qatlamlarga, jumladan, imkoniyati cheklangan bolalarga yo‘naltirilganligi belgilangan. Bu qaror mazkur maqolaning dolzarbligini yana-da kuchaytiradi [1].

Asosiy qism. Imkoniyati cheklangan bolalarda jismoniy rivojlanishning o‘ziga xos jihatlari. Imkoniyati cheklangan bolalarda jismoniy rivojlanishning o‘ziga xos jihatlari ularning jismoniy va psixologik holatiga mos ravishda amalga oshiriladi. Jismoniy rivojlanish nafaqat organizmning kuchini, chidamliligini va boshqa jismoniy sifatlarini oshirish, balki bolaning psixologik barqarorligini mustahkamlashga ham yordam beradi. Bunday bolalar uchun jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari nafaqat sog‘lom turmush tarzini shakllantirish, balki ijtimoiy moslashuvni kuchaytirishga, o‘ziga bo‘lgan ishonchni oshirishga ham xizmat qiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun jismoniy rivojlanish jarayoni ko‘p jihatdan o‘rgatish va mashg‘ulotlarni maxsus yondashuvlar asosida tashkil qilishni talab etadi. Bunday o‘quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari ularning jismoniy va ruhiy holatini nazorat qilishni talab etadi. Ko‘plab imkoniyati cheklangan bolalar jismoniy faoliyatni boshlashda o‘zlarining imkoniyatlarini cheklashadi, bu esa ularning rivojlanishida ba’zi to‘sqinliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun, jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida individual yondashuv va differensial metodlardan foydalanish muhimdir.

Yengil atletikaning imkoniyati cheklangan bolalar uchun ahamiyati. Yengil atletika – bu bolalar uchun jismoniy rivojlanishning asosiy va samarali vositalaridan biridir. U jismoniy sifatlarni, masalan, tezkorlik, kuch, chidamlilik, chaqqonlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun yengil atletika mashg‘ulotlari nafaqat jismoniy sog‘lomlikni ta’minlash, balki ijtimoiy va ruhiy rivojlanishga ham yordam beradi. Yengil atletika turli sport turlari orqali, masalan, yugurish, sakrash va masofa o‘tish kabi mashg‘ulotlar bolalar uchun qiziqarli va samarali bo‘lib, ularning jismoniy ko‘nikmalarini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

Imkoniyati cheklangan bolalar uchun yengil atletika mashg'ulotlarini tashkil etishda differensial va individual yondashuvlar o'ta zarurdir. Har bir bola o'zining jismoniy imkoniyatlari va xususiyatlariga ega bo'lgani uchun, mashg'ulotlar alohida tanlangan mashqlar va usullar asosida olib borilishi kerak. Misol uchun, ba'zi bolalar uchun ko'proq chidamlilikni oshirishga yo'naltirilgan mashqlar muhim bo'lsa, boshqalariga kuch va chaqqonlikni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar afzal bo'lishi mumkin. Differensial yondashuvlar yordamida har bir bola o'ziga mos mashg'ulotlar orqali maksimal natijalarga erishadi, bu esa ularning umumiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Yengil atletika mashg'ulotlarida individual yondashuvlar bolalar o'rtasidagi farqlarni inobatga olishga va ularni motivatsiyalashga yordam beradi, shuningdek, jismoniy va ruhiy salomatlikni yaxshilashga imkon yaratadi [4,5].

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun yengil atletika mashg'ulotlarini tashkil qilish metodikasi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarga yengil atletika mashg'ulotlarini tashkil etishda metodik yondashuvlar alohida ahamiyatga ega. Asosiy metodlar sifatida ko'rgazmali (darsni namoyish qilish), ta'lim-tarbiyaviy (motivatsiya berish), amaliy (bolalar bilan birgalikda mashqlar bajarish) va individual yondashuvlarni keltirish mumkin. Har bir bola uchun ularning jismoniy imkoniyatlariga mos ravishda mashqlar tanlanadi [7,8].

Yengil atletika bo'yicha maxsus mashq va o'yinlar. Maxsus mashq va o'yinlar yordamida o'quvchilarning chaqqonlik, kuch, chidamlilik va tezkorlik kabi jismoniy sifatlari rivojlantiriladi. Masalan, qisqa masofalarga yugurish, qadamlar sonini hisoblash, o'zaro raqobatbardosh o'yinlar (to'pni tashlash, sakrash) o'tkazish samarali bo'ladi.

Pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlashning ahamiyati. Pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularni mashg'ulotlarga yanada faol jalb etadi. Bu bolalarning jismoniy faolligini oshirib, ijtimoiy moslashuvni yaxshilaydi.

Imkoniyati cheklangan o'quvchilar uchun mo'ljallangan yengil atletika mashg'ulotlari metodikasi

1-jadval

Mashg'ulot turi	Vazifasi	Mashqlar turi	Usul
Yugurish mashqlari	Tezlik va chidamlilikni oshirish	Qisqa va o'rta masofalarga yugurish	Ko'rgazmali, amaliy
Sakrash mashqlari	Ko'prik va kuchni rivojlantirish	O'zgaruvchan balandlikka sakrash	Individual yondashuv
To'p o'ynash	Ko'nikmalarni rivojlantirish	To'pni tashlash, tutish	Amaliy, raqobatbardosh o'yin
Qadamlar mashqlari	Chaqqonlikni oshirish	Tezlikni hisoblash, to'g'ri qadamlar	Pedagogik-psixologik qo'llab-quvvatlash

Eksperimental natijalar va tahlillar. Eksperimental mashg'ulotlar davomida imkoniyati cheklangan bolalarning jismoniy rivojlanishida ijobiy o'zgarishlar kuzatildi.

Mashg'ulotlar davomida jismoniy sifatlar, masalan, chidamlilik, tezkorlik va chaqqonlikning rivojlanishi aniq qayd etildi.

Amaliy mashg'ulotlarning samaradorligi bolalarning harakat koordinatsiyasini yaxshilash, tezkorlikni oshirish va kuchni rivojlantirish orqali o'z ifodasini topdi. Masalan, yugurish va sakrash mashqlari o'tkazilganda, o'quvchilarning tezlik va chidamlilik ko'rsatkichlari 20-25% ga oshdi. To'p bilan o'ynash va qadamlar mashqlarida esa chaqqonlikda aniq o'zgarishlar kuzatildi.

Mashg'ulotlar davomida bolalarning psixologik holati ham yaxshilandi. Ular o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchni orttirib, jismoniy faoliyatda yanada faol qatnasha boshladilar. Shuningdek, ijtimoiy moslashuvda ijobiy o'zgarishlar kuzatildi, bu ularning umumiy rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi.

XULOSA

Yengil atletika imkoniyati cheklangan o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Eksperimental mashg'ulotlar natijasida, o'quvchilarning chidamlilik, tezlik, chaqqonlik va kuch kabi jismoniy sifatleri sezilarli darajada yaxshilandi. Yengil atletika, nafaqat jismoniy ko'nikmalarni rivojlantirish, balki o'quvchilarning ruhiy holatini barqarorlashtirishda ham muhim rol o'ynadi. Shuningdek, mashg'ulotlar davomida bolalarning o'ziga bo'lgan ishonchi ortdi va ijtimoiy moslashuv jarayoni yaxshilandi.

Kelgusidagi ilmiy-tadqiqotlar yengil atletika mashg'ulotlarining samaradorligini yanada oshirish, differensial yondashuvlar va metodik yondoshuvlarni takomillashtirishga qaratilishi zarur. Yengil atletika darslari ta'lim va tarbiya jarayonining ajralmas qismi sifatida o'quvchilarning umumiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi va ularning jismoniy va psixologik holatini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu yondashuvlar bolalar uchun ijtimoiy va shaxsiy muvaffaqiyatlar ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-iyundagi "Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish to'g'risida"gi PQ-3031-son qarori
2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.

4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 735-739.

5. Doston No'monjon o'g'li E. et al. KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNI JISMONIY TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING O'RNI //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 717-721.

6. Jo'rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 29-33.

7. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 751-754.

8. G'ofirjonova A. I. et al. MILIY HARAKATLI O'YINLARNI SPORT ELEMENTLARINI O'ZLASHTIRISHDA QO'LLASHNING SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 171-176.

9. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 730-734.

10. Muxtorjon o'g'li I. A. et al. STOL TENNISI BILAN SHUG'ULLANUVCHI OSMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – T. 2. – №. 22. – C. 398-402.

11. Luqmonov I. B. et al. KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 166-170.

12. Vaxabov I. X. et al. JUDO SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 250-254.

13. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA BASKETBOL SPORT TO'GARAKLARINING TA'SIRI //INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING. – 2022. – T. 1. – №. 9. – C. 208-212.

14. Shamsitdinova M. F. et al. UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA JISMONIY TARBIYA DARSLARINI TASHKIL QILISH VA O'TKAZISHNING

SAMARADORLIGI //INTERNATIONAL CONFERENCES. – 2022. – T. 1. – №. 15. –
C. 99-102.

ERKIN KURASHCHILARNI TEXNIK HARAKATLARINI RIVOJLANTIRISH TEKNOLOGIYASI

Karimjanov Tillaqo'zi Shavkatjon o'g'li
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email: tillakuzikarimconov@gmail.com](mailto:tillakuzikarimconov@gmail.com)

Аннотация: в статье рассматривается технология развития технических движений борцов вольного стиля. В исследовании проанализированы методические подходы, инновационные технологии и практические занятия, применяемые в процессе обучения и совершенствования технических аспектов борьбы. Особое внимание уделено учету индивидуальных особенностей спортсменов и эффективным методам развития технических навыков. В процессе тренировок акцент сделан на использование видеотехнологий, виртуальных симуляций и создание реальных боевых условий для выявления и корректировки технических ошибок, а также для достижения целей спортсменов. Результаты исследования подтверждают высокую эффективность применения новых технологий и методик в процессе развития технических движений борцов вольного стиля.

Annotation: this article discusses the technology of developing technical movements of freestyle wrestlers. The research analyzes the methodological approaches, innovative technologies, and practical training methods used in the process of teaching and improving the technical aspects of wrestling. Special attention is given to considering the individual characteristics of athletes and effective methods for developing technical skills. Training emphasizes the use of video analysis, virtual simulations, and the creation of real combat conditions to identify and correct technical errors, as well as to help athletes achieve their goals. The findings of the study confirm the effectiveness of applying new technologies and methodologies in the development of technical movements in freestyle wrestling.

Ключевые слова: вольная борьба, технические движения, методика тренировки, инновационные технологии, видеотехнологии, виртуальная симуляция, практические занятия, индивидуальный подход, технические ошибки, подготовка к соревнованиям.

Keywords: freestyle wrestling, technical movements, training methodology, innovative technologies, video analysis, virtual simulation, practical training, individual approach, technical errors, competition preparation.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Erkin kurash - jismoniy va psixologik jihatdan yuqori tayyorgarlikni talab qiladigan sport turi bo'lib, unda texnik harakatlarning roli juda katta. Texnik harakatlar kurashchining muvaffaqiyatini belgilaydigan asosiy omil hisoblanadi. Har bir kurashchi o'zining texnik ko'nikmalarini rivojlantirgan holda raqibiga qarshi samarali kurash olib borishi mumkin. Shuning uchun erkin kurashda texnik

harakatlarning o'rganilishi va rivojlanishi sportchilarni yuqori natijalarga erishishda muhim omilga aylanishi shubhasizdir.

Hozirgi kunda erkin kurashning jahon miqyosida rivojlanishi, shu jumladan, O'zbekistonning xalqaro arenada muvaffaqiyatli ishtirok etishi, texnik harakatlarning yuqori darajada bo'lishini taqozo etmoqda. Mamlakatimizda sportni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2020-yil 29-iyuldagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Erkin kurashni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (PQ-4836-son) erkin kurashni yanada rivojlantirish va uning texnik aspektlarini takomillashtirishga qaratilgan yirik qadamdir. Ushbu qaror doirasida sportchilarning texnik ko'nikmalarini oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda, treninglar va mashg'ulotlar samaradorligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo'llash taklif qilinmoqda [1].

Mazkur tadqiqotning maqsadi — erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishning samarali texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy qilishdir. Tadqiqot quyidagi vazifalarni o'z oldiga qo'yadi: texnik harakatlarni rivojlantirishning zamonaviy metodikalarini o'rganish, amaliy mashg'ulotlarda innovatsion texnologiyalardan foydalanish va ularning samaradorligini baholash.

Asosiy qism. Erkin kurashda texnik harakatlar tushunchasi va ularning rivojlanishining pedagogik-psixologik asoslari. Erkin kurashda texnik harakatlar — sportchining kurash jarayonida qo'llaniladigan turli usul va harakatlarni anglatadi. Ular kurashchining pozitsiyasini, raqibga qarshi kurashishda samarali natijalarga erishishini ta'minlashga xizmat qiladi. Texnik harakatlar, shuningdek, har bir kurashchining jangovar qobiliyatlarini namoyon etadi, uning moslashuvchanligi, tezligi, kuchi va boshqa jismoniy xususiyatlari bilan bog'liq.

Pedagogik-psixologik nuqtai nazardan, texnik harakatlar jismoniy va psixologik rivojlanishni birlashtirib, sportchining kurashga tayyorligini oshiradi. Shuningdek, erkin kurashchilarning texnik ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik xususiyatlar — o'zini tuta olish, diqqatni jamlash va raqibni tushunish kabi omillar katta ahamiyatga ega. Ularni to'g'ri shakllantirish, texnik harakatlarning muvaffaqiyatli bajarilishiga bevosita ta'sir qiladi. Bunday harakatlarni o'rganish va takomillashtirish o'ziga xos metodik yondashuvni talab etadi [2,6].

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirish texnologiyasi. Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda turli texnologiyalar va metodik yondashuvlar qo'llaniladi. Bu texnologiyalar sportchilarning malakasini oshirish, ularning texnik ko'nikmalarini shakllantirish va musobaqalarda yuqori natijalarga erishishni maqsad qilgan.

Texnik harakatlarni rivojlantirishning birinchi bosqichi, bu o'quvchilarga asosiy harakatlarni o'rgatishdir. Dastlabki bosqichda sportchilarni tahlil qilish va to'g'ri texnikani shakllantirishga katta e'tibor beriladi. Bu jarayonda texnik ko'nikmalarni

rivojlantirish uchun mashg'ulotlar va amaliyotlar tizimli ravishda olib boriladi. Ikkinchi bosqichda kurashchilarni yanada murakkab va o'ta aniq harakatlarni bajarishga o'rgatish maqsadga muvofiqdir. Ushbu jarayonda innovatsion texnologiyalar, masalan, video tahlil va virtual simulyatsiyalar orqali har bir sportchining xatolarini aniqlash va ularni to'g'rilash ishlari amalga oshiriladi.

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishning bosqichlari

1-jadval

Bosqichlar	Maqsad	Metodlar va texnologiyalar
Dastlabki tayyorgarlik	Asosiy harakatlarni o'rgatish	Yengil mashqlar, video tahlil, amaliy mashg'ulotlar
Murakkablashtirish	Murakkab texnik harakatlarni bajarish	Takomillashtirish, virtual simulyatsiya, taktik yondashuvlar
Yakuniy tayyorgarlik	Texnikani mukammallashtirish va musobaqaga tayyorgarlik	Shaxsiy maslahatlar, video tahlil va takroriy mashg'ulotlar

Texnik harakatlarni rivojlantirishda treningning har bir bosqichi o'zining alohida metodikasiga ega bo'lib, sportchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Yaxshi tashkil etilgan texnologiyalar va uslublar orqali sportchilarning texnik ko'nikmalarini yanada oshirish mumkin.

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda metodik yondashuvlar. Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda metodik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Bu yondashuvlar sportchining jismoniy va psixologik tayyorgarligini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi. Birinchi navbatda, texnik harakatlarni o'rgatish jarayonida individual yondashuvlar qo'llaniladi, ya'ni har bir sportchining fizik va psixologik holatini o'rganish, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash zarur. Keyinchalik, sportchining xususiyatlariga mos treninglar tuziladi, bunda mashqlarni tanlash, ularning intensivligini va doimiylikini nazorat qilish kerak [2,4].

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda metodik yondashuvlar bir necha bosqichlardan iborat bo'ladi. Dastlab, sportchilarni o'rgatishda jismoniy sifatlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Keyin esa, texnikani mukammallashtirish va musobaqalar sharoitida qo'llaniladigan taktik yondashuvlar o'rgatiladi. Treninglar davomida sportchining maqsadlariga erishish uchun texnik xatolarni aniqlash va ularga qarshi kurashish muhimdir. Mashg'ulotlar nafaqat nazariy, balki amaliy tahlil va qayta mashq qilishlar orqali olib boriladi. Shuningdek, trening

jarayonida video tahlil va boshqa innovatsion texnologiyalarni qo'llash samaradorlikni oshiradi.

Erkin kurashda texnik harakatlarni rivojlantirishda tajriba va amaliyot. Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda tajriba va amaliyotning roli katta. Sportchilarni o'rgatish jarayonida real jangovar sharoitlarni simulyatsiya qilish va amaliy mashg'ulotlar o'tkazishning ahamiyati yuqori. Bunda, erkin kurashda raqibning harakatlarini oldindan taxmin qilish va unga qarshi turishning samarali usullari o'rgatiladi. Mashg'ulotlar davomida har bir texnik harakatni to'g'ri va aniq bajarishga katta e'tibor beriladi, bu esa sportchining musobaqa sharoitida o'zini tutishiga yordam beradi [2].

Tajriba asosida shuni aytish mumkinki, texnik harakatlarni rivojlantirishda raqobatbardosh muhitda o'quvchilarni sinovdan o'tkazish va real janglarda qatnashish natijalarga ta'sir qiladi. Mashg'ulotlar jarayonida, shuningdek, texnik xatolarni aniqlash va ularni tezda to'g'rilash uchun sportchilarga individual maslahatlar berish muhimdir. Innovatsion texnologiyalar, masalan, video tahlil, har bir sportchining xatolarini aniqlashda va ularni tuzatishda yordam beradi. Bu jarayon nafaqat texnik ko'nikmalarni rivojlantirish, balki sportchining ruhiy tayyorgarligini oshirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda tajriba va amaliyot

2-jadval

Amaliyot turi	Maqsad	Metodlar va texnologiyalar
Rejalashtirilgan janglar	Real jangovar sharoitlarni simulyatsiya qilish	Jangovar mashqlar, raqib harakatlarini tahlil qilish
Texnik tahlil	Texnik xatolarni aniqlash va tuzatish	Video tahlil, mashg'ulotlar natijalarini qayta ko'rib chiqish
Shaxsiy maslahatlar	Sportchining individual xususiyatlarini rivojlantirish	Individual maslahatlar, texnik ko'nikmalarni rivojlantirish

Bu yondashuvlar yordamida erkin kurashchilarning texnik harakatlarini samarali rivojlantirish mumkin. Tajriba va amaliyotga asoslangan treninglar sportchilarning o'z qobiliyatlarini maksimal darajada namoyon etishlariga imkon yaratadi.

XULOSA

Erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirish texnologiyasi sportchilarning jismoniy va psixologik tayyorgarligini yuqori darajaga olib chiqishda muhim o'rin tutadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, texnik harakatlarning samarali rivojlanishi uchun metodik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar va amaliy mashg'ulotlar birlashishi zarur. Bunda, har bir sportchining individual xususiyatlarini

hisobga olgan holda treninglar tashkil etilishi, texnik xatolarni aniqlash va ularga qarshi kurashish orqali natijalarga erishish mumkin.

Yangi metodikalar, video tahlil va virtual simulyatsiya kabi texnologiyalarni qo'llash orqali sportchilar o'z ko'nikmalarini samarali ravishda rivojlantirishi mumkin. Trening jarayonida, shuningdek, real jang sharoitlari yaratish va texnik harakatlarni musobaqa sharoitida qo'llash o'quvchilarni yuqori natijalarga erishishga yordam beradi.

Kelajakda, erkin kurashchilarning texnik harakatlarini rivojlantirishda o'quvchilarning individual yondashuvlarini yanada takomillashtirish, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali texnik ko'nikmalarni mukammallashtirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Bu jarayon erkin kurashda jahon miqyosida yuqori natijalarga erishish uchun muhim omil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-iyuldagi "Erkin kurashni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (PQ-4836-son)
2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.
3. Azizov, S. V., Azizova, R. I., Mahmudjonov, A., & Tuxtaboyeva, N. (2024). SPORTCHILARDA O'YIN JARAYONINI YUQORI DARAJADA IDROK QILISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISH INTELLEKTUAL TAYYORGARLIKNING ASOSIY VAZIFASI. Экономика и социум, (9 (124)), 82-86.
4. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.
5. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.
6. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.
7. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 730-734.

ПРИМЕНЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Химматалиев Дустназар Омонович
*доктор педагогических наук (DSc) профессор,
Чирчикский государственный педагогический университет, Узбекистан,*

Байгожина Жанар Манатбековна
*кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков,
Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева*

Темиров Куаныш Умирзакович
*кандидат педагогических наук, старший преподаватель,
Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева*

Аннотация: В статье обосновывается влияние информационных технологий на формирование современных инновационных образовательных технологий, описываются основные сущностные характеристики последних.

Ключевые слова: инновационные образовательные технологии, информационные технологии, обучение.

Abstract: The article explains the impact of information technology on the formation of modern innovative educational technologies, describes the basic intrinsic characteristics of the last.

Keywords: innovative educational technologies, information technology, learning.

Процесс развития информационных технологий затрагивает все сферы нашей жизни. Не является исключением образовательная система [4, с. 56]. Традиционные подходы, используемые в образовательном процессе, изменяются под влиянием интенсивной эволюции компьютерных технологий и усовершенствования технологий связи, в том числе Интернет-технологий. Активное внедрение интерактивных и информационно-коммуникационных технологий в различные сферы современной системы образования приобретает все более комплексный и масштабный характер. Полагаем, что результатом является повышение интереса к применению инновационных образовательных технологий.

В современных условиях инновации в обучении можно охарактеризовать как процесс развития и совершенствования педагогических технологий, приемов и средств, применяемых в образовании. Полагаем, что инновационную педагогическую деятельность необходимо рассматривать в качестве одного из ключевых компонентов образовательной деятельности и важнейшим показателем успешности учебных заведений. На практике инновационные образовательные технологии не всегда являются радикальными, уникальными технологиями, ранее не применяемыми в обучении. В некоторых случаях инновацией может выступать

использование уже известного метода с какими-либо модификациями, небольшими изменениями.

Считаем важным отметить, что применение инноваций в обучении не является гарантированным залогом успеха, обеспечивающим однозначные положительные результаты. Далеко не каждое нововведение является рациональным, иногда оно нарушает устоявшееся функционирование образовательной системы, создает затруднения как для педагогического состава, так и для обучающихся. Именно этим обусловлено сохранение традиционных методов образования, наряду с повсеместным применением интерактивных средств.

Проанализировав существующую педагогическую практику, можно выделить следующие виды инноваций в образовании:

- гипертекстовое представление информации;
- использование интерактивного оборудования, в том числе электронных досок;
- создание и демонстрация презентаций;
- применение технологий дистанционного образования;
- использование технологии видеоконференцсвязи;
- развитие интерактивных образовательных комплексов.

С нашей точки зрения, к современным инновационным технологиям относятся, прежде всего, методики как преподавания, так и обучения, направленные на использование интерактивных технологий, под которыми принято понимать совокупность средств и методов взаимодействия между преподавателем и обучающимися с помощью информационных технологий и интерактивного оборудования, целью которого является помощь в преобразовании информации общего характера в личные знания и умения [1].

На сегодняшний день достаточно широко распространены электронные доски, которые являются современным мультимедиа средством, обладающим всеми функциями традиционной учебной доски, но имеющим более широкие возможности. Преподаватель может не только представлять имеющийся у него материал по предмету, но и добавлять к нему комментарии. При этом имеется возможность сохранить изменения, внесенные во время проведения занятий. Кроме этого использование электронных досок предоставляет возможность мониторинга работы обучающихся. В результате применение интерактивной доски позволяет увеличить заинтересованность обучаемых, улучшить усвоение и запоминание учебного материала, предоставляет возможность для поиска дополнительной информации, что отражается на эффективности обучения.

Также большой интерес представляют электронные библиотечные ресурсы, позволяющие осуществлять качественный и эффективный доступ к любым информационным ресурсам, являющиеся основным источником предоставления материала для электронных учебников. В свою очередь, электронные учебники целесообразно рассматривать как мощную технологию, позволяющую хранить и передавать основной объем изучаемого материала, используя текстовое и графическое представление информации. По оценкам экспертов, организация индивидуальной работы с электронными учебниками обеспечивает более глубокое понимание и освоение материала [3, с. 40]. Использование электронных учебников в образовании, кроме улучшения восприятия, решает также вопрос обеспеченности обучаемых как основной, так и вспомогательной литературой.

Одной из прогрессивных технологий являются электронные образовательные комплексы, помогающие более наглядно и демонстративно представлять учебный материал, а также посредством интерактивного тестирования, проверять, насколько обучаемый освоил информацию по дисциплине. Наиболее эффективно применение электронных образовательных комплексов при создании следующих условий:

- обеспечение диалогового режима в процессе решений различных познавательных и исследовательских задач. Здесь затрагивается сразу два вопроса – общение с преподавателем и наличие познавательной информации, например, использование интересных формулировок задач, желательных имеющих практическое применение;

- создание встроенных справочников или организация доступа к таким ресурсам в коммуникационной среде. Это позволяет обучающимся самостоятельно получить дополнительную информацию по изучаемому материалу;

- обеспечение моделирования данных (предпочтительно в наглядной форме). С этой целью могут пригодиться системы графического представления данных, также пакеты математических расчетов, предлагающих мощное средство для моделирования и отслеживания процесса проведения исследований;

- возможность проведения оперативного и текущего тестирования на основе специального сформированного банка тестов. Также могут предлагаться индивидуальные задания и рекомендации по их выполнению. В результате с помощью электронного образовательного комплекса рекомендуется провести анализ результатов тестирования и разработать рекомендации по более глубокому изучению отдельных вопросов или разделов;

- наличие возможности прерывания и возобновления работы, что позволяет обучающимся самостоятельно определять интенсивность получения информации.

Некоторые виды инновационных технологий в образовании являются, как уже указывалось выше, модификацией ранее существующих технологий.

Примером выступает технология дистанционного образования [2]. Первоначальное понимание дистанционного образования с получением заданий индивидуально или по почте и общением с преподавателем только во время сессии модифицировалось вместе с развитием информационных технологий. Замена «пересылки» по почте передачей заданий с использованием сетевых структур была первым шагом в усовершенствовании. Разработка электронных образовательных комплексов намного улучшила ситуацию и упростила методику тестирования уровня

восприятия информации обучающимися. С появлением средств, обеспечивающих свободную видеосвязь с использованием сети Интернет, стало возможным решить проблему отсутствия диалога между студентом и преподавателем по причине их удаленности друг от друга.

Технология видеоконференций, которая активно используется в бизнесе для проведения совещаний с филиалами и диалогового режима работы с клиентами, послужила основой для организации дистанционных семинаров – вебинаров. Как известно, вебинар представляет собой виртуальную лекцию или семинар в синхронном режиме, позволяющий слушателям принимать активное участие в процессе обучения, задавая вопросы, комментируя услышанную информацию, общаясь со всеми участниками. Применение вебинары позволяет привлекать к процессу обучения и консультирования специалистов самого высокого уровня, что делает более доступным получение качественных знаний студентов, молодых ученых и всех заинтересованных специалистов. К участию в вебинаре предъявляются невысокие технические требования: необходимы компьютер с доступом в сеть Интернет; наличие оборудования для конференц-связи (микрофон, наушники, веб-камера), программное обеспечение для аудио и видеотрансляции.

Опишем процесс проведения вебинара с организационной точки зрения. Администратор назначает время проведения вебинара, осуществив его согласование с преподавателем и слушателями. Также он регистрирует участников и оповещает их в случае каких-либо изменений в режиме проведения вебинара. Преподаватель проводит запланированные лекции и семинары, организует онлайн-тестирование и т.п. Отметим, что у преподавателя есть возможность планировать и создавать свои мероприятия, используя личный кабинет. В личном кабинете размещается расписание мероприятий, список заданий, основные и дополнительные учебные материалы и т.д. Наряду с этим, преподавателю предоставляется возможность ведения статистики проведенных семинаров, сохранения видеозаписей и их правка. Возможно коллегиальное ведение вебинаров, то есть участие нескольких преподавателей. Кроме того, существует технология

предоставления единой ссылки на вебинар незарегистрированным пользователям (как для посещения, так и для просмотра материалов).

Итак, применение инновационных технологий в системе образования позволяет повысить интенсивность и качество обучения. При этом требуется изменение подхода к формированию учебного материала со стороны преподавателей. Кроме того, необходимо дополнительное обучение преподавателей, по своей специфике не работающих с компьютерами, причем в двух направлениях: изучение основ работы с компьютерной техникой и обучение основам использования информационных технологий для представления информации.

Литературы:

1. Архангельский Г.А., Работа 2.0: прорыв к свободному времени – М.: Манн, Иванов и Фербер. – 2010. – 192 с.
2. Колин К.К. Информатизация образования как фундаментальная проблема // Дистанционное образование. – 2012. – № 4. – С. 25-34.
3. Осипова О.П. Использование интерактивного оборудования в образовательном процессе // Интернет и образование. – 2009. – № 11.– С. 37-45
4. Соколова С.А. Использование инновационных технологий при подготовке студентов // Современная педагогика. – 2014. – № 11 (24). – С. 56-60.

**BOSHLANG'ICH TAYYORLOV BOSQICHIDAGI ERKIN
KURASHCHILARNI TEXNIK HARAKATLARGA O'RGATISHDA
ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH METODIKASI**

Karimjanov Tillaqo'zi Shavkatjon o'g'li
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email: tillakuzikarimconov@gmail.com](mailto:tillakuzikarimconov@gmail.com)

Аннотация: в статье рассматривается методика использования современных технологий для обучения техническим движениям борцов вольного стиля на этапе начальной подготовки. Использование видеоанализа, симуляторов и искусственного интеллекта в тренировочном процессе направлено на развитие технических навыков спортсменов. Результаты исследования подтвердили эффективность этого подхода, показав его важность в устранении технических ошибок и повышении интереса спортсменов к тренировкам. В качестве рекомендаций подчеркивается необходимость широкого применения инновационных подходов и индивидуализации тренировочного процесса для тренеров.

Annotation: this article explores the methodology of using modern technologies to teach technical movements to freestyle wrestlers during the initial preparation phase. The use of video analysis, simulators, and artificial intelligence in training is aimed at improving athletes' technical skills. The research results confirmed the effectiveness of this approach, highlighting its importance in correcting technical errors and increasing athletes' engagement in training. Recommendations emphasize the need for coaches to widely adopt innovative approaches and individualize the training process.

Ключевые слова: вольная борьба, начальная подготовка, технические движения, современные технологии, видеоанализ, симуляторы, искусственный интеллект, технические ошибки, инновационный подход, спортивное образование.

Keywords: freestyle wrestling, initial preparation, technical movements, modern technologies, video analysis, simulators, artificial intelligence, technical errors, innovative approach, sports education.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi kunda sportni rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish dolzarb masalalardan biriga aylangan. Bu, ayniqsa, erkin kurash kabi murakkab texnik harakatlarni talab qiluvchi sport turlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Boshlang'ich tayyorlov bosqichidagi sportchilarni o'rgatish jarayonida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish texnik xatolarni aniqlash, harakatlarni to'g'ri bajarishni o'rgatish va mashg'ulotlarni yanada samarali tashkil qilish imkoniyatini beradi.

Erkin kurash nafaqat sportchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirish, balki ularning texnik-taktik ko'nikmalarini shakllantirishda ham muhim o'rin tutadi. Ushbu sport turi sportchilarni tezkor qaror qabul qilish, muvozanatni saqlash va kuchni to'g'ri

taqsimlashga o'rgatadi. Shu bois, texnik harakatlarni mukammallashtirish uchun innovatsion yondashuv zarur.

Zamonaviy texnologiyalar, jumladan, video tahlil, simulyatorlar va sun'iy intellekt dasturlari sportchilarning texnik harakatlarini chuqur o'rganish va takomillashtirish imkonini yaratadi. Ushbu vositalar sport ta'limining an'anaviy metodlarini boyitib, mashg'ulotlarni interaktiv va qiziqarli shaklda tashkil etishga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4525-sonli qarori sport ta'limida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish uchun mustahkam huquqiy asos yaratdi. Ushbu qaror asosida murabbiylar va sportchilar uchun zamonaviy infratuzilma va texnologiyalarni joriy etish yo'lga qo'yildi [1].

Maqolaning maqsadi – boshlang'ich tayyorlov bosqichidagi erkin kurashchilarni texnik harakatlarga o'rgatishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish metodikasini ishlab chiqish va uning samaradorligini o'rganish. Vazifasi esa texnik harakatlarni takomillashtirishda innovatsion vositalarni qo'llashning amaliy va nazariy jihatlarini yoritishdan iborat.

Asosiy qism. Boshlang'ich tayyorlov bosqichida texnik harakatlarning ahamiyati. Boshlang'ich tayyorlov bosqichi sportchilarni kelgusida muvaffaqiyatli shakllantirishning muhim davridir. Aynan ushbu bosqichda sportchilarning texnik ko'nikmalarini o'zlashtirish qobiliyati shakllanadi va kelajakdagi natijalar uchun asos yaratiladi. Erkin kurash texnikasi o'ziga xos murakkabliklarga ega bo'lib, bu sportchilarni kuch, tezlik, muvozanat va moslashuvchanlik kabi jismoniy sifatlar asosida rivojlantirishni talab qiladi.

Boshlang'ich davrda texnik harakatlarni o'rgatishda aniq yondashuv talab qilinadi. Chunki yosh sportchilarning psixologik va fiziologik xususiyatlari ularda o'rganish qobiliyati yuqori darajada ekanligini ko'rsatadi. Texnik harakatlarni shakllantirish nafaqat sportda muvaffaqiyat qozonish uchun, balki sog'lom harakat koordinatsiyasini rivojlantirish uchun ham muhimdir. Shuningdek, murabbiylarning bilim va ko'nikmalari bu jarayonning samaradorligini belgilab beradi [4,7].

Zamonaviy texnologiyalarning o'rni va afzalliklari. Zamonaviy texnologiyalar sport mashg'ulotlarini samarali tashkil etishda inqilobiy yondashuvni ta'minlamoqda. Erkin kurashda video tahlil vositalari yordamida sportchilarning texnik harakatlarini qayd etish va tahlil qilish jarayonning aniqligini oshiradi. Masalan, texnik xatolarni aniqlash va ularga mos tavsiyalar berish orqali sportchilar tezroq natijaga erishadi.

Shuningdek, virtual simulyatorlar murabbiylarga o'quv jarayonini qiziqarli va interaktiv qilish imkonini beradi. Sun'iy intellekt esa harakatlarni avtomatik tahlil qilish, sportchilar uchun individual mashg'ulot rejalarini taklif etish orqali jarayonni optimallashtiradi. Ushbu texnologiyalar yordamida mashg'ulotlar nafaqat samarador,

balki yosh sportchilar uchun qiziqarli shaklga kiradi. Bu esa o'z navbatida, o'rganish jarayonini osonlashtiradi va texnik harakatlarning sifatini oshiradi [2,5].

Texnik harakatlarni o'rgatishning metodikasi. Boshlang'ich tayyorlov bosqichida texnik harakatlarni o'rgatish uch bosqichda amalga oshiriladi: tayyorgarlik, o'rgatish va mustahkamlash. Ushbu jarayonda texnologiyalardan foydalanish har bir bosqichni samarali tashkil etishga yordam beradi. Tayyorlov bosqichida video tahlil yordamida harakatlar namoyish qilinadi. O'rgatish bosqichida simulyatorlar va individual mashg'ulot rejasi asosida harakatlarni mashq qilish ta'minlanadi. Mustahkamlash bosqichida esa o'yin texnologiyalari orqali harakatlar mustahkamlanadi. Jadvalda bosqichlar va qo'llaniladigan texnologiyalar keltirilgan.

Texnik harakatlarni o'rgatishning metodikasi

1-jadval

Bosqich	Faoliyat turi	Qo'llaniladigan texnologiyalar
Tayyorlov	Harakatlar namoyishi	Video tahlil dasturlari
O'rgatish	Amaliy mashqlar	Simulyatorlar, sun'iy intellekt tizimlari
Mustahkamlash	Musobaqa va o'yin mashg'ulotlari	Interaktiv o'yin texnologiyalari

Eksperimental natijalar va tahlillar. Eksperiment davomida zamonaviy texnologiyalar qo'llangan holda o'tkazilgan mashg'ulotlar texnik harakatlarni rivojlantirishda sezilarli samaradorlikni ko'rsatdi. Tajriba guruhidagi boshlang'ich tayyorlov bosqichidagi erkin kurashchilar bilan video tahlil va simulyatorlar asosida individual mashg'ulotlar o'tkazildi. Shuningdek, sun'iy intellekt yordamida har bir sportchi uchun moslashtirilgan mashq rejasi tuzildi.

Tajriba natijalari shuni ko'rsatdiki, texnologiyalarni qo'llash sportchilarning texnik harakatlarni aniqlik bilan bajarish ko'nikmalarini 20% ga oshirdi. Harakatlar ketma-ketligini to'g'ri bajarish qobiliyati nazorat guruhiga nisbatan 25% ga yaxshilandi. Bu uslub nafaqat texnik xatolarni tezkorlik bilan tuzatish, balki sportchilarning qiziqishini oshirishda ham muhim rol o'ynadi.

Shu tariqa, tajriba zamonaviy texnologiyalar asosidagi metodikaning samaradorligini va uning sportchilarni rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqladi.

XULOSA

Boshlang'ich tayyorlov bosqichidagi erkin kurashchilarni texnik harakatlarga o'rgatishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Maqolada keltirilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, video tahlil, simulyatorlar va sun'iy intellekt yordamida tuzilgan mashg'ulot dasturlari

sportchilarning texnik harakatlarni tez va sifatli o'zlashtirishiga yordam beradi. Eksperiment davomida tajriba guruhi nazorat guruhiga nisbatan aniq va sifatli harakatlarni bajarishda 20-25% yuqori natijaga erishgani ushbu yondashuvning samaradorligini tasdiqladi.

Shuningdek, texnologiyalardan foydalanish sportchilarning texnik xatolarini aniqlash va ularga tezkorlik bilan tuzatish bo'yicha tavsiyalar berishga imkon yaratadi. Bu usul yosh sportchilarning o'quv jarayoniga bo'lgan qiziqishini oshirishda ham muhim ahamiyat kasb etdi.

Tavsiya sifatida, murabbiylar zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirishlari va mashg'ulotlarni individual yondashuv asosida tashkil etishlari lozim. Kelgusida sport mashg'ulotlarida virtual simulyatorlar va interaktiv o'yin texnologiyalarini kengroq joriy etish bo'yicha tadqiqotlar o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy texnologiyalar sportchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga asos yaratib, ularni raqobatbardosh va yuqori natijalarga erishuvchan etib tarbiyalaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-noyabrdagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4525-sonli qarori

2. Azizov S. V., Mahmudjonov A. A., Oripov A. F. SPRINTERLARNI TAYYORLASHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI //Экономика и социум. – 2024. – №. 6-2 (121). – С. 85-90.

3. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 755-759.

4. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 735-739.

5. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 751-754.

6. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – С. 730-734.

STUDYING THE FUNCTIONAL STATE OF THE RESPIRATORY ORGANS OF SCHOOL CHILDREN DURING PHYSICAL EDUCATION CLASSES

G.S.Saylobidinova

Namangan state pedagogical institute, master's student

[Email: gulshodasaylobidinova@gmail.com](mailto:gulshodasaylobidinova@gmail.com)

Annotation: *this article explores the study and enhancement of the functional state of the respiratory system in schoolchildren during physical education lessons. The research results indicate that breathing exercises and physical activities positively impact students' respiratory systems. Methods for improving the functional state of the respiratory organs, including specialized breathing exercises, breathing rhythm control, and optimal physical loads, are discussed. This approach contributes not only to the improvement of the respiratory system but also to the overall physical development of students.*

Keywords: *physical education, respiratory organs, functional state, schoolchildren, physical exercises, breathing exercises, breathing rhythm, vital lung capacity, diagnostic methods, physical development.*

Аннотация: *в статье рассматривается исследование и развитие функционального состояния органов дыхания у школьников в процессе уроков физической культуры. Результаты исследования показали положительное влияние дыхательных упражнений и физических нагрузок на дыхательную систему учащихся. Обсуждаются методы улучшения функционального состояния органов дыхания с использованием специальных дыхательных упражнений, контроля ритма дыхания и оптимальных физических нагрузок. Представленный подход способствует не только улучшению работы дыхательной системы, но и общему физическому развитию учащихся.*

Ключевые слова: *Физическая культура, органы дыхания, функциональное состояние, школьники, физические упражнения, дыхательные упражнения, ритм дыхания, жизненная ёмкость лёгких, диагностические методы, физическое развитие.*

Introduction

The respiratory system plays a crucial role in ensuring the proper functioning of the body by facilitating the exchange of oxygen and carbon dioxide. For schoolchildren, the functional state of the respiratory system is especially important as it directly affects physical performance and overall health. Improving the functional state of the respiratory system can contribute to better physical development, endurance, and well-being. Physical education classes are an effective means of enhancing the respiratory system's efficiency. These classes involve various exercises that promote better oxygen delivery and waste elimination, ultimately contributing to the improvement of respiratory health. This article explores the role of physical education in enhancing the respiratory system of

schoolchildren, focusing on the physiological impact of physical exercises, particularly aerobic and anaerobic exercises, as well as specific breathing techniques.

A presidential decree issued on April 5, 2023, "Measures to improve physical education and health care in school education," emphasizes the importance of physical education in promoting overall health and well-being. This decree also highlights the need to incorporate specific exercises aimed at improving the respiratory system within the school curriculum [1].

Main Body. Physiological Characteristics of the Respiratory System. The respiratory system is responsible for the exchange of gases between the body and the environment. It includes the airways, lungs, and diaphragm, which work together to ensure the intake of oxygen and the expulsion of carbon dioxide. The efficiency of the respiratory system depends on factors such as lung capacity, the flexibility of the diaphragm, and the rate of breathing. For schoolchildren, developing a strong and efficient respiratory system is crucial for overall physical development. Physical exercises, especially aerobic activities, significantly contribute to improving the depth and efficiency of the breath, increasing oxygen intake, and enhancing overall respiratory health.

Physical Education and the Respiratory System. Physical education classes offer a variety of exercises that positively impact the respiratory system. Aerobic exercises such as running, swimming, and cycling help to increase lung capacity, improve the efficiency of oxygen transport, and regulate breathing patterns. These exercises also stimulate the production of red blood cells, which are responsible for transporting oxygen throughout the body. Anaerobic exercises, which focus on strength and power, enhance respiratory endurance by improving the ability of the lungs to sustain higher levels of physical exertion. Breathing exercises, specifically designed to strengthen the diaphragm and increase lung volume, are essential for improving breathing techniques and boosting respiratory function. Regular participation in physical education classes helps schoolchildren build respiratory strength and increase overall endurance, thereby improving their physical health and performance [2].

Developing the Respiratory System in School Physical Education Classes. Incorporating respiratory exercises into physical education lessons is essential for the development of the respiratory system in schoolchildren. Aerobic exercises such as running and swimming help to improve the efficiency of the respiratory system by increasing the depth of breathing and improving lung capacity.

Types of Exercises and Their Physiological Impact on Respiratory Function

Exercise Type	Purpose	Physiological Impact
Running (aerobic)	Improve respiratory efficiency	Enhances oxygen delivery and regulates breathing patterns
Swimming (aerobic)	Improve breathing and lung capacity	Increases lung volume and improves respiratory function
Breathing Exercises	Strengthen breathing techniques	Increases diaphragm strength, improves air exchange in the lungs
Anaerobic Exercises	Enhance respiratory endurance	Increases the ability to maintain high-intensity activity for longer periods

Conclusion

Physical education plays a significant role in improving the functional state of the respiratory system of schoolchildren. The respiratory system's proper functioning is vital for physical health and performance. Aerobic and anaerobic exercises, along with breathing techniques, help to enhance lung capacity, increase oxygen intake, and improve endurance. Regular physical activity not only benefits the respiratory system but also contributes to overall physical and mental well-being. By integrating exercises aimed at developing the respiratory system into the physical education curriculum, educators can foster better health outcomes and enhance the overall physical development of schoolchildren.

REFERENCE

1. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan No. PQ-4125, dated January 24, 2019, "On Measures to Develop Physical Education and Sports in the Republic of Uzbekistan"
2. Makhmudovich, G. A. (2024). THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES. INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY, 730-734.
3. Muxtorjon o'g'li, I. A., Doston No'monjon o'g, E., & Abduvoxid o'g'li, M. A. (2024). STOL TENNISI BILAN SHUG'ULLANUVCHI O'SMIRLARNING HARAKAT FAOLLIGINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 2(22), 398-402.
4. Luqmonov, I. B. (2022). KARATE SPORT TO'GARAKLARINING UMUMTA'LIM MAKTABLARI O'QUVCHILARINING JISMONIY TAYYORGARLIGIGA TA'SIRI. INTERNATIONAL CONFERENCE ON LEARNING AND TEACHING, 1(9), 166-170.

JAMIYATDA KO'RISHDA NUQSONLARI BO'LGAN SHAXSLARNI QO'LLAB-QUVVATLASHNING AHAMIYATI VA YONDASHUVLARI

Umaraliyeva Dilshoda Turob qizi
Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti, Pedagogika fakulteti
Tiflopedagogika yo'nalishi, 1-bosqich talabasi
umaraliyevadilshoda@gmail.com
+998939113905

Annotatsiya: Mazkur maqolada ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlashning jamiyatda dolzarbligi, texnologik yondashuvlar va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning samaradorligi ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda O'zbekistondagi mavjud holatlar tahlil qilinib, xalqaro tajribalarga asoslangan yechimlar taklif etiladi. Xususan, inklyuziv ta'lim, maxsus texnologiyalar va davlat tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy munosabatlarni o'zgartirish va texnologiyalardan keng foydalanish ushbu shaxslarning hayot sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi.

Kalit so'zlar: Inklyuziv ta'lim, zaif ko'ruvchi shaxslar, ovozli yordamchilar, ixtisoslashgan markazlar, do'stlar tizimi

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-avgustdagi F-5006-son farmoyishi bilan tashkil etilgan Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirishga qaratilgan takliflarni tayyorlash bo'yicha [komissiya](#) tomonidan nogironlikni barvaqt aniqlash va oldini olish, nogironligi bo'lgan shaxslarga tibbiy-ijtimoiy yordam ko'rsatish, ularni kasbga o'qitish va ishga joylashtirish sohasidagi ishlarning ahvoli kompleks va chuqur o'rganildi. Dunyo bo'ylab ko'rish nuqsonlari keng tarqalgan global muammo hisoblanadi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, taxminan 39 million kishi ko'rlikdan aziyat chekadi, 246 milliondan ortiq odam esa turli darajadagi ko'rish qobiliyatining buzilishlariga ega. Ko'rish qobiliyatining yo'qolishi yoki pasayishi nafaqat shaxsning hayot sifatiga, balki ularning jamiyatdagi ishtirokiga ham salbiy ta'sir qiladi. Bunday shaxslar uchun inklyuziya va qo'llab-quvvatlash masalasi global miqyosda dolzarb bo'lib qolmoqda. Ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslar ko'pincha bir qator muammolarga duch keladilar:

- **Ta'limga ega bo'lishdagi qiyinchiliklar:** Ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi shaxslar uchun moslashtirilgan ta'lim tizimlarining cheklanganligi. Masalan, Braille yozuvi bilan yozilgan kitoblar va boshqa maxsus materiallarning yetishmasligi.

- **Ish topishdagi cheklovlar:** Ish beruvchilar orasida nogiron shaxslarni ishga olishga tayyorlik darajasi past bo'lib, moslashtirilgan ish o'rinlarining yo'qligi sezilmoqda.

• **Ijtimoiy inklyuziyaning yetarli emasligi:** Ko‘rish nuqsoniga ega shaxslar ko‘pincha jamiyat tomonidan noto‘g‘ri qabul qilinadi yoki diskriminatsiyaga uchraydi. Texnologiyaning rivojlanishi ushbu shaxslar uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Ovozli yordamchilar, maxsus mobil ilovalar va Braille displeylari kabi texnologiyalar yordamida ular ko‘proq mustaqillikka erishmoqda. Shunga qaramay, bu texnologiyalardan foydalanish imkoniyati barcha mamlakatlarda bir xil emas. Masalan, rivojlanayotgan davlatlarda bunday vositalar keng tarqalmagan yoki moliyaviy jihatdan qimmat bo‘lib, aholining ko‘pchilik qismi uchun qiyinchilik tug‘diradi.

O‘zbekistonda holat: O‘zbekistonda ko‘rish nuqsonlari bo‘lgan shaxslar uchun bir qancha davlat dasturlari va nodavlat tashabbuslari mavjud. 2023-yilda qabul qilingan nogiron shaxslarni qo‘llab-quvvatlash to‘g‘risidagi Prezident qarori ushbu yo‘nalishda muhim qadam bo‘ldi. Qaror doirasida maxsus ehtiyojli bolalar uchun inklusiv ta‘limni rivojlantirish, ijtimoiy xizmatlarni kengaytirish va nogiron shaxslarning mehnat bozorida ishtirokini oshirish ko‘zda tutilgan. Biroq, ushbu dasturning to‘laqonli amalga oshirilishi uchun qator muammolar hal qilinishi lozim:

- Infratuzilmaning yetarli darajada moslashtirilmagani.
- Ta‘lim sohasidagi maxsus dasturlarning cheklanganligi.
- Jamoatchilikda inklyuziya haqida xabardorlikning past darajasi.

Tadqiqotning dolzarbligi va maqsadi:

Ko‘rish nuqsonlari bo‘lgan shaxslarni qo‘llab-quvvatlash faqat ularning hayot sifatini oshirish bilan cheklanmaydi. Bu jarayon butun jamiyat rivojlanishi uchun ham muhimdir, chunki bunday shaxslar jamiyatning to‘laqonli a‘zosi sifatida qabul qilinganda, ularning bilim va ko‘nikmalari umumiy taraqqiyotga hissa qo‘shadi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi — ko‘rish nuqsonlari bo‘lgan shaxslarning ijtimoiy hayotga integratsiyasi uchun samarali yondashuvlarni tahlil qilish va ularni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amaliy takliflar berishdan iborat. [1]

Tadqiqotda qo‘llanilgan usullar:

So‘rovnoma:

- O‘zbekistonning beshta viloyatida yashovchi 50 nafar ko‘rish nuqsoniga ega shaxs va ularning oila a‘zolari o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazildi.
- Savollar ijtimoiy hayotda uchrayotgan qiyinchiliklar, texnologik yordam va jamiyatning munosabati haqida edi.

Kuzatish:

- Maxsus ixtisoslashgan markazlar, nogironlar uchun mo‘ljallangan ish o‘rinlari va ta‘lim muassasalaridagi sharoitlar bevosita kuzatildi.
- Kuzatish davomida ularning ehtiyojlariga moslashtirilgan texnologiya va infratuzilma imkoniyatlari o‘rganildi. [2]

Natijalar:

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratishimiz lozim:

- Respondentlarning 58% ijtimoiy diskriminatsiyaga uchraganini ta'kidladi.
- Jamiyatda nogironlikka nisbatan stereotiplar keng tarqalgan.

Texnologik yordam vositalari:

- 72% respondent ovozli kitoblar va maxsus dasturlar ularga mustaqil yashashga yordam berganini ta'kidladi.
- Braille yozuvi ishlatilishi, ammo cheklangan miqyosda.

Ta'lim va ish imkoniyatlari:

- Ta'lim olishda imkoniyatlarning cheklanganligi respondentlarning 64% tomonidan ko'rsatib o'tildi.
- Ish joylarida moslashtirilgan infratuzilma faqat ayrim hollarda mavjud.

Davlat dasturlari samaradorligi:

- Respondentlarning faqat 38% davlat dasturlaridan foydalanganini ma'lum qildi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalar chiqarildi:

1. Texnologiyalarni kengaytirish:

- Ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslar uchun maxsus texnologiyalar (masalan, ovozli yordamchi qurilmalar, Braille printerlar) keng tarqalishi zarur.
- Mahalliy dasturchilar va davlatning hamkorlikdagi ishlari ushbu texnologiyalarni yanada qulay qilishga yordam beradi.

2. Inklyuziv ta'limni rivojlantirish:

- Maxsus ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan maktablar va o'quv dasturlarni rivojlantirish lozim.
- O'qituvchilarni tiflopedagogika bo'yicha qayta tayyorlash zarur.

3. Jamoatchilikni xabardor qilish:

- Nogironligi bo'lgan shaxslarning jamiyatda muammosiz integratsiyasi uchun ommaviy axborot vositalarida inklyuziya haqida ma'lumot berish va ijtimoiy reklama kampaniyalarini tashkil qilish muhim.

4. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash:

- Jamiyatda ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslar uchun maxsus dasturlarni moliyalashtirishni oshirish zarur.
- Ishga joylashish imkoniyatlarini yaxshilash uchun davlat va xususiy sektorda kvotalar joriy etilishi kerak.

5. Davlat va xususiy hamkorlikni kuchaytirish:

- Ish o'rinlarini moslashtirish va kvotalar tizimini samarali ishlashni ta'minlash

6. Ko'rishida muammosi bo'lgan o'quvchilar hamda ularning ota-onalariga ko'rsatiladigan faoliyat turlari:[3]

Namuna sifatida ko'rsatish faoliyati. Bu faoliyat jarayonida yutuqlarga erishgan va barcha taniydigan o'rnak bo'ladigan ko'rishida muammosi bo'lgan shaxslarni taklif

qiling (ehtimol, sog'lom o'quvchilarga namuna bo'laoladigan ideal shaxs ham bo'lishi mumkin). Ular ushbu hayot yo'lida qanday to'siqlarga duch kelganligi 115ooris uchragan to'siqlardan qanday qilib yengib o'tish yo'llari haqida suhbatlashiladi.

Qo'llab-quvvatlash faoliyati. Doim esda tutishimiz lozimki, ko'rish qobiliyati buzilgan bolalar boshqa bolalar bilan bir xil ekanligi, faqat ularda biroz ko'rish qobiliyatida muammo bo'lishi mumkin. Shuning uchun doim ko'rish qobiliyati zaif bolalarni ajratib ko'rsatishda ularni boshqalardan farq qilishdan qochishingiz kerak. Barcha bolalar singari, ko'rish qobiliyati zaif bolalar ham maqtov va rag'batlantirishni yaxshi ko'rishadi. O'qituvchi ularni qadrlashi va hurmat qilishiga ishonishlari kerak. Ular muayyan ko'nikmalarni o'rganishlari va asbob-uskunalar, materiallardan foydalanishlari uchun qo'shimcha vositalardan foydalanishi mumkin. Shuningdek, to'liq ko'radigan o'quvchilarga qaraganda, ba'zi mashg'ulotlarni qiyinroq deb bilishlari mumkin. Masalan, o'qish, yozish va maktabda harakat qilish jarayonida. Shuning uchun ko'rish qobiliyati buzilgan bolalarni kerakli turdagi va darajadagi yordam bilan ta'minlash muhimdir.

Do'stlar tizimini o'rnatish. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bola birinchi marta maktabga borganda o'zini qo'rqib, sarosimaga tushib, yolg'iz his qilishi mumkin. Agar siz o'z sinfingizda "Do'stlar" tizimini o'rnatasangiz, bu ularning o'zini yaxshi his qilishiga yordam beradi. Masalan, ular 115ooris maktab atrofida ko'rsatishlari, bolaga maktab jadvalini tushuntirishlari, bolaga ishlarida yordam berishlari, tanaffus va tushlik paytida bola bilan birga bo'lishlari mumkin. Shu orqali o'quvchini maktabda o'zini erkin tutadi va o'ziga ishonadi. Bu munosabatni faqat ko'rishda muammosi bo'lgan o'quvchi uchun emas balki sinfdagi har qanday o'quvchi uchun ham do'stlik tizimini yaratishingiz mumkin. Maktabda bolalarni himoya qilish tizimini yarating.

Maktabda bolalarni himoya qilish tizimini yarating.

Har bir dars jarayonida kattalashtirilgan yirik shirftdagi tarqatma materiallar hamda ranglardan foydalanishga alohida ahamiyat berilishi lozim. Ya'ni to'q qizil rangdan foydalanmaslik, iloji boricha sariq rangdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar ko'rish qobiliyatining yetishmasligi tufayli turli xil zo'ravonliklarga duchor bo'lishi mumkin. Ayniqsa, ko'rishda muammosi bo'lgan qizlar salbiy gender munosabati tufayli zo'ravonlikka moyil bo'lishi kuzatishlar natijasida aniqlangan. Shuning uchun biz maktablarda bolalarni himoya qilish tizimini ta'minlashingiz kerak. Bu jarayonda maktab psixologi hamda ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha maktab direktori faol ishlar olib boradi. Maktabga chiqqandan keyin ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar o'quv dasturini o'zlashtirishi uchun o'zlarining 115ooris bo'lmagan sezgilaridan (eshitish, teri-taktil, hidlash) foydalanish imkoniyati paydo bo'ladi. Ko'rish qobiliyati past bo'lgan bolalar o'zlarining qoldiq ko'rish qobiliyatidan to'g'ri foydalanish imkoniyatlarini ham ishga solidi. Masalan, agar ular doska yonida o'tirsa va o'qituvchi doskaga katta aniq harflar bilan yozsa, ularga doskani o'qish osonroq bo'ladi. Ko'zi ojiz bolalar, masalan, brayl alifbosini o'qish va yozishni o'rganish uchun

mutaxassis yordamiga muhtoj bo'lad. Ko'rishda nuqsoni bo'lgan bolalar qulay muhitda o'qishlari kerak. Ular xavfsiz harakatlana olashi ya'ni, o'yin maydonchalarida hech qanday ortiqcha yotgan narsalar bo'lmasligi lozim. [4]

Xulosa:

Ko'rish nuqsonlari bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash — bu insonparvarlik va inklyuziv jamiyatni shakllantirishning muhim bosqichidir. Ushbu maqola natijalari ko'rsatadiki:

- Ijtimoiy munosabatlarni o'zgartirish va stereotiplarni bartaraf etish zarur.
- Texnologiyalarni keng joriy qilish hayot sifatini oshiradi.
- Davlat va xususiy 116ooris o'rtasida samarali hamkorlik jamiyatda inklyuziyani ta'minlashga yordam beradi.

Yurtimizda kundan kunga ta'lim sohasiga juda ham katta e'tibor berilmoqda. Shular qatorida alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar ta'limi ham chetda qolib ketgani yo'q. 2021-2022-o'quv yilidan yoshlab umumta'lim maktablarida inklyuziv ta'lim joriy qilinib alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarni ham qamrab olinayotganligi buning yaqqol dalilidir. Bunday bolalar orasida ko'rishda muammosi bo'lgan bolalar eng qiziqarli va o'zgacha yo'nalish hisoblanadi. Chunki ular sog'lom o'quvchilar ilg'ay olmaydigan tovushlarni, nozik qirralarni mayda qo'l motorikalarini his qilaolishadi. Ushbu bolalarni oiladan boshlab toki ijtimoiy hayotga qo'shib ketguniga qadar ularga har tomonlama qo'llab-quvvatlash kabi vazifalarni bajaradi. Ularni sayrga chiqishi, jamoat joylarida tor yo'laklarda ham maktab ichida faol harakatlanishi uchun ularga tushuntirish ishlarini olib 116oorish otaonalariga tushuntirish ishlarini olib 116oorish zarur. Ushbu qo'llanmada orqali inklyuziv ta'lim orqali ko'rishda muammosi bo'lgan bolalarning ota-onalari va keng jamoatchilik orasida sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirish hamda turli xil zo'ravonlikni oldini olish maqsad qilib olingan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-avgustdagi F-5006-son farmoni
2. Abdullayeva. D. Nogironligi bo'lgan shaxslar bilan ishlash metodikasi (2020)
3. Rasulov. M. O'zbekiston maktablarida maxsus ta'lim tizimini takomillashtirish (2020)
4. S. Mo'minov. Ko'rishda muammosi bo'lgan bolalarning ijtimoiy hayotga moslashishida oilaning roli. (2022)

YENGIL ATLETIKA SPORT TURI ORQALI IMKONIYATI CHEKLANGAN 1-4-SINF O'QUVCHILARINI JISMONIY SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH

Abduraxmonova Xurshida Abdujabborovna
Namangan davlat pedagogika instituti, magistr
[Email:abduraxmonovaxurshida98@gmail.com](mailto:abduraxmonovaxurshida98@gmail.com)

Аннотация: в данной статье исследуется роль легкой атлетики в развитии физических качеств учащихся 1-4 классов с ограниченными возможностями. Рассматривается важность занятий легкой атлетикой для физического развития учащихся, а также педагогические подходы к организации тренировочного процесса. Экспериментальные результаты показывают, что индивидуальная адаптация упражнений и учет физических возможностей учащихся позволяют достичь высоких результатов в развитии выносливости, скорости, силы и координации. Исследование подтверждает, что занятия легкой атлетикой способствуют улучшению физических качеств и психоэмоционального состояния детей.

Annotation: this article examines the role of athletics in developing the physical qualities of 1st-4th grade students with disabilities. It explores the significance of athletics in physical development and the pedagogical approaches to organizing training sessions. Experimental results demonstrate that individualized exercise adaptations and consideration of students' physical capabilities lead to significant improvements in endurance, speed, strength, and coordination. The research confirms that athletics training enhances students' physical qualities and emotional well-being.

Ключевые слова: ограниченные возможности, легкая атлетика, физические качества, педагогический подход, выносливость, скорость, сила, координация, физическое развитие.

Keywords: students with disabilities, athletics, physical qualities, pedagogical approaches, endurance, speed, strength, coordination, physical development.

KIRISH

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda imkoniyati cheklangan o'quvchilarning jismoniy tarbiyasi bo'yicha olib borilayotgan ilmiy izlanishlar va amaliy ishlar ularning jamiyatga moslashishini ta'minlash, sog'lom turmush tarzini o'rganish, shuningdek, turli jismoniy sifatlarini rivojlantirishni ko'zda tutadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning jismoniy rivojlanishi ularning umumiy hayot faoliyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, jismoniy tarbiya faoliyatida yangi, samarali va individual yondashuvlar zarur. Yengil atletika sport turi, o'zining oddiyligi va moslashuvchanligi bilan imkoniyati cheklangan o'quvchilarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu sport turi yordamida o'quvchilarning kuch, tezlik, chidamlilik va muvozanat kabi jismoniy sifatlarini rivojlantirish, ularning ruhiy holatini mustahkamlash mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2017-yil 15-maydagi "Imkoniyati cheklangan fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori qabul qilindi. Ushbu hujjat doirasida imkoniyati cheklangan shaxslarning sport mashg'ulotlariga keng jalb etilishi, ularning jismoniy tarbiyasini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, yengil atletika kabi sport turlari yordamida bolalarning jismoniy va ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilmoqda [1].

Maqolaning maqsadi – imkoniyati cheklangan 1-4-sinf o'quvchilarining jismoniy sifatlarini rivojlantirishda yengil atletika sportining o'rnini aniqlash, ushbu yo'nalishdagi pedagogik yondashuvlarni tavsiya qilishdir. Vazifalar esa o'quvchilarni yengil atletika orqali rivojlantirishning samarali metodlarini ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etishdir.

Asosiy qism. Imkoniyati cheklangan 1-4-sinf o'quvchilarning jismoniy rivojlanishi xususiyatlari. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning jismoniy rivojlanishi, asosan, ularning maxsus ehtiyojlarini inobatga olgan holda tashkil etilishi zarur. 1-4-sinf o'quvchilari yoshining o'ziga xos xususiyatlari va jismoniy salohiyatining pastligi, turli jismoniy mashqlarni bajarishda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Bu yosh guruhida o'quvchilarning muskullarining kuchayishi, koordinatsiya, tezlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarining rivojlanishi alohida ahamiyatga ega. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun jismoniy mashqlarni individual tarzda moslashtirish, ularning ehtiyojlariga qarab rejalashtirish lozim. Jismoniy mashqlar bolalarning umumiy jismoniy rivojlanishini, ruhiy va psixologik holatini yaxshilashga yordam beradi, shu bilan birga, ular o'zlarini jamiyatda ko'proq o'zlarini ishonchli his qilishadi.

Yengil atletika mashg'ulotlarining jismoniy sifatlarni rivojlantirishdagi roli. Yengil atletika sport turi – yugurish, sakrash, uloqtirish kabi oddiy va samarali mashqlar orqali imkoniyati cheklangan o'quvchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Yugurish mashqlari tezlikni oshirish, chidamlilikni kuchaytirish, turli masofalarda o'quvchilarning energiya sarfini boshqarish uchun juda samarali usuldir. Sakrash va uloqtirish mashqlari esa o'quvchilarning kuchini va muvozanatini rivojlantirishga yordam beradi. Yengil atletika mashg'ulotlari orqali nafaqat jismoniy rivojlanish, balki o'quvchilarning psixologik barqarorligi, o'ziga bo'lgan ishonchi ham ortadi. Mashg'ulotlar maxsus dasturlar asosida, imkoniyatlaridan kelib chiqib, individual yondashuvni hisobga olib tashkil etiladi, bu esa o'quvchilarning maksimal samaraga erishishiga yordam beradi [2,5].

Pedagogik yondashuvlar va mashg'ulotlarning tashkil etilishi. Imkoniyati cheklangan o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillardan biri – mashg'ulotlar tashkil etilishining to'g'ri pedagogik yondashuvi. Yengil atletika mashg'ulotlari uchun individual yondashuvlar va differentsial ta'lim metodlari qo'llaniladi. Bu metodlar o'quvchilarning jismoniy salohiyatiga qarab, mashqlarni moslashtirish va ularga qiyinchilik darajasiga mos ravishda taklif qilishni anglatadi.

Mashg'ulotlar o'quvchilarning yoshiga, jismoniy imkoniyatlariga qarab, dastur asosida olib boriladi. Ularning samarali bo'lishi uchun har bir o'quvchiga individual rivojlanish rejasi tayyorlanadi [2,4].

Yengil atletika mashg'ulotlarini tashkil etilishi

1-jadval

Mashq turi	Maqsad	Mashg'ulot davomiyligi	Yondashuv
Yugurish	Tezlikni oshirish	10-15 daqiqa	Individual tezlikni oshirish
Sakrash	Kuch va muvozanatni rivojlantirish	8-10 daqiqa	O'quvchining imkoniyatiga qarab
Uloqtirish	Kuch va koordinatsiyani oshirish	10-12 daqiqa	Mashqni bosqichma-bosqich bajarish
Chidamli yugurish	Chidamlilikni oshirish	15-20 daqiqa	Yengil intensivlik bilan

Eksperimental natijalar. Yengil atletika mashg'ulotlari o'tkazilgandan so'ng, o'quvchilarning jismoniy sifatlarida sezilarli o'zgarishlar kuzatildi. Eksperiment davomida, o'quvchilarning chidamliligi, tezligi, kuchi va muvozanati yaxshilandi. Mashg'ulotlar har bir o'quvchining individual xususiyatlariga moslashtirilib, ularning jismoniy imkoniyatlari ortdi. Statistika tahlillari asosida, mashg'ulotlarning samaradorligi isbotlandi. Eksperiment natijalari shuni ko'rsatadiki, yengil atletika mashqlarini tizimli va moslashtirilgan tarzda o'tkazish imkoniyati cheklangan o'quvchilarning jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularning jamiyatga moslashuvini yaxshilaydi.

XULOSA

Yengil atletika sport turi imkoniyati cheklangan 1-4-sinf o'quvchilarining jismoniy sifatlarini rivojlantirishda samarali va muhim rol o'ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, yengil atletika mashg'ulotlari orqali o'quvchilarning tezlik, chidamlilik, kuch va muvozanat kabi jismoniy ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi. Mashg'ulotlar individual yondashuv asosida, har bir o'quvchining ehtiyojlari va jismoniy imkoniyatlari hisobga olinib o'tkazilishi zarur. Eksperimental ishlar natijalari, yengil atletika mashqlarining samarali tashkil etilishi jismoniy sifatlarni rivojlantirish bilan birga, o'quvchilarning ruhiy holatini ham mustahkamlashini tasdiqladi. Shu sababli, imkoniyati cheklangan o'quvchilarni yengil atletika orqali jismoniy tarbiya qilishning

pedagogik ahamiyati katta. Kelajakda ushbu sohada qo‘shimcha ilmiy tadqiqotlar olib borish va yangi metodikalar ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2017-yil 15-maydagi “Imkoniyati cheklangan fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini ta’minlash bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori

2. Mahmudjonov A. A., Izatullayev A. M., Ergashaliyev D. N. THE IMPORTANCE OF GENERAL PHYSICAL FITNESS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS TRAINING IN PRIVATE SCHOOLS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 755-759.

3. Makhmudovich G. A. et al. METHODS OF MONITORING THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF HIGH SCHOOL STUDENTS THROUGH GYMNASTICS //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 735-739.

4. Jo‘rayev T. T., Mahmudjonov A. A., Shamsitdinova M. F. THE EFFECTIVENESS OF USING NATIONAL ACTION GAMES IN DEVELOPING SPORTS ELEMENTS //MASTERS. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 29-33.

5. Makhmudovich G. A. et al. MOVEMENT SKILLS OF YOUNG GYMNASTS AND THE LAWS OF ITS FORMATION //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 751-754.

6. Makhmudovich G. A. et al. THE IMPORTANCE OF SPECIAL METHODS IN INCREASING THE EFFICIENCY OF SPORTS EXERCISES //INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY. – 2024. – C. 730-734.

THE NEED TO CREATE ELECTRONIC RESOURCES IN THE SUBJECT OF "INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND SYSTEMS IN ECONOMICS" AND INTRODUCE THEM INTO THE EDUCATIONAL PROCESS

Abdinabiev Alisher Abdushukurovich

*Teacher of the Department of "Digital Economics and Information
Technologies" of the Samarkand Branch of Tashkent State University of Economics*

Annotation. *This article presents the advantages of Information Communication Technologies in the field of effectiveness, types of computer imitation models, teaching methods, new knowledge and skills of the application of computer-based modeling technology to the educational process of today's Science "ICT and systems in Economics".*

Keywords: *information and communication technologies, mass media, computer technologies, modeling technologies.*

INTRODUCTION.

In order to improve the system of organizing the educational and training process in higher educational institutions around the world, research is being conducted on the creation and implementation of computer simulation models, multimedia electronic resources, and virtual educational technologies. The use of modern information and communication technologies and pedagogical technologies for teaching the subject "ICT and systems in economics" serves to develop their creative abilities, increase logical thinking, and improve the theoretical, methodological, and methodological foundations of systematization of teaching.

Computer-based modeling technology leads to a high level of quality of the educational process. With the help of technical means, it is possible to increase the volume of educational materials provided to students and to introduce modern scientific achievements. Until recently, film and television as technical teaching tools were considered a great achievement in the education system. However, currently, computer-based modeling is gaining importance in the educational process. Similarly, computer-based simulation modeling is of great importance in the education system. From the point of view of implementation, computer-based modeling and imitation modeling perform similar tasks. That is, the manifestation of the internal and external properties of the object (the educational process is being considered) is demonstrated through imitation.

MAIN PART.

The modeling method is currently widely used in the creation of virtual reality, virtual laboratories. A model (lat. modulus - measure, standard) is an image or sample of an object or system of objects. For example, a model of the Earth is a globe, a model of the sky and stars in it is a planetarium screen.

The approximate nature of a model can be manifested in various ways. For example, the accuracy of the instruments used during the experiment affects the accuracy of the result obtained. From this point of view, modeling is the study of objects of knowledge, complex processes and various types of models, the creation and study of models of various processes, phenomena and reality.

As a result of studying the world around us, inaccurate and incomplete information can be obtained. However, this does not prevent us from flying into space, unraveling the secrets of the atomic nucleus, mastering the laws of the development of society, etc. On their basis, a model of the phenomenon and process being studied is created. The model should reflect their properties as fully as possible.

Depending on the means of selection, models are divided into abstract, physical and other groups [3].

Abstract models include mathematical, mathematical-logical and similar models. Physical models include scaled-down models, various devices and devices, simulators, etc. Let's briefly get acquainted with the content of the models.

1. Physical model. Models that are similar in nature and geometric structure to the original of the process being investigated, but differ in quantity (size, speed, scale), for example, models of airplanes, ships, cars, trains, hydroelectric power plants, etc. are examples of physical models.

2. Mathematical models consist of mathematical and logical-mathematical descriptions of the laws of the structure, interaction, and function of living organisms, and are compiled according to experimental data or on a logical basis, and then verified experimentally.

In general, the following directions can be distinguished in the methodology of computer modeling[3]:

1. The organization of experiments in the geometric direction is carried out on the coordinate plane. The computer is used as a tool for building models and researching them in studying the properties of geometric objects and testing mathematical hypotheses.

2. The second direction is related to the modeling of various movements. Through computer models, various movement problems can be solved. This leads to a deeper and broader understanding of the essence of the processes taking place, a realistic assessment of the results obtained, and an expansion of ideas about the possibilities of computer modeling.

3. The third direction - modeling function graphs on a computer screen - is widely used in professional computer systems. The most important thing is that the use of computer modeling technology plays the role of a new stage in the understanding of real reality, in the implementation of the cognitive process.

Based on the above considerations, it is advisable to gradually use the three directions of computer modeling methodology when creating computer simulation models in the subject "ICT and Systems in Economics" in higher educational institutions.

Studies on the organization of the teaching process using a computer simulation model in the educational process show that computer simulation models created in higher educational institutions in the subject "ICT and Systems in Economics" prove the special role of the computer in the development of the mind, speech and personality of young people. Computerization of educational institutions helps to introduce electronic educational resources into the educational process of young people, which allows them to develop teaching methods, new knowledge and skills. In particular, ICT has become the main tool in the development of the subject "ICT and Systems in Economics" in higher educational institutions.

Ch.M. Mirkarimova in her scientific research works revealed the issues of organizing a higher education system using modern information technologies, determining the principles of education, and the initial level of personal development, and expressed the following thoughts. The main methods of supporting educational opportunities for young people in higher education with ICT are:

- identifying the initial level of personal development (skills and abilities);
- assisting in personal development, forming new skills or updating existing ones;
- improving access to information;
- overcoming geographical or social isolation through digital communication;
- raising awareness of the benefits of ICT[5].

Almost all of the work of the above-mentioned scientists in the field of education of young people with disabilities did not sufficiently address the issue of creating electronic resources and their use in the educational process.

In the process of analytical study of scientific research conducted on the creation and use of electronic resources in higher education, it was found that the use of electronic resources using ICT allows students to acquire theoretical and practical knowledge in a short time, to form knowledge and skills in the subjects being studied, and to monitor student activity.

We need to organize a new approach to the educational process based on innovative technologies. Innovative technology, in turn, is organized using various forms, methods and tools, based on professional skills.

Innovative technologies:

- create the necessary conditions for students to realize their potential;
- increase the effectiveness of the educational process in pedagogical activities and establish strong cooperation between teachers and students;
- develop free and creative thinking skills in students;

guarantee the priority of democratic and humanistic ideas in the pedagogical process;

students must master the subjects they are taught.

Today, interest and attention to the use of modern information technologies in the education of young people with disabilities is growing day by day, which is aimed not only at teaching them to acquire ready-made knowledge, but also at helping them independently search for, analyze, and draw conclusions from the knowledge they acquire based on modern technologies. In this regard, the use of technical means, the creation of computer simulation models, and their effective application in the educational process are urgent tasks. In this regard, it is advisable for educational institutions to carry out work on the creation of new generation educational and methodological materials, electronic textbooks, and didactic materials based on innovative technologies.

Currently, teaching using modern innovative technologies in the education system creates favorable conditions for students:

firstly, the development of programs for information technologies and communication tools has developed;

secondly, the number of electronic resources based on special programs for the formation of students' knowledge and skills has increased.

The need to increase knowledge through traditional forms of education has become unsatisfiable. Distance learning has made it possible to increase the economic efficiency of the educational process by reducing the costs of organizing it.

Thirdly, the need for improving and reforming education has increased. Conditions have been created for organizing education in accordance with the needs and specific capabilities of students.

Alexander Pulyaevskaya [8] ICT performs 3 main functions in the higher education system.

compensation - technical assistance to facilitate traditional educational activities: reading and writing;

didactic - the full use of ICT and the educational process associated with this approach. There are many opportunities for using ICT as a didactic tool in creating a suitable learning environment;

communication - for ICT technologies - the use of supporting alternative communication systems.

Various ICT tools used in teaching the higher education system perform the following functions:

standard technologies - for example, special-purpose computers designed for young people with disabilities;

inclusive education data formats, as well as alternative formats - for example, HTML codes, DAISY audio books (Digital Accessibility Information System); "low-tech" formats, such as Braille systems, etc.;

assistive technologies: hearing aids, screen readers (electronic whiteboards, tablets, iPads, etc.), special keyboards, etc. Assistive technologies are devices, products, equipment, software or services designed to increase, improve or assist young people with disabilities.

Currently, one of the pressing problems is to attract students to study, increase their computer literacy and create courses based on a computer simulation model in the subjects they are studying.

CONCLUSION. Electronic information and educational resources created in the higher education system must comply with subject programs, consist of tasks and tasks that form students' knowledge, skills and qualifications, be presented in a continuous system, and comply with the principles of continuity. Also, the resources placed in the created electronic educational tools must incorporate theoretical questions and tests and practical tasks to test the knowledge acquired by students.

References:

1. Эшимов Р.Р. Создание учебной литературы для инклюзивного образования на основе компьютерных имитационных моделей // Eastern European Scientific Journal (ISSN 2199-7977) DOI 10.12851G'EESJ201805. Vol.10.2018. –№ 3. – P. 287-292.
2. Eshimov R.R. Improvement of technology creation of multimedia electronic textbook on "Informatics and information technology" for schools // A Multidisciplinary peer reviewed Journal (ISSN 2581-4230) Journal impact factor: 7.223. Vol.10.2021. –№ 3. – P. 718-721.
3. Fayziev M.A. "O'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini kompyuter imitatsion modeli asosida shakllantirish metodikasi" («informatika va axborot texnologiyalari» fani misolida) Pedagogika fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. Samarqand davlat universiteti. 2008.
4. Eshimov R.R. Multimedial Electronic Textbook and Problems of Organizing Education on the BasisG'G' International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Volume 6 Issue 3, March-April 2022 Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470. Page.1831-1833.
5. Миркаримова Ч.М. Информационные технологии в инклюзивном образовании // Академ. № 6(21), 2017 - С. {см. журнал}
6. Eshimov R.R. Ta'lim muassasalarida kompyuterli o'qitish vositalaridan foydalanish asoslari // Academic Research in Educational Sciences Volume 3 Issue 4,

7. Eshimov R. R. Imkoniyati cheklangan yoshlar ta'limida «6-sinf fizika» darsligini kompyuter imitatsion modellar asosida tashkil etish// “Xalq ta'limi” ilmiy-metodik jurnal. – Toshkent, 2021. – № 6. – B. 119-121.

8. Васянович Н.А. «Использование электронных пособий и интернет-ресурсов в инклюзивном образовании». XVII Южно–Российская межрегиональная научно-практическая конференция–выставка «Информационные технологии в образовании-2016» («ИТО-Ростов-2016»).

THE SCHOOL TEACHES COMPUTER SIMULATION MODELING

Abdinabiev Alisher Abdushukurovich

Teacher of the Department of "Digital Economics and Information Technologies" of the Samarkand Branch of Tashkent State University of Economics

N.I.Akhrorova

Academic Lyceum under Samarkand State Institute of foreign languages

Annotation. *This article presents the essence of education in modern secondary schools, the effectiveness of computer modeling technology in the educational process, types of computer simulation models, teaching methods, new knowledge and skills, as well as the advantages of information and communication technologies.*

Keywords: *information and communication technologies, mass media, inclusive education, computer technologies, modeling technologies.*

INTRODUCTION.

In order to improve the system of Organization of the educational and educational process of future youth in the world, research is being carried out on the issues of computerized imitation models, electronic resources of Mul'timediali, the creation and implementation of virtual educational technologies. On the basis of training in general secondary schools using the capabilities of modern information and communication technologies and pedagogical technologies in order to receive education in natural sciences, it serves to develop their creative abilities, increase their logical thinking, improve their theoretical-methodological, methodological foundations in the systematization of teaching. For this reason, computer imitation modeling will consist in extracting its important properties using abstraction, selecting and improving hypotheses that represent the main characteristics of physical phenomena, and then perfecting the computer imitation model until it becomes useful for practice.

MAIN PART.

A computer imitation model is a tool that allows you to predict or compare the outcome of one or another event in a logical way, and can selectively indicate the best of the possible consequences.

The use of computer imitation models allows for controlled experiments when it is impossible to conduct experiments on real objects, or in situations where such experiments are associated with great risks to human imagination and ecology, or are not economically self-righteous. When conducting direct experiments with physical phenomena (natural processes), it is usually necessary to change some of its parameters, and the results of the experiment are observed.

A computer imitation model is such a thing that with its help it will be possible to

replace some kind of physical object in the experimental process. Computer imitation models will be available in cases where too much money is required to experiment.

In essence, any computer imitation model is an outline of imitation. Computer imitation modeling is a very broad but complete and not clearly defined concept, of great importance to professionals involved in the design and operation of complex systems.

Computer imitation modeling is the process of creating a computer imitation model of a real system and conducting experiments with the help of computer imitation models for the purpose of studying the hulk of the system or evaluating various strategies based on specific criteria set.

Thus, we perceive the computer as a process of creating an imitation modeling process and putting it into practice for the purpose of studying a problem. By a computer imitation model of a Real phenomenon, we understand the representation of objects or a group of different ideas in a different way than in the original.

Computer imitation modeling is an experimental and practical methodology and will have the following objectives:

- expressing system behavior;

- construction of theories and hypotheses aimed at understanding the hulk of the observed object;

- the use of this theory in predicting the future hulk of the system.

Unlike many technical techniques, computer imitation modeling can be applied to optional science and fields.

For computer imitation modeling of processes, it is required to conduct an artificial experiment that reflects the basic conditions of the situation in which the computer is imitative modeling.

When creating an imitation model, a computer must be able to do the following:

- separation of the general issue into simpler domestic issues;

- express purpose clearly;

- selection of specific designations;

- recording visible relationships;

if it is possible to mathematically represent a computer imitation model, it is possible to achieve it and expand it. Simplification of the computer imitation model in opposite points.

A computer imitation model serves as a tool for understanding, understanding, or perfecting processes. A computerized imitation model can be an exact copy of an object expressed on a different scale, or it can be in the manner of an abstract representation of certain properties inherent in an object.

A computer imitation model is a tool for predicting and comparing, which, with sufficient confidence using a logical method, allows you to evaluate, predict, choose Preferences or realize the universe of being. Imitation is one of the manifestations of ESA

computer imitation modeling.

Computer imitation models can be used today in the following qualities:

means of understanding the essence of being;

reciprocity tool;

teaching and teaching, means of engagement;

predictor;

means of conducting experiments.

The importance of computer imitation models as a tool for studying real relationships and laws is enormous. They help to regulate our reasoning, to understand ambiguous concepts and relationships between themselves and time, to identify the resources required.

It is not for nothing that the quote "the advantage I have seen once a thousand times after hearing it" is said. The computer imitation model makes the overall structure of the object being studied more understandable and reveals important cause-and-effect relationships. Computer imitation models have been widely used and used in the fields of professional training and education. Computer imitation model-can serve as an excellent tool in the preparation of operators to show a response reaction depending on the occurrence of various random hosts in the control system.

In addition, the computer allows you to conduct experiments and control them in situations where it is not expensive or economically self-righteous from imitation models, or where it is impossible to use a practical typewriter from an object to study its real state Hulk. When direct experiments are carried out on processes, the results are usually compared, which are obtained by changing some of its parameters and not changing the rest. The Real phenomenon is much more expensive and its computer imitation model is used in cases where there is no way to perform it. When experimenting with a computer imitation model of a complex process, we can obtain information about its internal peculiarities and their interaction, just like in experiments on a real process. This situation is due to the fact that the computer imitator has the size of the elements of the model structure of the model and allows you to control its hulks by controlling these dimensions.

A computer imitation model serves for one of two purposes:

expressive, if a computer imitation computer imitation model serves for a deeper understanding of an object;

demonstrative, if a computer imitation model allows to reconstruct or predict the characteristics of an object that determine its Hulk.

A pointing computer imitation model is usually expressive as well as buo'ishi, but not the opposite.

The degree of utility of computer imitation models used in the technical and Social Sciences will depend on the methods and tools used in the construction of computer imitation models. In technique, computer imitation models serve as an auxiliary tool in

creating new systems, improving existing ones. In the social sphere, however, computer imitation models are only used for the purpose of isolating existing systems. Computer imitation models designed for the development of physical phenomena should be considered to be able to isolate the properties of the object, covering their main characteristics.

Computer imitation models can be categorized differently, depending on their different characters. But not one of them can fully meet the demand. Let us cite some representatives of computer imitation models:

static (e.g. cross-section of an object) and dynamic (time-dependent rows);
deterministic and Stochastic;
discrete and continuous;
natural, analog, symbolic (marked).

CONCLUSION. In place of the conclusion, it can be said that computer imitation models can be tasted in the form of a continuous spectrum, ranging from a mock-up of a real object or a specific computer imitation model to an abstract mathematical computer imitation model.

References

1. Eshimov R.R. Multimedial Electronic Textbook and Problems of Organizing Education on the Basis// International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Volume 6 Issue 3, March-April 2022 Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470. Page.1831-1833. <https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd49847.pdf>
2. Миркаримова Ч.М. Информационные технологии в инклюзивном образовании // Academy. № 6(21), 2017 - С.
3. Eshimov R.R. Таълим муассасаларида компьютерли ўқитиш воситаларидан фойдаланиш асослари// Academic Research in Educational Sciences Volume 3 Issue 4, Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12. SJIF: 5,7 | UIF: 6,1 2022. ISSN: 2181-1385. DOI: 10.24412/2181-1385-2022-4-496-502 Page.496-502.
4. Eshimov R. R. Imkoniyati cheklangan yoshlar ta'limida «6-sinf fizika» darsligini kompyuter imitatsion modellar asosida tashkil etish // Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnal.– Toshkent, 2021. – № 6. – B. 119-121.

THE ROLE OF MOBILE APPLICATIONS IN THE EDUCATIONAL SYSTEM OF ACADEMIC LYCEUMS

N.I.Akhrorova

Academic Lyceum under the Samarkand State Institute of Foreign Languages

Annotation. *This article presents the effectiveness of the application of mobile applications, multimedia tools to the educational process in the education of today's academic lyceums, the advantages of Information Communication Technologies.*

Keywords: *information and communication technologies, mass media, inclusive education, computer technologies, modeling technologies.*

INTRODUCTION.

In educational institutions around the world, creative technologies for informatization of educational processes and introduction of multimedia applications are being put into practice. In the new education concept for the period until 2030, adopted by international organizations and developed countries, education is recognized as the main driving force of development and an important activity leading to the goals of sustainable development, and systematic work is being carried out to determine promising directions for modeling the educational process, design promising directions for the use of modern pedagogical and information and communication technologies.

In educational and scientific research institutions around the world, scientific research is being conducted on the formation of electronic resources for intellectual development, increasing the efficiency of the use of information technologies in the fields of engineering and architecture, and designing on a computer using digital design programs such as Revit, AutoCAD, 3DSMax. Special attention is paid to the widespread use of virtual educational technologies, electronic textbooks, and multimedia electronic learning complexes in the educational process, as well as to the training of qualified and modern specialists using multimedia applications in the educational process, providing students with innovative knowledge in various fields of activity, and constantly improving professional skills and qualifications.

MAIN PART.

In recent years, in higher technical educational institutions of our republic, the process of creating visual materials, electronic textbooks for teaching based on computer technologies, including multimedia applications, has been rapidly developing, the content of creating multimedia applications has been improved, and the normative basis for existing teaching methodologies and technologies has been created. Over the past years, a comprehensive set of measures has been implemented in our country to form a modern architectural image in urban and rural settlements, to accelerate construction, and effective mechanisms of state management in the construction sector have been

introduced. As a result, the pedagogical opportunities of future specialists in the field of architecture are expanding using computer technologies.

The need to solve the problem of information support of the education system, the development of a distance learning system, as well as the need for constant information exchange between organizations of the education system located in different regions of the country and abroad justify the need for a telecommunications system for educational purposes. It should be noted that telecommunication networks in education are primarily a structure with pedagogical practical significance and appropriate information content.

Analysis of information processes in distance education educational institutions shows that the main requirements imposed on the telecommunication system by the higher education system should generally provide the following:

- exchange of scientific, educational and practical production information in the form of text, graphics, speech, images reflecting educational, methodological and administrative information;

- remote access to catalogs and files of remote electronic libraries, user files, data warehouses and knowledge warehouses;

- use of remote computing resources and remote laboratory practicums;

- conducting teleconferences and videoconferences to organize and conduct the educational process, as well as directing the work of peer working groups, conducting joint publications of authors, electronic publications, teleconferences and teleconsultations;

- creating the possibility of exchanging specific parts of information in a confidential form.

Analysis of telecommunication tools and systems (taking into account the results) allows us to distinguish the following didactic properties of them:

- conversational information between clients regardless of distance in real and allocated time intervals;

- processing of transmitted and received information
(storage, printing, editing, execution);

- access to various information sources (electronic libraries, data warehouses, etc.);

- access to remote computing factors and laboratory practicums, simulators;

- organization of team-based communication via videoconferences.

Among the various forms of telecommunications, we will consider computer networks. As is known, computer networks allow for distance learning, create an effective structure for quick remote consultations on various problems, exchange textual and graphic information within the country and abroad, and provide easy access to the created database, as well as solve some problems of students related not only to their knowledge, but also to their social activities.

Currently, there are problems in using computer networks not only due to the lack of economic and material and technical factors, but also due to the lack of information in pedagogical communities about the procedure for using computer networks as technical means of teaching and their didactic capabilities, technical, economic and other aspects.

Such circumstances require the creation of a model of computer networks.

Computer networks have a number of didactic properties. Special technical knowledge is needed to distinguish between the technical and organizational features of the operation and structure of computer networks. For a teacher-researcher, it is necessary to know such properties and aspects of computer networks that would help to form an adequate pedagogical idea of computer networks. This is the content of creating a model of computer networks.

CONCLUSION. One of the main directions of the process of informatization of modern society is the informatization of education.

Informatization of education is considered in a broad sense as providing the educational sphere with the practice of effective use and creation (processing) of new information technology tools aimed at the psychological and pedagogical implementation of educational goals. In addition, informatization serves as the basis for the development of a distance learning system.

References:

1. Eshimov R.R. Multimedial Electronic Textbook and Problems of Organizing Education on the Basis// International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Volume 6 Issue 3, March-April 2022 Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470. Page.1831-1833. <https://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd49847.pdf>
2. *Миркаримова Ч.М.* Информационные технологии в инклюзивном образовании // Academy. № 6(21), 2017 - С. {см. журнал}
3. Eshimov R.R. Таълим муассасаларида компьютерли ўқитиш воситаларидан фойдаланиш асослари// Academic Research in Educational Sciences Volume 3 Issue 4, Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12. SJIF: 5,7 | UIF: 6,1 2022. ISSN: 2181-1385. DOI: 10.24412/2181-1385-2022-4-496-502 Page.496-502.
4. Eshimov R. R. Imkoniyati cheklangan yoshlar ta'limida «6-sinf fizika» darsligini kompyuter imitatsion modellar asosida tashkil etish // Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnal.– Toshkent, 2021. – № 6. – B. 119-121.
5. Иргаш К., Бахром У. Становление и развитие социальной педагогики // Европейский международный журнал междисциплинарных исследований и исследований в области менеджмента. – 2022. – Т. 2. – No 12. – С. 424-427.

YUVIB QURITILGAN FOSFORITGA KLINKER USULDA OLINGAN EKSTRAKSION FOSFAT KISLOTADAN KOMPLEKS O'G'IT OLISH

Nodirov Alisher Avazovich

Namangan davlat pedagogika instituti, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Abdulxayev Abduraxim Botirjon o'g'li

Namangan davlat pedagogika institute, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Dusnazarova Gulchexra Vohidjonovna

Namangan davlat universiteti magistranti

Qoriyev Mirzoxid Rustamjonovich

Namangan davlat pedagogika institute, geografiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Bositov Muzaffar Akramjon o'g'li

Namangan davlat universiteti magistranti

Annotation. The article considers the effect of ammonia on the extracted phosphoric acid obtained by the clinker method from the washed and dried phosphorite concentrate (YQFK) formed by the thermal enrichment of the Central Kyzylkum (MQ) phosphorite. The X-ray analysis, absorption, and scattering of the obtained ammophos were determined. The main composition of the obtained ammophos was determined to be as follows: P_2O_{5total} , $P_2O_{5o'zl}$ by citric acid (LK), $P_2O_{5o'zl}$ by trilon-B (trB.) and water-soluble (aqueous) $P_2O_{5aqueous}$. The values were determined to be 47.85; 47.39; 47.30 and 43.28%, respectively, the nitrogen content was 12.32%. 546.08 kg of ammophos were produced from 1000 kg of 27.4% EFK.

Ключевые слова: промытый и высушенный фосфоритовый концентрат, серная кислота, экстрагируемая фосфорная кислота, аммиак, аммофос, каша, рентген.

Аннотация. В статье исследовано влияние аммиака на экстрагируемую фосфорную кислоту, полученную клинкерным методом из промыто-сухого фосфоритового концентрата (ЮКФК), полученного термическим обогащением фосфорита Центральных Кызылкумов (МЦ). Рентгеноструктурным анализом определены оптическая плотность и рассеяние полученного аммофоса. Основной состав полученного аммофоса был определен следующим образом: $P_2O_{5общий}$, лимонная кислота (ЛК) P_2O_5 , трилон-Б (trB) P_2O_5 и водорастворимый (вода) $P_2O_{5вода}$. Значения соответственно равны 47,85; 47,39; Определено 47,30 и 43,28%, количество азота 12,32%. Из 1000 кг 27,4% ЭФК получено 546,08 кг аммофоса.

Key words: washed and dried phosphorite concentrate, sulfuric acid, extractive phosphoric acid, ammonia, ammaphos, slurry, X-ray.

KIRISH. Jahonda ammosfos olish bo'yicha juda ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan [1]. Maqolada sifatli Aljir fosforitlaridan ammosfos olishning texnologik jihatlari tadqiq etish natijalari keltirilgan. Apatitlarga nisbatan sulfat kislotani ko'p sarflanishi asoslangan. Muhitni pH qiymatlari $\text{NH}_3:\text{H}_3\text{PO}_4$ ning mol nisbatlariga bog'liq ekanligi aniqlangan. EFK eritmasini yanada ko'proq neytrallashtirish zarur ekanligi asoslangan. Ammosfosli bo'tqani quritish haroratini chegarasi aniqlangan [2]. Ammoniy tuzlari orqali azot va quritish vaqtlari orasidagi bog'liqlik ko'rsatilgan. EFK dan ammosfos, ya'ni kompleks o'g'it olish usuli keltirilgan. Bunda EFK ammiak bilan neytrallanadi, donadorlanadi, barabanli-donadorlash qurutgichda quritiladi, donachalar sinflanadi va tayyor mahsulot qaynar qatlamda ammiakdan bir oz ko'proq berilgan holda quritiladi. Ushbu usul returlarning kamligi bilan ajralib turadi [3]. EFK ni ammiak bilan ikki bosqichda neytrallab olish keltirilgan. Bunda birinchi bosqichda cho'kma ajratib olinadi, olingan eritma bug'latiladi, donadorlanadi va tayyor mahsulot quritiladi. Bunda EFK ning 60-95% miqdori neytrallashtirish zonasiga pH 5,6-6,5 bo'lguncha yuboriladi, keyin cho'kma ajratiladi va hosil bo'lgan eritma qolgan EFK bilan aralashtiriladi. Ushbu usul barcha turdagi fosfat xom ashyosidan sifatli ammosfos olish imkoniyatini beradi [4]. Qoratos fosforitlari asosida olingan EFK dan fiziologik faol moddalar (FFM) qo'shilgan, ya'ni modifikatsiyalangan ammosfos olish imkoniyatlari keltirilgan. FFM sifatida purin va pirimidan asoslarini benzimidazolli hosilalar va β -(2-tetragidrofuril)propionitril (TPN)-tetranil, furanning hosilasidan foydalanilgan. Olingan ammosfos yopishib qolmaydi va gigroskopikligi bo'yicha toza ammosfosnikiga yaqin. Ammosfos bo'tqasi, azot va kaliy o'g'itlar asosida NP- a NPK- turidagi suyuq o'g'itlar olish imkoniyatlarida ko'rsatilgan. Tarkibida turli xil qo'shimchalar va 16,5% P_2O_5 tutgan EFK ammiak bilan neytrallanganda suvda erimaydigan kalsiy, magniy, temir va alyuminiy fosfatlari va ftorni birikmalari hosil bo'ladi. Ushbu cho'kmalarni ammosfos bo'tqalaridan ajratib olingandan so'ng hosil bo'ladigan tiniq eritmalar NP- a NPK- turidagi suyuq o'g'itlar olish uchun asos bo'lib hisoblanadi. Vibrodonadorlash sharoitida barabanli donadorlagich quritgich jihoziga maqbul nasadka qo'yish orqali ammosfos olish texnologiyasini takomillashtirishga erishilgan [5]. Xom ashyo, tayyor mahsulot va qo'shimcha materiallarni tavsifi, jarayonni fizik-kimyoviy asoslari tahlil qilingan. Asosiy va qo'shimcha jihozlarni texnik tavsiflari tanlangan. Asosiy jihozlarni yaxshi ishlashiga va texnologik jarayonlarni mukammallashtirishga erishilgan. Tadqiqotlar natijasida tashuvchi nasadkalar o'rnatish taklif etilgan [6].

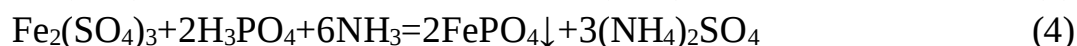
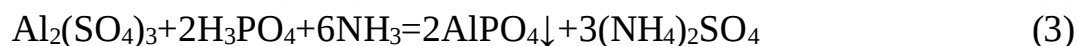
XOM ASHYOLAR VA TAJRIBALARNI OLIB BORILISHI.

Laboratoriya tadqiqotlari uchun quyidagi tarkibga ega bo'lgan YuQFK dan foydalanildi: 27,40% $\text{P}_2\text{O}_{5\text{sumum.}}$; 9,91% $\text{P}_2\text{O}_5\text{ o'zl.}$; 54,68% CaO; 1,44% MgO; 4,52% CO_2 ; 2,11% SO_3 ; 2,04% F; 0,20% H_2O ; CaO: P_2O_5 -2 va 2,49% erimaydigan qoldiq.

Olingan EFKdan kompleks o'g'it - ammosfos olish X18H10T navli zanglamaydigan po'latdan yasalgan va motor yordamida harakatga keltiriladigan

aralashtirgich bilan jihozlangan reaktorda amalga oshiriladi. Bunda ushbu EFK (28-30% P₂O₅) mavjud bo'lgan reaktorga gazsimon ammiak orqali pH 5,5-6,0 bo'lguncha neytrallanadi. Hosil bo'lgan ammofosli aralashma alohida bug'latish jihoziga o'tkaziladi va u yerda namlik 20-40% bo'lguncha bug'latiladi. Hosil bo'lgan ammofosli bo'tqa barabanli donadorlagichli jihozda donadorlanadi.

Klinker usulda olingan EFK ni gazsimon ammiak bilan neytrallanganda asosan quyidagi kimyoviy reaksiyalar ketadi:

OLINGAN NATIJALAR VA ULARNING MUHOKAMASI. Laboratoriya sharoitida kompleks o'g'it-ammofos olish uchun tarkibida 27,40% (YuQFK) P₂O₅ tutgan EFK namunadan foydalanildi. Bunda dastlabki EFK tarkibida P₂O₅ ning miqdori 28-30% bo'lguncha bug'latildi. Olingan natijalardan ko'rinib turibdiki, YuQFK dan olingan EFK asosidagi ammofos namunasida P₂O₅_{sum.}, limon kislotasi bo'yicha (LK) P₂O₅_{o'zl.}, trilon-B (trB.) bo'yicha P₂O₅_{o'zl.} va suvda eruvchan (suv.) P₂O₅_{suv.} qiymatlari mos ravishda 47,85; 47,39; 47,30 va 43,28% ga teng. Azotning miqdori 12,32% ni tashkil etadi.

Ammofos olishning asosiy texnologik kattaliklari 1-jadvalda keltirilgan. Keltirilgan jadval natijalaridan ko'rinib turibdiki, klinker usulda olingan EFK asosidagi ammofos olishni texnologik kattaliklari ana'naviy ammofos olish qiymatlariga yaqin.

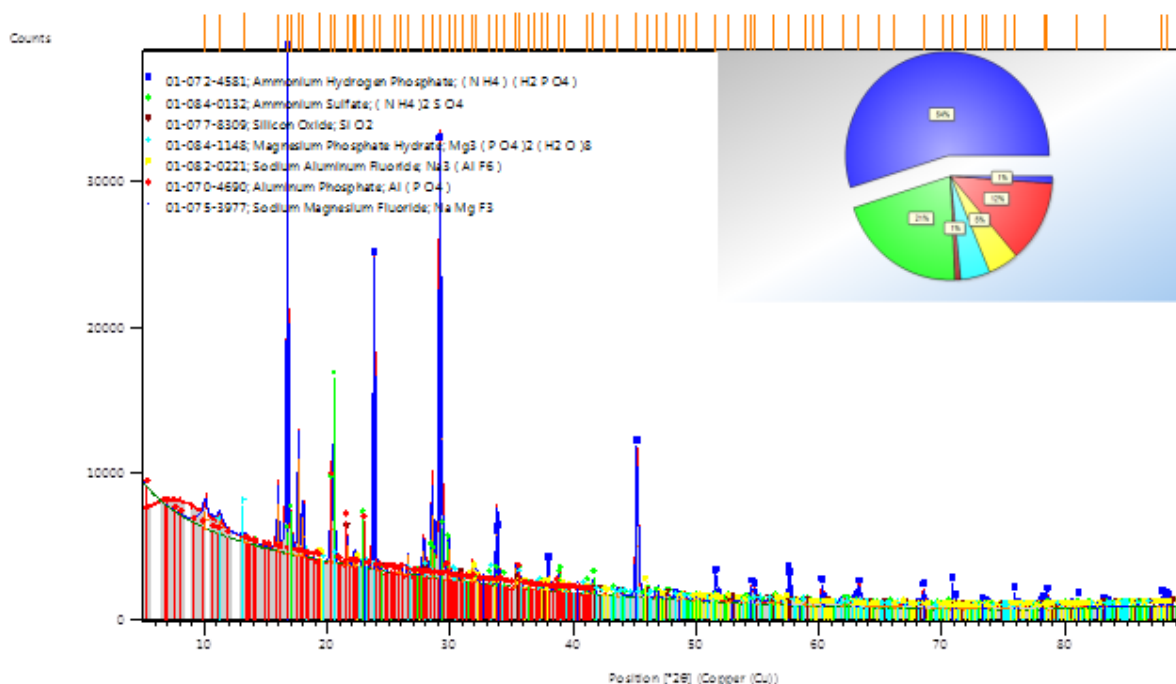
1-jadval

Ammofos olishning asosiy texnologik kattaliklari

EFKni neytrallash		
EFK dagi P ₂ O ₅ ning konsentratsiyasi, %		28-30
NH ₃ :H ₃ PO ₄ ni mol nisbatlari		1,00:1,12
Ammofos bo'tqaning pH qiymatlari		5,5-6,0
Ammofos bo'tqaning harorati, °C		90-95
Ammoniyashtirish vaqti, daqiqa		2-3
Bo'tqaning zichligi, g/sm ³		1,34
Bo'tqaning namligi, %		51
Bo'tqani bug'latish		
Bo'tqaning namligi, %	Bug'latishgacha	51
	Bug'latishdan so'ng	30
Bug'latishdan so'ng bo'tqaning zichligi, g/sm ³		1,51
Bug'latishdan so'ng bo'tqaning harorati, °C		90
Barabanli donadorlagichda donadorlash		

1-4 mm tovar mahsulotning miqdori, %	90
Ammofosni asosiy tarkibi	
N	12,32
P ₂ O ₅ umum.	47,85
Ammofos donachalarining mustahkamligi, mPa	5,0 dan kam emas
Sochiluvchanligi, %	100

Keyingi ishlarda turli FXA asosida olingan EFK lardan ammosfos olishni material oqimi hisoblandi (2-jadval). Bundan keying tadqiqotlarda esa YuQFK dan olingan EFK asosidagi ammosfosni tuz tarkibi aniqlandi (1-rasm).

1-rasm. YuQFK asosidagi EFK dan olingan ammosfosni rentgenogrammasi va uning tuz tarkiblari.

2-jadval

EFKdan kompleks o'g'it-ammosfos olishni moddiy oqimi.

YuQFK asosida olingan EFK asosida				
9	EFK (27,4% P ₂ O ₅)	1000	Ammofos	546,08
10	Ammiak (99,6%)	67,92	Suv	522,84
11	Jami	1067,92	Jami	1068,92

Yuqoridagi ma'lumotlardan quyidagilarni xulosa qilish mumkin:

1. Past sifatli fosfat xom-ashyolaridan kompleks o'g'it olish.
2. Olingan ammosfos tarkibida ozuqa miqdori yoqoriligi va sarf harajat ozligi keltirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Волынскова Н.В., Садыков Б.Б., Мирзакулов Х.Ч. Получение экстракционной фосфорной кислоты из мытого обожженного фосфатного концентрата Центральных Кызылкумов // Химия и химическая технология. Научно-технический журнал. – 2008. - №1. С. 4-7.
2. Nodirov, A. A., Sultonov, B. E., Abdullajanov, O. A., & Kholmatov, D. S. (2021). The clinker method of extracting phosphoric acid from Central Kyzylkum phosphorites. Scientific Bulletin of NamSU, 7, 69-75.
3. Sultonov B. E., Nodirov A. A., Xolmatov D. S. Research of the Composition of Phosphogypsum Produced During the Extracting of Phosphoric Acid from Ordinary Phosphorite Powder by the Clinker Method //Chemical Science International Journal. – 2023. – Т. 32. – №. 2. – С. 51-58.
4. Avazovich Nodirov Alisher, Sultonov Bohodir Elbekovich, and Holmatov Dilshod Sattorjonovich. "The main chemical composition of phosphogypsum. Formed at the obtaining of extraction phosphoric acid by clinker method." International scientific review LXXXIX (2023): 6-8.
5. Нодиров, А. А., Султонов, Б. Э., & Холматов, Д. С. (2022). Влияние нормы и концентрации серной кислоты на параметры экстракционной фосфорной кислоты, полученных клинкерным способом из мытого обожженного фосфоритового концентрата. Universum: технические науки, (3-5 (96)), 38-43.
6. Elbekovich, S. B., Avazovich, N. A., Sattorjonovich, X. D., & Abdulaziz o'g'li, A. O. Ekstraksion fosfat kislota olish va uni konsentratsiyasini oshirish.

ЛОГОПЕДИЯ: НАУКА О РЕЧИ И ЕЁ НАРУШЕНИЯХ

Холмаматова Машхура

Студентка 2 курса РТР23.1, Кафедры методики обучения
русскому языку и литературе, ЧГПУ

Научный преподаватель: Хамидова М.О

Аннотация: Логопедия — это наука, занимающаяся изучением, профилактикой и коррекцией речевых нарушений. Она охватывает широкий спектр проблем, включая фонетические и фонематические расстройства, заикание, алалию, дизартрию и афазию. Логопедия играет ключевую роль в поддержании нормальной коммуникации, способствуя не только исправлению речевых дефектов, но и развитию социальной адаптации и интеллектуальных способностей.

Ключевые слова: логопедия, нарушения речи, диагностика, коррекция речи, заикание, алалия, дизартрия, афазия, профилактика, реабилитация, тифлопедагогика, сурдопедагогика.

Abstract: Speech therapy is a science that studies, prevents and corrects speech disorders. It covers a wide range of problems, including phonetic and phonemic disorders, stuttering, alalia, dysarthria and aphasia. Speech therapy plays a key role in maintaining normal communication, contributing not only to the correction of speech defects, but also to the development of social adaptation and intellectual abilities.

Keywords: speech therapy, speech disorders, diagnostics, speech correction, stuttering, alalia, dysarthria, aphasia, prevention, rehabilitation, typhlopedagogy, surdopedagogy.

"Язык — это дом бытия."

Мартин Хайдеггер

Логопедия представляет собой обширную и многогранную науку, которая занимается изучением, профилактикой и коррекцией речевых нарушений. Она охватывает широкий спектр проблем, начиная от простых дефектов произношения отдельных звуков и заканчивая более сложными расстройствами, такими как дизартрия, заикание, алалия и афазия. Логопедия не ограничивается только лечением речевых дефектов, но также включает в себя диагностику и консультирование, а также реабилитацию детей и взрослых, имеющих нарушения речи.

Речь является одним из важнейших инструментов общения. Она не только позволяет человеку выражать свои мысли и чувства, но и играет ключевую роль в интеллектуальном и социальном развитии. Нарушения речи могут существенно затруднить адаптацию в обществе, создать психологические комплексы как у детей, так и у взрослых, вызвать трудности в обучении и трудоустройстве [2].

Логопедия, таким образом, играет ключевую роль в поддержании нормальной коммуникации и способствует всестороннему развитию личности.

Логопеды, работая с детьми и взрослыми, помогают преодолеть трудности в обучении речи, исправить дефекты и развить навыки общения. Это не только улучшает качество жизни пациентов, но и способствует их интеграции в общество. Важно отметить, что логопедическая работа может включать в себя не только индивидуальные занятия, но и групповые формы работы, которые позволяют развивать навыки общения в социуме.

Виды речевых нарушений: логопедия классифицирует речевые нарушения на несколько категорий, каждая из которых требует своего подхода к коррекции.

Фонетические и фонематические нарушения: эти нарушения касаются произношения звуков. Наиболее распространенные проблемы включают дислалии (некорректное произношение отдельных звуков) и ротацизм (проблемы с произнесением звука "р"). Дислалия может проявляться как в замене звуков, так и в их искажении. Например, ребенок может произносить "с" вместо "ш" или "т" вместо "к" [1]. Ротацизм, в свою очередь, может быть как временным, так и постоянным, и требует специального подхода в работе с логопедом.

Заикание — это расстройство, при котором нарушается плавность речи. Оно может проявляться в виде повторений звуков или слов, задержек в речи или длинных пауз. Заикание часто сопровождается волнением и страхом перед общением, что может усугублять проблему. Логопедическая работа с такими пациентами направлена на развитие навыков плавной речи, а также на работу с эмоциональными аспектами, связанными с речью.

Алалия — это задержка или отсутствие развития речи у детей, возникающая на фоне нормального слуха и интеллекта. Она может быть как выраженной, так и легкой. Дети с алалией могут не использовать слова для общения, что затрудняет их взаимодействие с окружающими [3]. Коррекция алалии включает в себя развитие словарного запаса, грамматических навыков и умения строить предложения.

Афазия — это расстройство, связанное с потерей способности говорить и понимать речь, которое возникает в результате повреждения определенных участков мозга, например, после инсульта. Афазия может проявляться в различных формах: от трудностей с подбором слов до полной неспособности говорить [4]. Логопедическая помощь в этом случае направлена на восстановление речевых функций, а также на обучение альтернативным способам коммуникации.

Методы логопедической работы:

Логопедические методы могут различаться в зависимости от типа и степени речевого нарушения. Основные подходы включают:

1. **Игровая терапия:** Использование игр для развития речевых навыков, что особенно эффективно при работе с детьми. Игры могут быть направлены на улучшение произношения, расширение словарного запаса и развитие грамматических навыков.
2. **Артикуляционная гимнастика:** Комплекс упражнений для развития подвижности речевого аппарата, который помогает исправить произношение звуков.
3. **Коррекционные занятия:** Индивидуальные или групповые занятия, направленные на развитие речевых навыков и исправление дефектов [6].
4. **Работа с родителями:** Важной частью логопедической работы является вовлечение родителей в процесс коррекции. Обучение родителей методам поддержки и развития речи у детей может значительно ускорить процесс.
5. **Использование технологий:** Современные технологии, такие как приложения для смартфонов и компьютерные программы, могут быть полезны в логопедической практике [5]. Они могут использоваться для создания интерактивных заданий, которые делают процесс обучения более увлекательным и эффективным.

Профилактика речевых нарушений играет не менее важную роль, чем их коррекция. Раннее выявление и работа с детьми, находящимися в группе риска, могут значительно снизить вероятность развития серьезных нарушений. Важно, чтобы родители и педагоги обращали внимание на речевое развитие детей с раннего возраста и при необходимости обращались за помощью к логопедам.

Заключение. Логопедия — это важная и необходимая область знаний, которая способствует не только лечению речевых нарушений, но и развитию личности, социальной адаптации и улучшению качества жизни. Работа логопедов направлена на то, чтобы помочь каждому человеку преодолеть трудности, связанные с речью, и научиться эффективно общаться с окружающими. Важно помнить, что речевые нарушения — это не приговор, а область, требующая внимания и профессионального подхода. Своевременная помощь и поддержка могут привести к значительным улучшениям и помочь людям реализовать свой потенциал.

Список литературы:

1. **Фёдорова, Н. С.** Логопедия: Учебник для студентов педагогических вузов / Н. С. Фёдорова. — М.: Просвещение, 2014.
2. **Кукушкина, Л. И.** Логопедия: диагностика и коррекция нарушений речи / Л. И. Кукушкина. — М.: Академия, 2016.

3. **Татьяна Бенашвили.** Логопедические занятия: методическое пособие для практикующих логопедов. — М.: Педагогика, 2017.
4. **Соколова, Н. В.** Нарушения речи у детей: диагностика и коррекция / Н. В. Соколова. — М.: Интеграция, 2015.
5. **Барг, Е. В.** Логопедические упражнения для детей дошкольного возраста / Е. В. Барг. — СПб.: Речь, 2016.
6. **Шмидт, В. В.** Логопедическая помощь детям с нарушениями речи / В. В. Шмидт. — М.: Просвещение, 2012.

TYUTORLIK FAOLIYATI VA UNGA QO'YILADIGAN TALABLAR

A.F.Xudayberganov

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Fizika va kimyo fakulteti tyutori

Annotatsiya. *Ushbu maqola orqali tyutor tushunchasi va uning ta'lim jarayonida ahamiyati haqida ma'lumotga ega bo'lasiz. Tyutor so'ziga ilmiy berilgan ta'riflar hamda Bobolarimizning fikrlari ushbu maqolada o'rin olgan. Tyutor bu yordamchi. Talabaning eng yaqin ko'makchisi. Demak bu tushunchani biz bemalol zamonaviy pedagog individual qobiliyatiga ega, talabaga barcha fanlarni sifatli o'rgatishda kemakchi va turli xildagi ta'lim turlarida foydalana oladigan yetuk mutaxassis deb tushunishimiz mumkin. Bundan tashqari, berilgan ilmiy ma'lumotlar barcha pedagoglar uchun foydalidir.*

Kalit so'zlar: *Tyutor, tyutorning kreativ qobiliyati, uning majburiyatlari, pedagogik psixologik xolati.*

KIRISH:

Har bir oliy ta'lim muassasining talabasi uning farzandi kabidir. Ota-ona o'z bolalari uchun doimo qayg'urgani singari bugun ta'lim muassasalari ham talabalarning ilm olishi, kelgusi faoliyatini to'g'ri belgilashiga mas'ullikni his etadi. Talabaga ta'lim berish bilan birga, darsdan bo'sh vaqtida nimalar bilan bandligi, qanday muhitda yashashi, uning fanlardan tashqari qiziqishlari — hammasi oliy o'quv yurti uchun muhim.

Xo'sh, bu jarayonda o'tgan davrlarda oliy ta'lim muassasasi qanday ishlarni amalga oshirgan? Ma'lumki, yaqin yillargacha OTMlarda murabbiylik tizimi asosida ish olib borilardi. Bunda murabbiylik tizimi professor-o'qituvchi xohlasa-xohlamasa majburiy yuklama sifatida akademik guruhlariga biriktirilgan. Bu majburlov yuklamasidan tashqari, o'qituvchi sifatida o'zining katta mas'uliyati ham turgan. O'qituvchi bir kunda uch para darsi bo'lsa, biriktirilgan guruhlariga faqatgina tanaffus vaqtida eshikdan mo'ralab yoki guruh sardoridan shunchaki "kim bor, kim yo'q"ligini bilish, "nima muammo bor" deb so'rashdan ko'p uzoqlashmagan. Qolaversa, bu murabbiylik tizimida oylik maoshining 25 foizigacha ustama haq to'lash belgilangan bo'lsa-da, kamdan-kam hollarda 20 foizgacha to'langan, aksariyat hollarda esa ishiga yarasha 5-15 foiz haq to'langan xolos. Bugun ham oliy o'quv yurtlarida talabalarning mustaqil ta'lim olish faoliyatini rivojlantirishga ko'maklashuvchi murabbiylar ish olib bormoqda. Biroq

endilikda ular guruh murabbiyi emas, balki tyutor maqomida. Tabiiyki, ularning vazifalari ham avvalgilaridan farq qiladi. Respublika davlat oliy ta'lim muassasalarida tyutorlik tizimi joriy qilinganiga ko'p bo'lmadi. Prezidentimizning 2019-yil 8-oktyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni hamda shu

asosida qabul qilingan Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2021-yil 30-sentyabrdagi buyrug'i va Nizomi yangicha tizimga asos bo'lgan edi. Bugun bir qancha OTMLar qatori Chirchiq davlat pedagogika universitetida ham tyutorlar ish olib bormoqda. Ayni kunda ularning soni 54 nafarga yetdi. Hozirgi globallashuv sharoitida barcha sohalarining tayanchi, fundamenti - ta'limga borib taqaladi. Chunki aynan ta'lim dargohlaridan jamiyat uchun kerakli va uni boshqaradigan yetuk mutaxassislar yetishib chiqmoqda. Shu jihatdan, zamon talablariga mos, irodali, har tomonlama mulohazali, manfaatlari bunyodkorlik g'oyasiga qaratilgan yosh kadrlarni tarbiyalash bugungi kun ta'lim muassasalari oldida turgan dolzarb vazifalardan sanaladi. Tyutorlik tizimi ham ana shu maqsadlarga yo'naltirilgan. U oliy ta'lim muassasasida tarbiya jarayonini tizimli va samarali amalga oshirishning muhim shakli va vositasidir. Tyutor esa talabalarning shaxsiy rivojlanishiga, ta'lim muassasasi, respublika va xalqaro miqyosdagi tanlov va olimpiadalarda munosib ishtirok etishiga, shuningdek, ularning bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazishiga ko'maklashuvchi pedagog bo'lib, u yigit-qizlarni kasbga yo'naltirish, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash, turli ilmiy to'garaklarga jalb etish hamda muammo va kamchiliklarini o'rganib, ularga atroflicha echim topish bilan shug'ullanadi. Har qanday yangilik kabi bu yo'nalishning ham kelib chiqish tarixi bor. Ko'p manbalarda ta'kidlanishicha, dastlabki tyutorlar XII asrda Angliyaning Oksford va Kembrij universitetlarida paydo bo'lgan. Atama ingliz tilidan olingan va "uy o'qituvchisi, o'qituvchi, murabbiy, vasiy" degan ma'nolarni anglatadi. "Tyutorlik" so'zi insonning shaxsiy ta'limini qo'llab-quvvatlashni anglatadi. Bu juda nozik, "xususiy" ish faoliyatidir. Rus tadqiqotchisi N.V.Ribalkinaning fikriga ko'ra, XVI asr oxiriga kelib tyutor universitet ta'limi tizimida qo'l ostidagi talabalarning tarbiyasiga mas'ul bo'lgan muhim shaxsga aylanadi. XVII asrda tyutor faoliyati ko'lami yanada kengayib, endilikda unga ta'lim berish vazifalari ham yuklanadi. U talabaga qaysi amaliy mashg'ulot va ma'ruzalarga kirishni aniqlab beradi, talabalar

darslarni qoldirmay yaxshi o'qishlari va imtihonlarga tayyor bo'lishlarini nazorat qilib boradi.

XVII asrdan boshlab tyutorlik tizimi rasman ingliz oliy ta'limi tizimining ajralmas qismi sifatida tan olinib boshlagan. Bugungi kun ma'lumotlariga qaraganda, zamonaviy Oksfordda 90 foiz, Kembrijda esa 75 foiz tyutorlar 1 yoki 2 talaba bilan ish olib boradi. Ular maxsus ma'lumotga ega bo'lmasalarda, talabalarga ham o'qish davomida, ham ta'til paytida rahbarlik qilish, ma'nan ustozlik qilish kabi

vazifalarga mas'ul.

Aniqrog'i, tyutor ishining asosiy shakli talaba bilan individual va jamoada ishlash yoki unga ta'lim-tarbiya maslahatchisi bo'lishdan iborat. Tyutorga yetakchilik, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, intiluvchanlik, notiqlik mahorati, muloqatga kirishish, zamonaviy axborotkommunikatsiya va innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan

ishlash bo'yicha malakaga ega bo'lish, ta'lim-tarbiya jarayoniga doir normativ-huquqiy hujjatlarni bilish kabi bir qator umumiy talablar qo'yiladi.

NATIJALAR VA MUHOKAMALAR

Shaxsning hamkorlik faoliyatini ta'minlovchi asosiy mexanizm ularning munosabatlarini qanday tarzda tashkil etilganligi, muloqot o'rnatish malakasi, muloqot takti, munosabatlarning insonparvarlik xususiyatiga egaligi, muomalaga qiziqishlari va boshqa jihatlar bilan ham belgilanadi. Tadqiqotimizda hozirgi zamon Oliy ta'lim muassasasi tyutori bilan talabalarining muloqot maromiga ularning hamkorligini shartlovchi omillardan biri sifatida tan olish mumkin. Biz tadqiqotimizda tyutor bilan talabalar hamkorlik faoliyatida ustozning bu munosabatlardagi umumiy timsolini yoritishga imkon beradigan T.Liri metodikasidan foydalandik. Ushbu metodikadan foydalanishimizdan maqsad tyutor bilan talabalarining hamkorlik faoliyatida ustoz shaxsining roli va ularning o'zaro munosabatidagi yetakchi omillarning ahamiyatini aniqlashdan iborat edi. Shuni hisobga olib, biz metodikaning tavsifidan o'rin olgan yetakchi omillar yordamida pedagogika Oliy ta'lim muassasasi sub'ektlar o'rtasidagi munosabatlar xususiyatlarini o'rgandik. Biz tyutorning talabalar bilan muloqotga kirishishga qobiliyatligini, ularning munosabat o'rnatish imkoniyatlarini baholashga harakat qildik. Muloqot maromi va taktiga ko'ra, tyutor talabalariga nisbatan yuqori darajadagi muloqot malakasiga ega bo'lishi lozimdir. Tadqiqotimizda shunday bir holatni kuzatdikki, bu voqelik esa tyutor bilan talabalar munosabatida ishonchli biron-bir farqning kuzatilmayotganligini ko'rsatdi. Agar sub'ektlar munosabatida bir xillik kuzatiladigan bo'lsa, buni ijobiy holat sifatida e'tirof etish kerak, aksincha muloqot darajalarining o'rtacha qiymat atrofida ekanligini e'tirof etishni ancha mushkullashtiradi. Tyutorning muloqotga qobiliyati mabodo talabalaridan ortda qoladigan bo'lsa, u holda uning shogirdlariga ta'sir ko'rsatish imkoniyati shaxslilik mazmunidan saboq oluvchilarning ta'sir doirasiga tushib qolishidan dalolat beradi. Tyutori talabalar bilan munosabatida koordinatsiya yoki subordinatsiya o'rnatishning ham o'z maromi mavjud degan

xulosa chiqarishga imkon beradi. Tyutorning talabalar bilan ta'lim jarayonidagi muloqot doirasi faqat kognitiv, affektiv yoki xulqiy jihatdan baholanishi eng maqbul variant sanaladi. Demak, tyutorning muloqotga qobiliyatlik darajasi uning shogirdlar bilan yaqin ko'rsatkichda shakllanib qolishi pedagogik jarayonda salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Chunki bu guruhda talabalarining shaxsiy tashabbuskorligi ustozdan yuqori ekanligi, asosiy

xulosalarni saboq oluvchilar chiqarishsa, tyutorning pedagogik faoliyatida, asta-sekinlik bilan asteniklikni ortishiga va o'ziga ishonchsizlikning vujudga kelishiga olib keladi. Agar muloqot darajasida yoki munosabat o'rnatish tizimida tyutorning qadriyatlari pasayishiga imkon yaratuvchi ham sotsial, ham psixologik holatlarga duch kelinaversa, oqibatda ta'lim jarayonida so'zsiz yo'qotishlar yuz berishi mumkin. Tyutor

va talabalarning muloqot o'rnatishga qobiliyatini o'rganish uchun amalga oshirgan ikkinchi urinishimiz, ya'ni ularning natijalari orasidagi korrelyatsion aloqalarni aniqlashdan iboratdir.

O'ylaymizki, tyutor bilan talabalar hamkorlik sharoitini psixologik jihatdan takomillashtirishda ularning yosh davrlari psixologik xususiyatlarini inobatga olmasdan bo'lmashligini izlanishlar ko'rsatmoqda. Demak, I kurs talabalarining yangi ta'lim muhiti va unga moslashuvdagi, guruhning shakllanishi uchraydigan qiyinchiliklar «sub'ekt-ob'ekt» munosabatini «sub'ekt-sub'ekt» tizimiga aylanishgacha bosqichning tarkib topishida shakllanishidagi vaqt oralig'ining borligi, III kurslarda faoliyatning guruhliy ko'rinishdan individual shaklga ko'chishi va o'zlarini yangi shaxslararo munosabat muhitiga o'tishga tayyorlik darajasi ayni paytdagi hamkorlik faoliyatida uzilishlarning keltirib chiqarishi mumkin, degan mulohazaga olib keladi. Shunday qilib, tyutorlarni o'rganish natijalarida ularning dominantligi ijobiy qiymatga ega bo'lsa-da, ammo ularda bir muncha salbiy do'stona munosabatlar mavjudli kuzatildi. Xulosa qilib aytilganda, ushbu munosabatlarda, ya'ni tyutorlar bilan talabalar munosabatlarida ko'proq ekstremal xulq-atvor yetakchilik qilayotganligini e'tirof etish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA

1. Tyutor bilan talaba hamkorligida ularning bir birlarini munosabat sub'ekti sifatida qabul qilishda kommunikatorlik jihatlari yetakchi o'ringa ega. Chunki bugungi kunda pedagoglarning rasmiy-konvensionallik oralig'ini o'zida mujassamlashtirgan, oliy ta'lim muassasa sub'ektlarining muloqot darajalari va bir-biriga yaqinligi individual taktlarga nisbatan guruhliy yaqinlik bir muncha tarqoqdir.

2. Tyutorning talabalarga nisbatan intilishi ham rasmiy darajada bo'lib, tyutor ular bilan individual holatda ham, guruhliy holatda ham hamkorlikda rasmiylik yetakchilik qiladi. "Tyutortalaba" hamkorligi natijalari rasmiy darajada o'zaro hurmat va ishonch shakliga ko'chib o'tishi yuqori ahamiyatga molik voqelik sifatida e'tirof etiladi. Demak, tyutor bilan talabalar hamkorligining har ikkala sub'ektlari faoliyati maqsadlarining uyg'unlashuvi o'zaro simpatiya va empatiya, o'zaro hurmat va qo'llab quvvatlash tamoyillarini vujudga keltiradi.

REFERENCES

1. Avlaev, O. U., & Butaeva, U. A. (2021). Talaba psixologik kamoloti masalasi. Academic research in educational sciences, 2(5), 4-11.
2. Avlaev, O. U. (2021). Talabalar kamolotida ijtimoiy intellektning gender farqlari. «PSIXOLOGIYA" ILMIY JURNAL, 3441.
3. Avlaev, O. U. (2020). The role of social intelligence in personal development. Association with Novateur Publication India's A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal, 692-698.

4. Mamatkulov, H. A., Mamatkulova, Z. G., & Avlaev, O. (2020). Merkmale der Verbesserung der beruflichen Kompetenz von militärpädagogern im Prozess des Lernens von Fremdsprachen. Проблемы научной мысли, 7(5), 55-58.
5. Umirovich, A. O. (2021). FACTORS, INFLUENCE ON STUDENT DEVELOPMENT. INFORMATION TECHNOLOGY IN INDUSTRY, 9(3), 945-953.
6. Qurbonova, B. K., Avlaev, O. A. O'., & Abdukarimov, Sh. O'. O'. (2021). TASHISH JARAYONIDA AVTOMOBILLARNING EKSPLUATATSION XUSUSIYATINI BAHOLASH. Academic research in educational sciences, 2(12), 548-555.
7. Avlaev, O. U. (2021). O'QITUVCHINING BOSHQARUVCHANLIK USLUBLARI. Academic research in educational sciences, 2(10), 1239-1246.
8. Avlaev, O. U., & Butaeva, U. A. (2021). TALABA PSIXOLOGIK KAMOLATI MASALASI. Academic research in educational sciences, 2(5), 4-11.
9. Abdullaeva, Yu., & Avlaev, O. (2021). ESHITISHDA MUAMMOLARI BO'LGAN O'QUVCHILARNI KONSILIUM ASOSIDA LUG'AT BOYLIGINI OSHIRISH. Academic research in educational sciences, 2(5), 922-932.
9. Mirqosimova, X. M., & Avlaev, O. U. (2021). THE INTELLECTUAL DYNAMICS OF ADOLESCENTS. Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka, 1(2).

PEDAGOGNING KASBIY NUTQI KASBIY MADANIYATNING TARKIBIY QISMI SIFATIDA

Abdirimova Intizor Kamilovna
Chirchiq davlat pedogogika universiteti dotsent v.b
E-mail: intizorabdirimova@gmail.com

Baxtiyarova Ruxshona Ixtiyarovna
Chdpu Pedagogika fakulteti
Defektologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi
ruxshona_2007@icloud.com

Annotatsiya: Bu maqolada "Pedagogning kasbiy nutqi kasbiy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida" mavzusi aholi tomonidan tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonlarida o'qituvchining nutqi o'quvchilarda murakkab bilimlarni oddiy va tushunarli tarzda yetkazib berishni, o'rganish muhitini yaratishni va o'zaro aloqani kuchaytirishni maqsad qilishiga hamda bu kasbiy nutq orqali o'qituvchi madaniyatini shakllantirishga asos bo'lishiga e'tibor qaratiladi. Aynan shuningdek, pedagogik madaniyatning axloqiy meyorlarini o'quvchilar bilan ulashish, o'rta madaniyatni o'rgatish, samimiyluk va hurmatga ahamiyat berishni ko'rsatiladi. Maqolada pedagogning kasbiy nutqi yordamida o'quvchilarda ishonch, motivatsiya va qiziqishni uyg'otishda, ta'lim jarayonida hamkorlikning oshirilgani tavsiflanadi. Shularni hisobga olgan holda ushbu maqola pedagogik jarayonda kasbiy nutqning ahamiyatini va bu nutqdagi asosiy funksiyalar va kasbiy madaniyatning jihati haqida tafsilotli tahlilni ko'rsatadi.

Annotation: In this article, the topic of "Professional speech of a teacher as a component of professional culture" is analyzed by the population. Paying attention to the fact that the teacher's speech in the educational process is aimed at conveying complex knowledge to students in a simple and understandable form, creating a learning environment and strengthening interaction, and that this is the basis for the formation of a teacher's culture through professional speech is focused. It is also shown to share with students the moral standards of pedagogical culture, teach secondary culture, attach importance to sincerity and respect. The article describes the increase in cooperation in the educational process with the help of the teacher's professional speech, causing students' confidence, motivation and interest. Taking this into account, this article shows the importance of professional speech in the pedagogical process and a detailed analysis of the main functions of this speech and the aspect of professional culture.

Kalit so'zlar: Kasbiy nutq, kasbiy madaniyat, ta'lim jarayoni, o'qituvchi madaniyati, ishonch, pedagogik madaniyat, profesionalizm, etika.

Key Words: Professional discourse, professional culture, educational process, teacher's culture, trust, pedagogical culture, professionalism, ethics.

Ta'lim jarayoni murakkab va ko'p jihatdan o'zaro bog'liq bo'lgan faoliyatdir. Pedagogning kasbiy nutqi, bu jarayonda muhim ahamiyatga ega bo'lib, u pedagogik madaniyatning ajralmas tarkibiy qismi sifatida faoliyat yuritadi. Pedagoglar, o'zining

kasbiy nutqi orqali o'quvchilar bilan samarali muloqot qilish, ta'lim jarayonini yanada ishlab chiqishga hissa qo'shish va pedagogik etika qoidalariga rioya qilishlari lozim.

Pedagogning kasbiy nutqi ta'lim jarayonida muhim ahamiyatga ega, chunki bu nutq o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi aloqa, bilimlarni etkazish, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish va savodxonlikni rivojlantirishda rol o'ynaydi.

Buni ko'plab olimlar va pedagogik mutaxassislar ta'kidlashadi. Masalan:

1. Vygotskiy: Vygotskiy nutq va fikrlash o'rtasidagi bog'lanishni ta'kidlaydi. U, shuningdek, o'qituvchilarning ta'lim jarayonidagi rolini va ularning nutqi o'quvchilarning rivojlanishiga ta'sirini ko'rsatadi.

2. Piaget: Piaget o'qituvchining kasbiy nutqini o'quvchilarning kognitiv rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydigan vosita deb ataydi. U o'qituvchining dialogik nutqi o'quvchilarning fikrlashini va tushunishini yaxshilashga yordam berishini ta'kidlaydi.

3. Gromova: Gromova pedagogik nutq o'qituvchining professional tafakkurini, pedagogik madaniyatini va o'quvchilar bilan muloqot qilish uslubini belgilovchi muhim omil sifatida ko'radi.

4. Zimniyaya: Zimniyaya ta'lim jarayonida o'qituvchining nutqi o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, ularni qiziqish bilan katta bilimlarni o'zlashtirishlariga yordam berishi kerakligini ta'kidlaydi.

Natijada, pedagogning kasbiy nutqi ta'lim berish jarayonida muhim rol o'ynaydi va o'qituvchilar o'z nutqlarini o'qitish metodlari bilan birgalikda shakllantirishlari kerak. Bu nafaqat kasbiy bilimlarni etkazish, balki o'quvchilar bilan ishonchli va ochiq muloqot o'rnatishi uchun ham zarur.

Kasbiy nutqning asosiy funksiyalari:

1. **Ma'lumot yetkazish:** O'qituvchining nutqi, o'quvchilar uchun murakkab bilimlarni oddiy va tushunarli tarzda yetkazishi lozim. Bu, o'z navbatida, o'quvchilarning ta'lim olishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

2. **O'rganish muhitini yaratish:** Pedagogning nutqi o'quvchilarda ishonch, motivatsiya va qiziqish uyg'otishi zarur. Bu, o'zaro hurmatga asoslangan, ijobiy ta'lim muhiti yaratadi.

3. **O'zaro aloqani kuchaytirish:** Aniq va samarali muloqot, o'quvchilar va pedagoglar o'rtasida ishonchli aloqani kengaytiradi. Bu, ta'lim jarayonida hamkorlik sifatini oshiradi.

Pedagogning kasbiy madaniyati o'qituvchining o'z kasbiga bo'lgan munosabati, malakasi, bilimlari va etika me'yorlari bilan bog'liq bo'lgan kompleks tushunchadir. Bu madaniyat pedagogik jarayonlarni samarali va sifatli o'tkazishda juda muhim omil hisoblanadi. Quyidagi asosiy jihatlar pedagogning kasbiy madaniyatini belgilaydi:

1. Profesionalizm: O'qituvchi o'z kasbini ta'riflovchi bilim va ko'nikmalarni to'liq o'zlashtirishi, shuningdek, o'z ustida doimiy ravishda ishlashi zarur.

2. Etika: O'qituvchining ishda yuqori axloqiy me'yorlarga rioya qilishi, o'quvchilarga nisbatan adolatli, hurmatli va mehribon bo'lishi zarur.

3. Innovatsion yondashuv: Zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlardan kelib chiqib, o'qituvchilar o'quv jarayonida yangiliklarni joriy qilish, qiziqarli va samarali usullarni qo'llashi muhim.

4. Pedagogik muloqot: O'qituvchining didaktik va kommunikativ ko'nikmalari, talabalarga o'z fikrlarini etkazishda va ularni tushunishda yordam berishdagi qobiliyati.

5. Madaniy kompetentsiya: Pedagog o'z xalqining, shuningdek, boshqa xalqlar va madaniyatlarning o'ziga xosligini bilishi va hurmat qilishi, bu orqali o'quvchilarni madaniy muhitda etishtirishda yordam berishi kerak.

6. Doimiy o'rganish va rivojlanish: O'qituvchi o'z bilim va ko'nikmalarini doimiy ravishda yangilab turishi, pedagogik tajribalarini oshirishi va yangi metodlardan foydalanishga tayyor bo'lishi kerak.

Natija: Pedagogning kasbiy madaniyati uning ta'lim berish samaradorligini belgilaydi va o'quvchilarga pozitiv va yaratish muhitini t'minlaydi. Bu nafaqat bilim berishda, balki shaxsiy rivojlanishda ham muhim ahamiyatga ega.

Kasbiy madaniyat va uning jihatlar:

Pedagogik madaniyat, pedagogning ta'lim jarayonida o'qituvchi sifatida faoliyat yuritishiga, axloqiy mezonlarga amal qilishiga kamida bir qator jihatlar orqali shakllanadi. Aynan shulardan biri pedagogning nutqidir:

- Axloqiy me'yorlar: O'qituvchi ta'lim jarayonida so'zlashish va nutq orqali o'z axloqiy qadriyatlarini o'qitishi, o'quvchilarga ijobiy misol bo'lishi zarur.

- O'rta madaniyat: O'qituvchi o'z nutqi orqali o'rganayotgan madaniyatni, an'analarni va kelajak uchun zarur bo'lgan bilimlarni yetkazishi kerak.

Samimiyat va hurmat: O'qituvchining muloqotdagi samimiyligi va hurmati, o'quvchining o'zini qulay his qilishiga yordam beradi. Shuningdek, pedagog o'z nutqi orqali o'quvchilarga o'z fikrlarini ifoda etishga hissa qo'shishi kerak.

Xulosa:

Pedagogning kasbiy nutqi, nafaqat sifatli ta'lim berish, balki o'quvchining holatini, his-tuyg'ularini va fikrini hisobga olishda ham muhimdir. U pedagogning madaniyatini shakllantirishda, uning kasbiy xarakterini rivojlantirishda va ta'lim jarayonining muvaffaqiyati ta'minlashda o'z o'rniga ega. Ushbu nutq, o'qituvchilik kasbining naqshidan o'rin olishi va kelayotgan avlodlarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adullayeva B.S., Xoliqov A.A., Sodiqov H.M. Umumiy pedagogika (Pedagogik mahorat) Darslik. Toshkent 2019 y.

2. Содиқов Ҳ.М. Бўлажак ўқитувчиларнинг мулоқот маданиятини ривожлантиришнинг самарали йўллари. // Халқ таълими журнали. (2-сон) – Тошкент, 2020. 2-сон.

3. Sodiqov Kh. Development of Communicative and Speech Culture in the process of professional development of future teachers. // International Conference. Science, research, development philology, sociology and culturology №5 – Берлин, 2018.

4. Содиқов Ҳ.М. Педагогик фаолиятнинг муваффақияти педагогларнинг коммуникатив нутқ маданиятига боғлиқлигидадир. // Бошланғич таълимнинг долзарб масалалари: муаммо ва ечимлар. Республика илмий-амалий анжуман материаллари. -Жиззах, 2019.

MUNDARIJA CONTENTS		
1.	A.Abdulkhayev, A. Nodirov , R.Axunova, N.Maxmudova Physico-chemical analysis of surkov composite obtained on the basis of local raw materials.....	5
2.	Холматова Д.Н. Методика тестирования учащихся по химии в средней школе.....	15
3.	Sumberdiyeva Nafosat Rahimberganovna O'rta maktabda kimyo fanini o'qitishda axborot-kommunikatsion texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi.....	19
4.	Абдулахатова М.А. Интеграция химии и русского языка.....	28
5.	Мамадалимова З.Б. Игровые технологии на уроках химии.....	33
6.	Ахметова А.А. Наглядные средства на уроках химии.....	38
7.	Жуманова Н.А. Внеклассной работы по химии в школах с углубленным изучением английского языка.....	42
8.	Zuhriddinov Farrux Faxriddin o'g'li O'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda loyiha ishlarining ahamiyati.....	46
9.	Boltaboyeva Mukarramxon Ulug'bek qizi Ta'lim jarayonida ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellekt yondashuvlari	49
10.	Yalg'ashev Burxon Fayzullaevich Boshlang'ich sinf matematika darslarida innovatsion ta'limning o'ziga xos xususiyatlari	53
11.	Kurbanov Olim Esirgapovich Magistratura talabalarining tadqiqotchilik ko'nikmalarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida.....	60
12.	Abdualilova Gulshan A'zam qizi O'quvchilarning fizik-texnik qobiliyatlarini rivojlantirishda laboratoriya ishining ahamiyati.....	64
13.	Химматалиев Дустназар Омонович, Набиева Умида Ширинкуловна Психолого - педагогические условия создания инклюзивной среды в высшем учебном заведении	70
14.	Artikova Nargiz Shuxratovna, Ashurova Iroda Alibayevna Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari va ularning tarkibiy asoslari.....	76
15.	Ahmedov Alisher Hasan ugli Pedagogical and psychological conditions of formation of geometric concepts	84
16.	Karimova Nafisa Saydullayevna Steam yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida ekologik va valeologik madaniyatni rivojlantirish.....	92
17.	A.M.Mamatova Yangi O'zbekiston sharoitida zamonaviy tarbiya texnologiyalari zaruriyati.....	96
18.	O.M.Jabborova, Sh.Z.Matupayeva Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda raqamli didaktikaning ahamiyati.....	101
19.	Artikova Nargiz Shuxratovna Sinfda o'quv faoliyati orqali o'quvchilarning kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishda pirls tadqiqotlarining o'rni.....	105
20.	Khudaikulova Fazilat Boriyevna Technology of the international assessment system in higher education.....	110
21.	Madraximova Inobat Bahodirovna Rauf Parfi lirikasida tavba motivi va g'oyaviylik prinsiplari talqini	120
22.	D.M.Ismoilova Sinf rahbari o'quvchilarning birinchi tarbiyachisi va murabbiysi	125
23.	Асаматдинова Жамийла Пахратдиновна, Бекбергенов Абдинагим Абдуллаевич Талабаларнинг миллатлараро мулоқот психодидактикаси” атамасидаги махсус аудиториядан ташқари машғулот мазмуни	129

24.	Eshqo‘ziyeva Gulira’no Bahtiyor qizi Logopediyaning pedagogik aspektlari.....	134
25.	Омарова Сабина Сериковна Психология.....	138
26.	Арсланова Гульмира Джуманиязовна, Айтмуратова Айнура Ахметжановна Роль инновационных технологий в современном воспитании младших школьников.....	141
27.	A.M.Mamatova Tarbiya pedagogikasi xususiyatlari.....	145
28.	Nurmatova Shaxnozaxon Shavkatbek qizi, Dushamova Sharifa Rufat qizi Ta’lim oluvchilarni kasbga yo’naltirishda raqamli texnologiyalarning roli.....	150
29.	Egamberdiyeva Nigora Azizovna, Norova Durdona Yutpulla qizi Nutq nuqsoniga ega bo’lgan bolalarni rivojlantirishda logopedik o’yinlarning ahamiyati.....	155
30.	Turdiqulova Jasmina Hasan qizi Erta yoshda logopedik muammolarni bartaraf etishning afzalliklari.....	159
31.	Bekturdiyeva Marjona Qaxramon qizi Boshlang’ich ta’limda raqamli texnologiyalarning ahamiyati.....	165
32.	Usmanaliyeva Risolat Umaraliyevna Targeted approaches of the teacher in students' understanding of historical reality.....	169
33.	I.B.Madraximova, M.M.Xudayberganova Boshlang’ich sinf o’quvchilarining kreativ fikrlashini rivojlantirishda she’rlarning o’rni	174
34.	Yuldasheva Farzona O‘zbek milliy pedagogikasi.....	178
35.	Po‘latova Dilfuza Azamkulovna, Eshqo‘ziyeva Gulira’no Bahtiyorovna Maxsus pedagogikaning bo‘limi - logopediya haqida ilmiy tushuncha	183
36.	Shoyusupova Shakhzoda, Qo‘chqorova Zarina Improving primary school students’ skills based on the principle of collaboration.....	186
37.	Shoyusupova Shakhzoda, Xudayqulova Anora The importance of studying foreign languages in the era of globalization.....	192
38.	Daminov Dilshodbek G‘anisher o‘g‘li Voleybol sport to‘garaklari yordamida 13-14-yoshli maktab o‘quvchilarini sakrovchanlik qobiliyatini oshirishning samarali usullari.....	196
39.	Tojimirzayeva Durdona Rustam qizi Yosh kurashchilarni jismoniy tayyorgarligini oshirishning samarali usullari.....	201
40.	Xasanov Akramjon Abdujalilovich Oliy ta’lim tizimida gimnastika mashg‘ulotlarini tashkil etishning innovatsion texnologiyasi.....	207
41.	Asqarova Dilnoza A‘zamjon qizi Gandbol sport turi orqali tezkorlik va chidamlilik jismoniy sifatlarini rivojlantirish.....	213
42.	Tojimirzayeva Durdona Rustam qizi Yosh kurashchilarni musobaqaoldi texnik-taktik tayyorgarligini rejalashtirish.....	218
43.	Raxmatullayeva Madinaxon Murodjon qizi Autizm sindromli bolalarni maktab ta’limiga tayyorlashning samarali metodlari.....	223
44.	Abduraxmonova Xurshida Abdujabborovna Imkoniyati cheklangan boshlang’ich sinf o‘quvchilarini jismoniy rivojlanishida yengil atletikaning o‘rni.....	230
45.	Karimjanov Tillaqo‘zi Shavkatjon o‘g‘li Erkin kurashchilarni texnik harakatlarini rivojlantirish texnologiyasi.....	237
46.	Химматалиев Дустназар Омонович, Байгожина Жанар Манатбековна, Темиров Куаныш Умирзакович Применение инновационных технологий в системе образования.....	242
47.	Karimjanov Tillaqo‘zi Shavkatjon o‘g‘li Boshlang’ich tayyorlov bosqichidagi erkin kurashchilarni texnik harakatlarga o‘rgatishda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish metodikasi.....	247

48.	G.S.Saylobidinova Studying the functional state of the respiratory organs of school children during physical education classes.....	251
49.	Umaraliyeva Dilshoda Turob qizi Jamiyatda ko'rishda nuqsonlari bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlashning ahamiyati va yondashuvlari.....	254
50.	Abduraxmonova Xurshida Abdujabborovna Yengil atletika sport turi orqali imkoniyati cheklangan 1-4-sinf o'quvchilarini jismoniy sifatlarini rivojlantirish.....	259
51.	Abdinabiev Alisher Abdushukurovich The need to create electronic resources in the subject of "information and communication technologies and systems in economics" and introduce them into the educational process.....	263
52.	A.A.Abdinabiev, N.I.Akhrorova The school teaches computer simulation modeling.....	269
53.	N.I.Akhrorova The role of mobile applications in the educational system of academic lyceums.....	273
54.	Nodirov Alisher Avazovich, Abdulxayev Abduraxim Botirjon o'g'li, Dusnazarova Gulchexra Vohidjonovna, Qoriyev Mirzoxid Rustamjonovich, Bositov Muzaffar Akramjon o'g'li Yuvib quritilgan fosforitga klinker usulda olingan ekstraktsion fosfat kislotadan kompleks o'g'it olish.....	276
55.	Холмаматова Машхура Логопедия: наука о речи и её нарушениях.....	281
56.	A.F.Xudayberganov Tyutorlik faoliyati va unga qo'yiladigan talablar.....	285
57.	Abdirimova Intizor Kamilovna, Baxtiyarova Ruxshona Ixtiyarovna Pedagogning kasbiy nutqi kasbiy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida.....	290

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
7-son

Nashr qilingan sana: 27.12.2024.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172